

02 MAY 2019.

संकेतस्थळ

राहिलेल्या काही फाइल्सचे संपादन पूर्ण करून (या पोस्टसह) माझ्या संकेतस्थळावर सर्व अद्ययावत मजकूर देण्याचे काम आज पूर्ण होतेय ! आता, हे राहिलेय, ते राहिलेय, असे काही नाही. मनाला एक रिलीफ आला आहे. नोकरीनिमित्त मी बाहेर फिरत होतो आणि वेळोवेळी पुस्तके निघावीत याचे प्रयत्नही माझ्याकडून झाले नाहीत. यातूनच मग, लेखनाची सीडी प्रकाशित करावी, असा विचार आला. तेही करून झाले. पुढे मग हे संकेतस्थळ करायचे सुचले आणि सुरुवातीपासूनच्या काही वर्षांच्या परिश्रमांनंतर त्याची पूर्तता झाली. मराठीतले हे असे, एखाद्या लेखकाचे सर्व लेखन मोफत उपलब्ध करून देणारे पहिले संकेतस्थळ होते आणि आहे ! कदाचित एकूणतः भारतातलेच हे असे पहिलेच काम असण्याची शक्यता आहे. महाराष्ट्र शासनाने २०१० साली राज्याच्या सुवर्णमहोत्सवी वर्षात घेतलेल्या मराठी संकेतस्थळ स्पर्धेत या संकेतस्थळाला एक पारितोषिक मिळाले होते. बाकीचे म्हणाल तर, मराठी साहित्य संमेलने तर सोडाच, पण, मराठी ई-साहित्य संमेलनांनीही कधी या कामाची दखल घेतली नाही. मध्यंतरी, प्रा. आशुतोष पोतदार यांना ई-साहित्य या विषयावर काही व्याख्यान द्यायचे होते तेव्हा त्यांनी याची माहिती घेतली होती. सुमारे बारा देशांतून वर्षाला सरासरी ४००० वेळा हे संकेतस्थळ पाहिले जाते, हे तेव्हा स्पष्ट झाले होते !

हे काम असे बेदखल का राहिले असावे याचा मुख्य दोष सदर लेखकावरच येऊ शकतो – म्हणजे मीच याला प्रसिद्धी देण्यात कमी पडलो. ते अर्थातच मला मान्यच आहे. दुसरे कारण असे असू शकते की यातले साहित्यच मुळात दर्जाहीन आणि फडतूस आहे. या एकूण साहित्याच्या मूल्यमापनाचे प्रयत्नही झालेले नसल्याने, ही शक्यता विचारात घ्यावी लागणारच. (मला स्वतःला, हे काय आहे आणि याचे मूल्य काय आहे, याची स्पष्ट कल्पना असली तरी.) परंतु, मधे मधे काही पारितोषिके मिळणे, कुठे चर्चेला बोलावले जाणे, असेही घडत गेल्याचे लक्षात घेता, हे अगदीच टाकाऊ नसावे, असे म्हणायला जागा आहे. आणि ते काहीही असले तरी, पोटापाण्याचे काम आणि कौटुंबिक जबाबदाऱ्या संभाळत केलेल्या या बऱ्यापैकी ' भरपूर ' कामाचे हे अद्वितीय संकेतस्थळ आहे, हे तर निर्विवाद आहे ! हे बेदखल राहण्याची कोणती असू शकतील कारणे याची चिकित्सा पुढे कधी झाली तर होईल – खरे तर तीही न होण्याची शक्यताच जास्त दिसतेय !

कुणी दखल घेणे वा वाहवा करणे यांवर अवलंबून न राहता मी काम करत आलेलो आहे आणि बहुतेक करत राहीन. या अद्ययावतीकरणामुळे आता काही राहिलेले वाचन आणि लेखन करत राहता येईल, या विचाराने मी खुश आहे !

champralekhan.com

Champralekhan

लेखक म्हणून तुम्ही ' भूमिका ' असण्याचे महत्त्व मानता का, सामाजिक-राजकीय-आर्थिक परिवर्तनासाठी तुम्ही लिहिता का, '

01 MAY 2019.

माधुरी, रेखा, प्रियांका यांनी मतदान केले की त्यांच्या बोटांचे क्लिक क्लिक पापे घेण्यासाठी सर्व कॅमेरे शोपट्या हलवत तिकडे धावतात -- पण, आमच्यासारख्या ५०-५० वर्षे कला क्षेत्रात काम केलेल्या लेखक-लेखिकांना कोण कुत्रे विचारत नाही ! बरे, आमचे जाऊ द्या, निदान प्रेमानंद गज्वी, काकडेकाका, लक्ष्मीकांत देशमुख, अरुणा ढेरे, जयंत सावरकर -- असे निरनिराळे अध्यक्ष तरी ?

-- सारांश, आपले सर्व पत्रकार पक्षपाती आहेत !

पुढारी १ -- आमच्या प्रश्नांची उत्तरे द्या --

पुढारी २ -- उलट तुम्हीच द्या आमच्या प्रश्नांची उत्तरे --

जनता -- आता आमच्यावर सोडा -- आम्ही तुम्हा दोघांच्याही सर्वच प्रश्नांची उत्तरे देऊ -- २३ मे पर्यंत शांत राहा --

बेटी बढाव, बेटी पढाव

माझी कन्या चि. सौ. अंजली पारखी हिने आज माझे एक अत्यंत महत्त्वाचे काम करून दिले. माझे संकेतस्थळ (वेबसाईट) आज अखेर छान नूतनीकृत झाले ! ती इंजिनियर असून संगणक-तज्ञ आहे, पण हे असे संकेतस्थळाचे काम तिने या आधी कधी केले नव्हते. शोधाशोध करत आणि जिद्द धरून तिने या कामाची आवश्यक ती रहस्ये मिळवली आणि काम पूर्ण केले !

मला सारखा जो विस्कळितपणा वाटत होता तो गेला. काय करायचे आहे त्याला आटोपशीरपणा आला !

www.champralekhan.com – या माझ्या संकेतस्थळावर

रिकामीक

आणि

खुल जा सिम सिम

-- हे दोन पूर्ण कवितासंग्रह आलेले आहेत. वैचारिक लेख, पुस्तक परीक्षणे आणि नाट्यचित्रपट परीक्षणे आता अद्ययावत आलेली आहेत. आणि मुख्य म्हणजे २०१० पासून ते २०१८ पर्यंतचा सर्व संपादित फेसबुक मजकूर इथे देण्यात आलेला आहे.

माझी कन्या आणि तिचे पती श्री. मकरंद पारखी मिळून इंजिनियरिंगच्या विद्यार्थ्यांसाठी पुण्यातच ' विनपॉइंट लर्निंग सेंटर ' हे क्लासेस चालवतात. हाय पॅकेज नोकऱ्यांसाठी लागणारी तयारी करून घेणे ही त्यांची विशेषता आहे !

बेटी बढाव, बेटी पढाव – हे तत्त्व किती अमूल्य आहे त्याचा मला असा वारंवार अपरंपार अनुभव येतो ! तिची मुलगी म्हणजे माझी नात चि. दुर्गा हिला मी म्हणालो की , “ तुझ्या आईने माझे अवघड काम करून दिले – तिला त्याची काहीच माहिती नसताना ! “ यावर दुर्गा म्हणाली, “ हुशारच आहे ती ! “

--- ००० ---

अज्ञान

राजकारण आणि लोकशाही यांतले मला खूपच कमी समजते, हे मी कधीही मान्य करायला तयार असतो. पण, त्याचबरोबर, जे तज्ञ विश्लेषक समजले जातात त्यांनाही यातले फारसे काही समजत नाही, याची मी खात्री बाळगून असतो.

हे बोलायचे कारण म्हणजे कालची पुण्यातल्या मतदानाची टक्केवारी. काँग्रेस आणि बीजेपी या दोघांच्या उमेदवारांचा फारसा प्रभावी प्रचार पुण्यात झालाच नाही, याबाबत, माझ्यासारख्या बऱ्याच अज्ञानी लोकांचे एकमत आहे. ते जरा बाजूला ठेवू. एकजण असे म्हणाला की पुण्यात मतदानाची टक्केवारी ५० पेक्षा कमी झाली तर काँग्रेसचा उमेदवार निवडून येण्याचे चान्सेस वाढतात ! म्हटले, असे का ? तर तो म्हणाला की जातीय आणि धार्मिक पायांवर होणारे एक गढा मतदान खिशात टाकण्यात काँग्रेस इतके माहीर कुणीच नाही – आणि ५० च्या आतली – न हलणारी – फिक्स टक्केवारी तीच असते ! यावर मी म्हणालो की हे मला नाही पटत. आता बीजेपीही भारतातला नंबर एकचा पक्ष आहे. (सदस्य संख्येच्या दृष्टीने तर जगातला एक नंबर, असेही ऐकले !) तोही आता त्यात तितकाच माहीर असणार ! विचाराबाहेरची सर्व तत्त्वे आत्मसात केल्याशिवाय तो तरी भारतातला इतका मोठा पक्ष कसा झाला असता ? तोही आता भारतीय जनतेचा पक्ष आहे – त्याला कोणत्याही कारणाने बहिष्कृत समजायचे कारण नाही. त्यामुळे, एक गढा वाली थियरी मला नाही पटत. आता एक मान्य करता येईल की इथल्या पुरोगाम्यांमध्ये परिवर्तन करणे बीजेपीला अजून जमलेले नाही. पण, ते काँग्रेसला तरी कुठे जमले होते ? तरीही त्यांची म्हणजे पुरोगाम्यांची, जी काही असतील ती फिक्स मते बीजेपीच्या विरोधात जातील, हे एक वेळ तत्त्व म्हणून मान्य करता येईल ! पण, निकाल फिरवण्याची ताकद थोडीच असते त्यांच्यांत ?

माइया अज्ञानाच्या स्तरावर – ही एक गष्ठा फिक्स मतांची पद्धतच मला कुठेतरी चुकीची वाटतेय ! पण, मग, प्रश्न असा येतो की एक माणूस स्वार्थाने वागला काय आणि माणसांचा एखादा समूह स्वार्थाने वागला काय – यांत मूलभूत असा कोणता मौल्यवान फरक असणार आहे ?

या सगळ्यावर, पुन्हा एकदा अज्ञान मान्य करायला मी तयार आहेच !

--- ००० ---

मतदान केंद्रावरचा एक संवाद --

ज्येष्ठ नागरिक -- (पोलिसाला --) ज्येष्ठ नागरिकांसाठी वेगळी लाईन का नाही लावत ?

पोलीस -- अहो, सगळे ज्येष्ठ नागरीकच जास्त आहेत -- तीच लाईन परत लावावी लागेल -- त्यापेक्षा आहे तीच

असू द्या ---

--- ००० ---

मतदाताओंका सैलाब उमड पडा है पुणेमें !

'चंद्ररात्र --'

चंद्ररात्र --

'जमतेय आता --'

जमतेय आता --

'हे तंत्र शिकतोय --'

हे तंत्र शिकतोय --

'आणखी एक सकाळ --'

आणखी एक सकाळ --

'सकाळचा सेल्फी !'
सकाळचा सेल्फी !

रायगड मतदारसंघात तीन सुनील तटकरे उभे आहेत म्हणे ! त्यांतले दोन बेपत्ता असून निवडणूक आयोग त्यांचा शोध घेत आहे. उरलेले उपलब्ध तटकरे हेच राष्ट्रवादीचे तटकरे आहेत, असे लोक त्यांना ओळखत आहेत. मीही बेपत्ता नाही ना होणार, असे हे तटकरे भेटेल त्याला विचारत आहेत. एकदा तर, " मीच कशावरून तो राष्ट्रवादीचा तटकरे ", असे त्यांनी विचारल्याचे समजल्याने, शरद पवार तातडीने तिकडे रवाना झालेले आहेत, असे एक अफवा म्हणून समजते ! मूळ तटकरे, त्यांचे चिन्ह आणि पक्ष यांची घट्ट सांगड बसवण्याचे प्रयत्न चालू आहेत. " लौकर परत या, तुम्हाला कुणी रागावणार नाही, " अशी एक जाहिरात त्या बेपत्ता तटकर्यांसाठी द्यावी काय, यावर निवडणूक आयोगाने कायदेशीर सल्ला विचारलेला आहे.

ही पोस्ट एक गंमत म्हणून दिलेली असून हसून सोडून द्यावी. हे सर्व सत्य नाही ! एका किरकोळ सत्यावरची ही एक काल्पनिक पोस्ट आहे !

--- ००० ---

लोकशाहीचे महत्त्व सर्वदूर पोचलेले आहे -- एका महिलेच्या गर्भाशयात दोन जुळी बाळे सात्त्विक संतापाने भांडताना आढळली ! डॉक्टर चकित !

भावनिकता आणि द्वेष, वा क्रोध वा त्वेष वा हे सर्वच असे तीव्र रासायनिक एकत्रिकरण असेल तर नक्कीच त्याने युक्त असणारे वक्तृत्व खूपच प्रभावी होऊ शकते. नुसत्याच वैचारिकतेपेक्षा त्यातल्या सनसनाटीपणामुळे ते खूपच लुभावणारे आणि मंत्रमुग्ध करणारे असते. ' विवेक ' या अल्पजनप्रिय सद्गुणाला ते सहज पाताळात गाडू शकते !

पण असा जादूगार वक्ता विरळाच असतो, हेही खरे आहे !

--- 000 ---

धारदार बुद्धिमत्ता, तीक्ष्ण स्मरणशक्ती, वैचारिक निष्ठा आणि आत्मविश्वासातून येणारी आक्रमकता -- हे सद्गुण असले तरच एखाद्या पक्षाचा चांगला प्रवक्ता होता येते. काही वर्षे एखाद्या पक्षाचे हे पद भूषवत प्रामाणिकपणे काम केल्यानंतर ते सगळे तुमच्या जगण्याचाच भाग होणार, हे निःसंशय ! असे झाल्यानंतर पक्ष बदलता येणे ही खाऊची गोष्ट नाही ! प्रत्यक्ष पक्षाच्या नेत्यांना ते जमणे त्या मानाने सोपे म्हणावे लागेल. तसे ते आपल्याला दिसतेही ! ते सहज पक्ष बदलू शकतात !

प्रवक्त्याने पक्ष बदलणे हे महाकर्मकठीण काम म्हणावे लागेल ! आ. प्रियांका चतुर्वेदी बाईंनी हे करून दाखवलेले आहे ! त्या काँग्रेसच्या प्रवक्त्या होत्या -- ते सोडून आता त्या शिवसेनेत गेलेल्या आहेत ! तिथेही त्यांना प्रवक्ता वा तत्सम जबाबदारी मिळेलच !

एकदा बुद्धी तेज असली की ती वापरायची कशी ते माणसाला ठरवता येते. हे लक्षात घेता, विचारसरणीपेक्षा माणसाची बुद्धीच खरी आदरणीय असते, असेच म्हणावे लागते !

--- ००० ---

लोकशाहीच्या संवर्धनास

- १ जिंकण्यासाठी प्रयत्न असले तरी पराभव खिलाडूपणे स्वीकारता आला पाहिजे.
- २ ' आमचा बहुजनसमाज ', ' आमचा शेतकरी ', ' आमचा सामान्य माणूस ', ' आमचे मुस्लिम बांधव ', ' आमची हिंदू संस्कृती ' – असे प्रेमाने फूट पाडणे टाळता यायला हवे.
- ३ मतांच्या भेदांचे रूपांतर शत्रुत्व, द्वेष आणि सूडभावना यांत होणे टाळता आले पाहिजे.
- ४ दिवसाचे चोवीस तास कुत्सित बोलणे, उपरोधिक बोलणे आणि बोटे मोडत बसणे टाळता आले पाहिजे.
- ५ जनतेच्या सामूहिक शहाणपणावर विश्वास असला पाहिजे.
- ६ परमताबद्दल सहिष्णुता असली पाहिजे.
- ७ विरोधक म्हणजे दुष्ट, गुन्हेगार आणि विध्वंसक – अशी भावना टाळता आली पाहिजे.
- ८ मतभेदांसह आपण एक आहोत – हा स्नेहाचा धागा जपता आला पाहिजे.
- ९ इतर सगळे वेडे आणि मीच फक्त शहाणा – या मानसिक विकृतीपासून दूर राहता आले पाहिजे.
- १० मानवी जगणे हे मौल्यवान असून लोकशाही ही वैचारिक क्षेत्रात स्वीकारलेली एक महत्वाची सोय आहे – याचे भान ठेवता आले पाहिजे.

--- ००० ---

" तुला सगळे फायनल कळते -- इतर बरेचसे आपमतलबी आणि असंवेदनशील आहेत -- ठीक -- पण, करणार काय लोकशाहीत ? "

" हल्ली ती क्रांतीची आयडिया मागे पडली का हो ? सगळे इकडून तिकडे उड्या मारताहेत -- मग, क्रांती कोण करणार आहे ? "

लोकशाहीत विचार आणि मतस्वातंत्र्यामुळे समाजात फूट पडतेच -- कोणती फूट हितकारक, यावरही मतभेद होतात !

" अरे, मते कुठलीही मतभेदप्रूफ नसतात रे बाळा -- इतका असा बिथरू नकोस ! "

युनियनच्या अविश्वास ठरावावर चन्नेची सभा चालली होती. सत्ताधऱ्यांचे बहुमत असल्याने प्रॉब्लेम नव्हता. सदस्यांनी बहुमताने पॉइंट ऑफ ऑर्डर दिली. ती घेताना अध्यक्ष म्हणाले की, ' पॉइंट ऑफ ऑर्डर आलेली असून ती फाईल करून घेण्यात आलेली आहे, त्यामुळे, ही सभा बरखास्त होत आहे ! ' यात चूक अशी झाली होती की अध्यक्षांने ती पॉइंट ऑफ ऑर्डर सभेने ' स्वीकारलेली ' आहे, असे म्हणायला हवे होते -- त्या ऐवजी ती फाईल करून घेतलेली आहे, असे म्हटले गेलेले होते ! तेवढ्यामुळे कोर्टाचा निकाल त्या वेळी बहुमताच्या विरोधात गेला होता ! सांगायचा हेतू हा की कायद्याचे असे सूक्ष्म ज्ञान सामान्यतः आपल्याकडे नसते.

तरीही, ऐकीव, वाचीव माहिती आपल्या सोयीने जमवून, न्यायप्रविष्ट गोष्टींचे निकाल आपल्या बाजूने लागलेलेच आहेत, अशा भ्रमात अनेकजण वावरताना आणि अत्यानंदाने ओसंडताना दिसतात ! कोर्टाची प्रक्रिया पूर्ण होऊन निकाल येईपर्यंत त्यांना धीर निघत नाही आणि जगणे पराकोटीचे अशक्य होते !

' देवाघरचे ज्ञात कुणाला ' हे गाणे नास्तिकांना नाही चालणार -- पण, कायद्याचेही आपल्याला पूर्ण ज्ञान नाही, निकाल कोर्ट ठरवेल -- असा जरा धीर वा शांतपणा असायला नको ?

--- ००० ---

सतत द्वेषात जगणे म्हणजे

आत्मदहनच !

कालची बीजेपीची उतरायच्या आतच कार्यकर्त्यांना आज काँग्रेसच्या प्रचारफेरीला नेले असावे -- ते जोरात

' मोदी -- मोदी ' ओरडू लागले !

जातवाद्याला जातवादी म्हटले जाणे हे अपमानास्पद वाटत असल्याने, तसे म्हटल्यास तो अधिकच बिथरू शकतो !

हे समजून लोक बोलत नाहीत !

समाजात समजा काही लोक फडतूस धर्मवादी वा भंगार जातवादी आहेत -- त्यांच्या अग्रक्रमांप्रमाणे ते वागत राहतात -- परिणामतः समाजात फूट पडणे, दुफळी माजणे, शत्रुत्व बोकाळणे, असे घडत राहते. हाच प्रकार राजकीय विचारसरण्यांमुळेही होताना दिसतो. या उलट काही लोक आदर्श असून ते धर्मभेद, जातभेद यांवर आधारित संघर्ष करत नाहीत आणि विचारसरणीमुळेही विषारी होत नाहीत -- ते सहिष्णू विचारस्वातंत्र्यवादी आणि अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यवादी आहेत. अशा परिस्थितीत त्या आदर्श लोकांनी ' स्वतःचे ' असे कसे वागले पाहिजे ? कोणतेही शत्रुत्व नाकारणारी त्यांची कृती कशी, काय असावी ? की अशा प्रकारच्या हानिकारक ' वाईट ' वागण्याला प्रतिक्रिया त्याच भाषेत ' वाईट ' च द्यावी लागणार ?

--- ००० ---

राजकारण या विषयावर तासंतास डोकी आपटत बसणे, एकमेकांत शत्रुत्व तयार करणे -- हे आपलेच छंद आहेत की इतर देशांतही असेच असते ?

जनतेच्या कष्टांचे कोट्यवधी रुपये जाहिरातींवर उधळायला सरकारला लाज कशी नाही वाटत -- हा जावही जाहिरातीतूनच विचारावा लागतोय !

आज दि. १४-०४-१९. लोकसत्तेतला, मित्रवर्य शरदमणी मराठे यांचा लेख आणि मटातला सतीश तांबे यांचा इंद्रजित खांबे यांच्यावरचा लेख वाचा !

रविवार म्हणजे एक संकटच वाटते -- एखाद्या पेपरात जर काही वाचनीय मजकूर असला तर वाचावा लागणार !

' राम जन्मला गं सखी -- ' हे गाणे माझ्या, ' सध्या तरी शेवट गोड ' या नाटकात एका भलत्याच विचित्र प्रसंगी ऐकू येते ! ' ऍक्टिव्ह थियेटर्स ' ने विजय वांकर यांच्या नेतृत्वाखाली आणि भालचंद्र पानसे (व समृद्धी पानसे) यांच्या दिग्दर्शनाखाली या नाटकाचे २५ प्रयोग केले ! अश्विनी एकबोटे आणि स्मिता तांबे यांनीही या नाटकाच्या १-२, १-२ प्रयोगांत काम केले होते.

आज रामनवमीमुळे सहज आठवण झाली !

आपल्याही जीवनाकडे कुणी लक्ष देतेच --

Fri, Apr 12, 7:17 PM (19 hours ago)

to me

मराठी नाटक समूह आणि प्रशांत दामले फॅन फाउंडेशन आणि श्री छत्रपती शिवाजी स्मारक मंडळ ह्यांच्या सहयोगाने सादर होणारा "प्रायोगिक नाट्य महोत्सव 2019"

सोमवार, दिनांक 3 जून 2019

स्थळ - शिवाजी मंदिर, दादर

महोत्सवात सादर होणारे नाट्यप्रयोग -

1. हंस संगीत मंडळी, फोंडा, गोवा - अव्याहत
2. संजीवनी सांस्कृतिक मंडळ, कल्याण- मिशन 59
3. माध्यम कलामंच, मुंबई - खगनिग्रह

ह्या महोत्सवात ज्या मान्यवरांचे सन्मान केले जाणार आहेत ते मान्यवर -

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह

जीवन गौरव पुरस्कार

चं. प्र. देशपांडे

(प्रायोगिक नाट्य लेखन)

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह

प्रदीर्घ योगदान पुरस्कार

(प्रायोगिक रंगकर्मी १९७० ते 2018)

चंद्रकांत काळे

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह
प्रदीर्घ योगदान पुरस्कार
(बालनाट्य १९७५ ते २०१८)
विद्या पटवर्धन

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह
कै. शरद तळवलकर पुरस्कार
निर्मिती सावंत
(प्रायोगिक ते व्यावसायिक)

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह
कै. प्र. ल. मयेकर पुरस्कार
अरुण नलावडे
(प्रायोगिक ते व्यावसायिक)

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह
विशेष योगदान पुरस्कार
(प्रायोगिक रंगकर्मी २०१८)
श्री. हरिष इथापे, वर्धा (ऍग्रो थिएटर ही संकल्पना आणि प्रसार)

मराठी नाटक व्हाङ्गअप्प समूह
विशेष योगदान पुरस्कार
(प्रायोगिक रंगकर्मी २०१८)
श्री. प्रदीप वैद्य, पुणे
(एक्सप्रेसन लॅब, ई लॅब स्टुडिओ, इंटिमेट थिएटर संकल्पना आणि प्रसार)

वयपरत्वे

आम्ही एकाच बँकेतून निवृत्त झालेले साताठजण याच भागात राहतो. संध्याकाळी सह्याला ज्यांना जमेल ते सगळे आमच्या इमारतीखालच्या कट्ट्यावर जमतो. तिथून मग गप्पा मारत फिरायला जातो आणि येताना कुठेतरी चहा पिऊन परततो. राजकारण, कला, आठवणी अशा कोणत्याही वांझ गप्पा आम्ही मारतो. कोण मोदींच्या बाजूचा आहे, कोण विरोधात आहे याला आम्ही महत्त्व देत नाही. 'एवढी वर्षे आपण जगाचा खूप त्रास सहन केलेला आहे -- आता त्रास करून घ्यायचा नाही --' -- हे आमचे पायाभूत तत्त्व असते ! आमच्याकडे पाहून लोकांना हेवा वाटला पाहिजे, असे आम्ही दिलखुलास वागतो !

येताना एका ठिकाणी असाच एक आम्हाला तुल्यबळ असा एक दिलखुलास ग्रुप मनपाच्या बाकांवर बसलेला असतो, त्यातल्या लोकांशी कधी दोन शब्द बोलून आम्ही पुढे जातो. त्या ग्रुपमध्ये आम्हा सर्वांना भारी पडणारे एक सज्जन आहेत. ते केंद्र सरकारातून निवृत्त झालेले आहेत. त्यांना आम्ही केंद्र सरकारच म्हणतो. चावट बोलणे आणि नॉन-व्हेज ज्योक्स सांगणे हे त्यांचे खास वैशिष्ट्य !

कालच आम्ही येताना त्यांच्याशी जरा बोलावे म्हणून थांबलो. त्यांच्या बरोबर असणाऱ्यांतले एकच सज्जन त्यांच्या शेजारी बसलेले होते. बाकीचे यायचे होते. बाकावर जागा होती म्हणून आम्ही एकदोघे तिथे बसलो. ते त्यांच्या त्या शेजारच्या मित्राबद्दल बोलू लागले -- " आता तुम्हाला सांगतो -- या वयात शोभतं का हे याला -- इथून एक बाई गेली तर -- म्हणजे होतीच ती सुंदर -- बघितले जातच होते -- मी नाकबूल नाही करत -- पण, हा भोसडीचा तिच्या आकारांचं वर्णन करत होता -- अवघे पाउणशे वयमान समजून -- इत्थंभूत अगदी ! " आम्हाला हसू आले पण त्या माणसावर काही परिणाम दिसत नव्हता ! " या च्यूत्याला अजिबात ऐकू येत नाही, म्हणून तर मी हे सांगू शकतोय तुम्हाला -- " केंद्र म्हणाले ! आम्ही सगळेच आमच्या पायाभूत तत्त्वाला धरून दिलखुलास हसलो ! " याला धरून बद्दून काढायला पाहिजे की नको -- सांगा ! " केंद्र पुढे म्हणाले !

आम्ही हसत उठलो आणि त्या दोघांनाही नववर्षाच्या शुभेच्छा देऊन आमचा मार्ग धरला --

--- ००० ---

एकदा उठून चालायला लागल्यावर काही नाही होत, पण, पोझिशन बदलताना, वरून मग खाली पाहताना असा क्षणभर किंचितसा तोल जातोय ! विशेष काही नाही -- त्यावरच्या अध्या गोळीने ते बरेही होतेय. मला रस्त्यात एका वेड्याने, काही महिन्यांपूर्वी, त्याच्या हातातल्या पट्ट्याने, बकलच्या बाजूने जोरात माझ्या डोक्यावर मारले होते, त्याचाच हा परिणाम असावा. त्या वेळीही काही दिवस असा तोल जात होता, पण, हळूहळू ते गोळ्यांनी बरे झाले होते. नेटवर याची माहिती

काढून पाहिली असता ती अशीच सापडली की डोक्यावरच्या आघातामुळे असे होऊ शकते. ते बरेही होते पण पुन्हा पुन्हा उद्भवतही राहते.

त्या वेड्याची मनःस्थिती या जगात, इथल्या व्यवस्थेमुळेच अशी झाली होती -- आणखीही कित्येकांची झाली असेल. त्याबाबत मी पूर्ण असंवेदनशील, बेफिकीर आणि गाफील राहिलो होतो, हे खरे आहे. त्याबाबतच्याच संतापातून त्या वेड्याने पूर्ण शक्ती एकवटून मला त्या वेळी मारले असावे.

आता खास काळजीचे असे काही नसले तरी यापुढे मला सतत सावध राहावे लागणार आहे. परमेश्वराचे स्मरण कसे ठेवतात कोण जाणे, पण, त्या वेड्याचे स्मरण मला कायमच ठेवावे लागणार आहे ! आपल्या वार्डट वागण्याची शिक्षा आपल्याला मिळतेच, हे नक्की !

--- ००० ---

सकाळची वेळ. कोवळे ऊन. दोन पट्टेबद्ध कुत्र्यांचे मालक आपापल्या कुत्र्याच्या पट्ट्यावरची पकड पक्की ठेवत त्यांना फिरवायला (आणि विधीसाठी) घेऊन आलेले होते. ते एकमेकांना क्रॉस झाले. त्या दोन्ही कुत्र्यांना एकमेकांशी काही वा खूप बोलायचे होते. पण, मालकांनी पट्टे ओढत त्यांना लांब नेले. ती सारखी वळून वळून एकमेकांकडे बघत होती. त्यांचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य अक्षरशः भुंकत (बॉबलत माणसांचे जाते) गेले ! ती दोन्ही कुत्री काहीही करू शकली नाहीत. " आरामात मस्त जगायला मिळतेय ना आपल्याला -- त्याच्या बदल्यात जाऊ दे ते अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य भुंकत " -- हे त्यांच्या मनांतले विचार मला माझ्या संवेदनशीलतेमुळे कळले ! त्यांच्या मालकांना दुसरी महत्त्वाची कामे होती -- ते कुठे या कुत्र्यांच्या स्वातंत्र्याचा विचार करणार ? ! -- असे अद्वितीय विचार मुक्तपणे मनात घोळवत मी माझ्या रस्त्याने निघून आलो !

--- ००० ---

गुप्त मतदान

परवा एका टीव्ही मुलाखतीत सौ. सुप्रिया सुळे म्हणाल्या की एखाद्या विषयाला पाठिंबा देणारी आणि विरोधी, अशा दोन्ही बाजू त्या सारख्याच क्षमतेने मांडू शकतात. हा गुण असणे वा निदान ओळखता येणे, हे निकोप लोकशाहीसाठी अत्यावश्यक आहे, असे मला वाटते. कुणालाही कोणतीही बाजू महत्त्वाची वाटू शकते, ही समज या गुणात अध्याहृत आहे. लोकशाही चालतेच मुळी अग्रक्रम, मुद्दे, मतभेद आणि सामूहिक निर्णय यांवर. लोकशाही पद्धतसुद्धा पूर्ण निर्दोष नसते आणि

तशी ती असू शकत नाही, असे अनेक लोक म्हणतही असतात. आणि तरीही, माणसाला उपलब्ध असणाऱ्या शासनपद्धतीत लोकशाहीच सर्वोत्तम हेही असंख्यांना मान्य असते. घटनाविरोधी नसलेले वा देशाने बंदी न घातलेले कोणतेही राजकीय पक्ष निवडणुका लढवू शकतात आणि तुमच्या आवडीच्या वा मताच्या कोणत्याही उमेदवाराला नागरिकांनी मत देणे हे वैध आणि लोकशाहीला हातभार लावणारे असते.

हे जरी असले तरी लोकशाहीच्या दोषांमध्ये असा एक दोष असू शकतो की विचार वा कार्यक्रम यांव्यतिरिक्त साम, दाम, दंड, भेद – ही अस्त्रेही वापरली जाण्याची शक्यता असते. हे ओळखून घटनाकारांनी खूपच दूरदृष्टी बाळगत ' मतदान गुप्त राहिल ' याची महान सोय देऊन ठेवलेली आहे. त्यामुळे, एखाद्या गुंडाशी खोटे बोलत तुम्ही तुम्हाला हवे तसे मतदान करू शकता. त्याला पाहिजे तसे तुम्ही मतदान केले नाहीत तर तुमचा हातपाय त्याच्याकडून तोडला जाण्याची भीती असते. किंवा अन्यही काही नुकसान होऊ शकते. ते थोडेफार तरी टाळले जाऊ शकते !

ही गुप्त मतदानाची तरतूद एवढ्यापुरतीच आहे, असे मला वाटत नाही. घटनाकारांनी दूरदृष्टीने हेही हेरले होते की इथे मतांवरून टोळ्या निर्माण होणे, एकमेकांची हेटाळणी करणे, संघर्ष होणे – हेही घडू शकते. लोकशाहीचा उद्धोष करतच माणसे असले बिनडोक मार्ग अवलंबू शकतात. अरे तो वेडा फुरोगामी आहे, अरे तो संघवाला फॅसिस्ट आहे, अरे तो काँग्रेसी लाचार आहे -- असे शिक्रे मारत लोक वैध मतांचीही हेटाळणी करण्याची, त्यावर आधारित टोळ्या करण्याची आणि त्यामुळे एकूणच देशाचे जगणे विषारी आणि हिंसक करण्याची शक्यता आहे, हे त्यांनी हेरलेले होते ! त्यामुळे, गुप्त मतदान ही नुसतीच गुंडगिरीपासून संरक्षणाची तरतूद नसून, ज्यांना वातावरण शक्य तितके निकोप ठेवायची इच्छा आहे त्यांना मदत करणारे ते एक साधनही आहे. ' फलाशा न धरता कर्म करावे ' हे असंख्यांना पटते, ते वाक्य पाठ करून त्याची सदोदित बडबडही चालू असल्याचे दिसते पण ते आचरणात कुणाच्याच नसते, त्याचप्रमाणे, मतस्वातंत्र्य, विचारस्वातंत्र्य या कल्पनांचेही होताना आपण आपल्या रोजच्या जगण्यात अनुभवत आहोत. अशा परिस्थितीत मत गुप्त ठेवता येणे ही एक फारच उपकारक बाब ठरू शकते. घटनेनेच दिलेली ही देणगी असूनही एखादा घटनाप्रेमीच म्हणू शकतो की अमुक माणूस गुप्त मतदानाच्या वळचणीला गेला ! ' वळचणीला जाणे ' हा वाक्प्रचार कुणाचीही हेटाळणी करण्यासाठी वापरण्याची एक निर्वुद्ध फॅशनच पडलेली आहे. त्याकडे दुर्लक्ष करणे हे, घटनेला अपेक्षित असलेले निर्भय, बिनविषारी आणि निकोप वातावरण देशात राहावे याचा आपल्या कुवती इतपत तरी प्रयत्न करण्यासाठी आवश्यक आहे, असे मला वाटते. या दृष्टीने ' गुप्त मतदान ' ही लोकशाहीची संजीवनीच आहे, असे म्हणता येईल !

--- ००० ---

Champra Deshpande is with Vidyadhar Joshi.

Champra and Vidyadhar are celebrating 8 years of friendship on Facebook!

माझ्या ' ढोलताशे ' त धमाल उडवणारा आमचा बाप्पा ! हा माणूस म्हणजे एक चैतन्याचे कारंजे आहे ! आमच्या मैत्रीस शुभेच्छा !

पत्रके आणि मतदान

येत्या निवडणुकीत मतदान कसे करावे, देशाच्या हिताचा कसा विचार करावा, वगैरे सांगणारी तीन पत्रके निघालेली आहेत. एक ६०० सद्यांचे, एक ९०० सद्यांचे आणि एक १०० सद्यांचे. सगळी लेखक, कलावंत, तंत्रज्ञ मंडळी आहेत. सर्वांनीच आपापल्या कार्यक्षेत्रात उल्लेखनीय कामगिरी केलेली आहे. (त्यांतल्या बऱ्याचजणांची कामगिरी मला माहीत नाही.) या एकूण प्रकाराबद्दल --

१ – मी स्वतःला, सल्ला वा प्रचार ऐकणाऱ्यांच्या गर्दीतला समजतो – देणाऱ्यांच्या / करणाऱ्यांच्या नाही.

२ – शहाणपणाच्या शक्यता लेखक वा कलावंतांत जास्त असतात आणि उदाहरणार्थ, आपण ज्यांना अशिक्षित म्हणतो त्यांच्यांत कमी असतात, असे मला मुळीच वाटत नाही. मी काही वर्षे खेड्यांत राहिलेले आहे – तिथल्या लोकांकडे शहाणपण खूपच सखोल असते, हे मी पाहिलेले आहे.

३ – मग ९०० म्हणजे अधिक शहाणे की ६०० + १०० = ७०० अधिक शहाणे, हे मला ठरवता येत नाही. नुसता १ माणूसही हजारो लोकांपेक्षा अधिक शहाणा असू शकतो, असे मला वाटते.

४ – १०० वाल्या पत्रकात बरेचसे माझे मित्रच आहेत – त्यांतल्या कुणाही इतके शहाणपण माझ्याकडेही आहे.

५ – आपण ज्यांना संवेदनशील आणि बांधिलकीवाले म्हणतो त्यांतले मित्रवर्य वामन केंद्रे त्या ९०० वाल्या पत्रकात दिसतात. किती संवेदनशील लोक कुणीकडे यावर संवेदनशीलतेचे मोजमाप होणार नाही, असे मला वाटते.

६ – पंडित जसराज यांचे गाणे मला खूपच आवडते – याचा अर्थ, मतदानाच्या बाबतीत त्यांनी मला सल्ला द्यावा, असे मला वाटत नाही.

७ – सर्वांच्या निवडी या आत्मकेंद्रित क्रियाप्रतिक्रियांतून होतात – ते नमूने असंख्य प्रकारचे असतात. मराठी लेखकांच्या प्रतिक्रिया अधिक मौल्यवान वा बॉलिवुडवाले म्हणजे ग्रेट, असे काही नसते.

८ -- भाजीवाले, दुकानदार, मजूर यांनी लेखकांना सल्ले द्यायला काय हरकत आहे ?

९ – असे आणखी बरेच मुद्दे आहेत, ते जाऊ द्यात. मी माझी नेहमीची पद्धत वापरणार आहे – ती अशी – शेवटपर्यंत मी ऐकत / वाचत / पाहात राहतो – सर्वांना अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य देतो आणि अगदी मतदानाच्या वेळी माझे जे काही ठरेल त्याप्रमाणे गुप्त मतदान करतो !

--- 000 ---

'पीएम मोदी' या चित्रपटाला निवडणूक आयोगाने स्थगिती दिली आहे. अभिव्यक्तिसातंत्र्यापेक्षा सध्या हेच योग्य वाटते !

काल काल्पनिक स्तरावर एक मोदी समर्थक आणि एक मोदी विरोधक यांची भेट झाली. समर्थक म्हणत होता की मोदींइतका चांगला पंतप्रधान कधी झालाच नाही तर विरोधक म्हणत होता की मोदींइतका वाईट पंतप्रधान कधी झालाच नाही. असे आपापले ते एकच वाक्य ते अनेक लयीत, आवाजांच्या चढ-उतारांनी आणि कधी एकमेकांवर ओरडत बोलत होते ! मी त्यांना विचारले की अशा बाजू घेताना त्यासाठी लागणाऱ्या सर्व विषयांचा बारकाईने अभ्यास करून सर्व तपशीलांसह का नाही बोलत तुम्ही ? तर ते म्हणाले की आधी आम्ही तसेच करायचो पण त्यात आणि यात किंवा त्याच्या आणि याच्या परिणामांत फारसा काहीच फरक पडत नाही, हे आमच्या लक्षात आले -- म्हणून मग आम्ही हा कमी कष्टांचा, सोपा मार्गच स्वीकारला ! शिवाय टाईम्समध्ये काय आलेय, न्यूयॉर्क टाईम्स काय म्हणतो, हिंदू काय म्हणतो, वगैरे सगळे पाहूनही काही तपशील आमच्या अभ्यासात राहूनच जात होते ! आणि आमच्यामुळे कुणाचे मतपरिवर्तन झालेलेही आम्हाला कधी दिसले नाही ! -- हे सगळे लक्षात घेऊन आता आम्ही भेटलो की जरा वेळ एकमेकांवर ओरडतो आणि थकायला झाले की एखाद्या टपरीवर चहा पिऊन घरी जातो ! -- खरोखर परिपक्व लोक !

--- ००० ---

आरोग्यासाठी उपयुक्त ठरू शकेल, अशी पोस्ट --

खुद्द पुढारी आणि जनता राहतील सेफ पण प्रवक्ते, हिरीरीचे समर्थक आणि कट्टर विरोधक यांचे मानसिक आरोग्य धोक्यात येऊ शकते !

१ -- तुमच्या राज्यात मेथीचे उत्पादन कमी झाले --

२ -- आणि गाड्यांच्या वेळापत्रकाचे काय ? केलेय कशाला ते ? गाड्या वेळेवर पोचायला नकोत ?

१ -- कोर्टाने तुम्हाला फुगे सोडण्याच्या प्रकरणात लाथ घातलेली आहे !

२ -- आणि अमेरिकेत तुम्ही तुमचाच शर्ट विसरून आलात त्याचे काय ?

१ -- रिझर्व्ह बँकेची प्लॅनिंगची सगळी कामे पेंडिंग आहेत !

२ -- अहो, ती होतील रूटीनमध्ये -- मुख्य प्रश्न ग्रामीण भागात सिनेमांची शूटिंग वाढायला हवी होती --

१ -- महिन्यातून तुम्ही कितीदा हॉटेलात जाता त्याचे ढिगाने पुरावे आहेत आमच्याकडे --

२ -- आणि आम्ही काय हाताची घडी करून बसलोय का काय ? १९९९ साल विसरू नका --

१ -- शेवटी जनता योग्य तो निर्णय घेईल --

२ -- शेवटी जनता योग्य तो निर्णय घेईल --

--- ००० ---

तद्दन खोटे, अशक्य, बंडलबाज, संधीच मिळू न शकणारे, कचऱ्यात टाकावे असे, अशा विशेषणांच्या जाहीरनाम्यांनी भरलेय जग !

" हे सरकार बदलेपर्यंत मी लग्नच करणार नाही " ही टीव्हीवरची जाहिरात होताच, " डोंट वरी -- मराठी मॅट्रिमनी आहे ना ! " -- ही जाहिरात !

कै. दादा कोंडके यांची स्मृती जागवण्याचा प्रयत्न --

कमळी -- मावश्ये, तू मलाच हवी होतीस --

मावशी -- आले असते की -- बोलावतीस का ?

कमळी -- पण, माझ्या बाणाला नाही ना चालत -- तुझ्याशी नुसती बोलले तरी डाऊट खातो तो -- मारायलाच येतो --

मावशी -- मग, जाऊ सायबाकडं ? तुझ्यापेक्षा फी कमीच भेटणार तिकडं --

कमळी -- काय करू ? जा सध्या ! विधानसभेपोतोर काढते काही आयडिया -- तेव्हा करू आपलं मीलन !

मावशी -- इसरू नकोस कमळे -- मलाही तूच हवीस --

कमळी -- व्हय -- जा सध्या -- कर जा तिकडचा प्रचार --

--- ००० ---

लहान मुलांशी गंमतीने बोलायचे असल्यास --

एक कोडे -- ज्यात ' रस्ता ' या अर्थाचे दोन शब्द आहेत असे एकच आडनाव सांगा --

उत्तर -- वाटवे ! (वाट आणि वे -- म्हणजे way !)

सध्या माझ्या एकूणच फेसबुक संपादनाचे खूप वेळखाऊ काम करतोय -- त्यात सापडलेले --

पुस्तकांची नावे आणि मुखपृष्ठे पाहायला मराठी वाचक यावेत म्हणून आणखी काहीतरी अधिकची स्ट्रॅटेजी लागेल ! पण तरी अवघडच होईल -- हे पुस्तक दर्जेदार असण्याची शक्यता आहे, हा वास येतोच मराठी वाचकांना ! मग ते टाळतात. वाचतानासुद्धा ते पुस्तक दर्जेदार वाटता कामा नये, यासाठीही लागेल एक जबर युक्ती ! मग जमेल !

इस्रोमध्ये कोणकोणत्या जातींचे किती किती आहेत शास्त्रज्ञ हे बघत बसायचे का ?

" नमो म्हणजे नमोनमः

-- जनता, संविधान आणि लोकशाही !

-- यात काय प्रॉब्लेम आहे ?

-- एक उद्धोधक चॅनेल आहे, इतकेच ! "

" मी पै. लाल बरोबर कुस्ती खेळणार आहे पण त्याच्याबद्दल मला अतोनात आदर असल्याने कुस्तीतले डाव नाही वापरणार ! "

पूर्वी ७२ रोगांवर एकच इलाज होता -- आता एकाच रोगावर ७२ इलाज !

मल्लयाकडे फक्त २९०० कोटी उरलेत म्हणे -- महिना कसा जाणार हीच त्याला काळजी पडलीय ! त्यालाही वर्षाचे ७२००० घावे लागणार बहुतेक !

जाहीरनामे असोत की मते, त्यांचे इतके विश्लेषण, विच्छेदन आणि चिरफाड होते की हिताचे काय हे सामान्य माणसाला कळूच नये ! मग तो विचारबाह्य कारणांनी निर्णय घेतो ! असा निर्णय सामान्यतः घेता येणे हेच जनता शहाणी असल्याचे निदर्शक असते !

(स्वगत --)

एखादे काम करून संपवायचे असेल तर ते करायला सुरुवात करणे हाच मार्ग !

अरे हा दरवाजा

तुझ्यासाठीच होता
म्हणतो द्वारपाल
जराजर्जर होऊन मरू घातलेल्या
जोसेफ के ला
-- ते ठीकच हो
पण बोधकथेतून बोध घेतलाच पाहिजे
असे कुठे आहे
आहे त्या स्टुलावर बसून
विचारपूर्वक कौतुक करत
वा छान म्हटले की बास

सुख पाहता जवापाडे
हे बरोबरच असणार हो
तुकारामाला कोण चॅलेंज करणार
पण तेच सुख थोडे थोडे वाढवत राहायचे
हा विचारही उपयुक्त असतोच ना

स्वतःला अटक झाल्याचा
जोसेफ के चा ग्रह होता
-- अटक हा विषयही नाहीय
आपल्या जाहीरनाम्यात
हसतरखेळत
दुनिया समाप्त होण्याशी मतलब

आणि त्या के शी
तुलनेचा तरी काय संबंध
तो मानसिक
कमकुवतही असू शकतो

वेगळे असले तरी
आपलेही अंधारच आहेत
हेही मान्य चला
पण किती झटताहेत कम्युनिस्ट
धर्मवादी वंशवादी जातवादी
जगाचा स्वर्ग करायला
-- त्यांना अडथळे होतात
म्हणूनच प्रश्न येतात
आणि हिंसा घडते
-- चांगले तर घडलेच पाहिजे
पण हिंसा तर घडताच कामा नये
असे कधी कुठे झालेय शक्य जगात

कुत्सित बोलत बोटे मोडत राहणे
आनंदाने सामील होणे
विरोध करणे वा पाठिबा देणे
डावपेचांत इंटरेस्ट घेणे
वा स्वतः ते करणे वगैरे
असे खूप पर्याय दिसतातच की उपलब्ध
आपल्या पिंडाचा आपल्याला
का नाही सापडणार
-- म्हटले तर आपल्याला
माहीत असलेल्या
सवयीच्या खोलीतच तर
करायचे असतात व्यतीत
सगळे सत्यनारायण

श्रेयस काय हे मात्र
ठरवायलाच हवे

अन्यथा साठत जातील नुसतेच
ईमेल्सचे ढीग
काहीच बोध न होणारे
आणि गोंधळलेल्या माणसांचे
अनिश्चित लोंढे

इथेच बहुतेक
के ने मार खाल्ला
-- त्याच्याकडे निश्चितपणाच नव्हता
आणि अनिश्चिततेतच
तो अडकत गेला
आणि तिलाच तो
निष्कारण झालेली अटक समजून बसला

स्त्रियांचे आकर्षण
हाच एक दिलासा वाटणे
यात काय नवीन होते
लेनी त्याच्या
मांडीवर बसायला तयार आणि उत्सुक होती
हे किती ग्रेट होते

त्याचा झाला असेल
भोसकून प्रतिकात्मक मृत्यू
-- नवीन काही धाडस हवेयच कशाला
आहे त्या सवयीत सुखाने शांततेत
मरणे काय वाईट आहे
नकोच तो नसता ताप
--- ००० ---

खुल जा सिम सिम
हा आहे एक मंत्र
हे आहे मला माहीत
पण वाराच जेव्हा ठरवतो
की थांबायला हवा वारा
तेव्हा हिंमत नाही होत
स्वतःच स्वतःला सोलत राहण्याची

फावल्या वेळात शोभेचे मासे
उदरभरण करत राहतात
पण याचा अर्थ
वादळांवर ताबा येतो
असा मुळीच नाही

मेख इथेच असते
उद्धाटनाला बोलावलेले प्रमुख पाहुणे
फेटाळून व्हावे लागते गद्दार
अनैतिकतेचे धोके पत्करत

या बिंदूपर्यंतच येते माझी कविता
मी तो मंत्र कधी वापरला होता का
याच्याशी तुमचा काही संबंधच नाही

असले तर असणार ते अंतिम धाडस
माझा हवाला काहीच कामाचा नाही
या कवितेच्या शेवटच्या बिंदूवर
आहे त्या मंत्राची जागा
तो वापरायचा की नाही ते तुमचे तुम्ही बघा

--- ००० ---

दोन दीर्घांक

‘ आविष्कार ’ ने अरुण काकडे यांच्या नेतृत्वाखाली सादर केलेले दोन दीर्घांक काल दिनांक ३१-०३-१९ रोजी पाहिले. दोन्ही दीर्घांक मला आवडले एवढेच नाही तर मौल्यवान कलाकृती म्हणून महत्त्वाचे वाटले. सविस्तर परीक्षण वगैरे नाही करणार, पण माझा प्रतिसाद नोंदवतो.

भूमिकन्या सीता

मुळातले हे, मामा वरेरकरांनी १९५० साली लिहिलेले चार अंकी नाटक आहे. विश्वास सोहोनी यांनी त्या नाटकाची ही अर्करूप नाट्यसंहिता तयार केलेली असून तिच्या या प्रयोगाचे दिग्दर्शनही केलेले आहे. हे नाटक मी पूर्वी वाचलेले वा पाहिलेले नव्हते. जगण्यातले गुंते असे जाणीवपूर्वक पाहणारे हे असे नाटक आपल्या मराठीत लिहिले गेलेले आहे याचा आनंदधक्का बसला !

राम, सीता, वगैरे पात्रे असली तरी कुणालाही देवत्व न देता लिहिले गेलेले हे नाटक आहे. मानवी मनाचे सामान्य गुणदोष आणि मर्यादा यांनी युक्त अशी ही पात्रे आहेत. हे नाटक स्त्रीवादी असल्याने आजही प्रस्तुत ठरते, असे कुठे तरी वाचनात आले होते. मामा वरेरकर हे परिवर्तनवादी नाटककार म्हणून प्रसिद्धही आहेत. मला हे नाटक स्त्रीवादी वाटण्यापेक्षा अधिक मोठ्या आवाक्याचे – मानवी जगण्याचेच नाटक वाटले ! कोणतीच मानवी कृती ही परिपूर्ण वा सार्वकालीन नैतिक वा मौल्यवान असू शकत नाही याचे अत्यंत परिपक्व भान हे नाटक देते. एखाद्या चांगल्या कलाकृतीत, लेखकाच्या ठरलेल्या उद्दिष्टापेक्षा त्याचे भान खूपच अधिक आवाक्याने व्यक्त होते, तसे इथे झाले असावे.

सीतेचे अग्निदिव्य, रामाचा राज्याभिषेक हे सर्व होऊन गेल्यावरच्या काळात हे नाटक सुरू होते. वनवास संपणे हे वस्तुतः कुणीही चांगलेच म्हणेल – पण, सीतेची खंत अशी आहे की राम राजा झाल्यानंतर तिच्या वाट्याला फारसा येतच नाहीय ! पूर्ण समाधानकारक परिस्थितीही असू शकत नाही वा वागणेही असू शकत नाही – हे व्यक्त करणारे अनेक संवाद या नाटकात आहेत. राम हा लोकानुरंजनी राजा आहे – तो आदर्श राजा होऊ इच्छितो – त्यामुळे, त्याला सीतेच्या अपेक्षांकडे दुर्लक्ष करणे भाग आहे. लक्ष्मण परत आलेला असला तरी तो त्याचा थोरला भाऊ, लोकानुरंजनी राजा राम याचा सेवक या भूमिकेत आहे. तो तर जणू ऊर्मिलेला विसरूनच गेलेला आहे ! आताच्या भाषेत बोलायचे झाल्यास, एका स्थिर नैतिक प्रोग्रामिंगमध्ये मृतवत झालेल्या पात्राचे हे चित्रण आहे ! परिणामतः, कहर म्हणजे, एका ठिकाणी ऊर्मिला खंतावून म्हणते

की तिच्यावर मात्र कुणी कधीच संशय घेतला नाही ! संशय घेतला न जाणे हे चांगले की वाईट ? – या सरघोपट प्रश्नापलिकडे या नाटककाराची दृष्टी पोचते ! असे अनेक प्रसंग आणि वाक्ये या नाटकात आहेत. सगळे इथे सविस्तर सांगत बसत नाही. सीता आणि ऊर्मिला यांचे अन्यायग्रस्ततेला विरोध करणे, हे महत्वाचे आहेच – पण, त्याहूनही महत्वाची आहे या लेखकाची मानवी जगण्याचा आवाका घेणारी मर्मदृष्टी !

काकडेकाका आणि विश्वास सोहोनी यांचे या नाटकसाठी विशेष अभिनंदन ! पूर्ण टीमच या नाटकाच्या उत्तम दर्जाशी समरूप झालेली आहे ! या सर्वानाच धन्यवाद !

चार-दोन-तुकडे

लेखक-दिग्दर्शक युगंधर देशपांडे हा. नव्या पिढीचा एक ताकदवर आणि महत्त्वाचा नाट्यकर्मी ! हे नाटकही, त्याचे माणसाच्या जगण्याचे आकलन सहज तीव्रतेने व्यक्त करणारे आहे !

‘ दि इक्वल्स ’ (सर्व समान) हे इथल्या मॉलचे नाव आहे. तिथे वा त्याच्या पार्श्वभूमीवर हे नाटक घडते. या नाटकातल्या पात्रांच्या जगण्यात एक मूलभूत समानता आहे – ती म्हणजे गोंधळलेले असणे आणि आत्मकेंद्रित असणे ! समाजातल्या अनेक आर्थिक, सामाजिक स्तरांतली माणसे इथे एकमेकांच्या संबंधांत येतात आणि त्या मूलभूत समानतेने फाटून जातात. “ कितीही अडवेतिडवे विचार केले तरी क्रांती काही घडत नाही ! ” असे एक भेदक वाक्य या नाटकात आहे. गोंधळ आणि आत्मकेंद्रितता असल्यावर कसली क्रांती आणि कसली समानता – असा हा विषय आहे. एकदा यातले एक पात्र म्हणते की आता मी जरा विचार करतो – आणि विचाराचे दृश्य स्वरूप ते पात्र आपल्याला दाखवत राहते – अंग पिरगाळणे- मुरगाळणे, वर चढणे, खाली उतरणे, पडणे, वगैरे ! मानवी विचाराची अशी सत्यस्फोटक टर उडवलेली मी कुठेच पाहिलेली नाही ! या नाटकाचे प्रमुख नेपथ्य आहे तीन वेगवेगळ्या प्रतिक्रिया देणारे तीन कार्टून चेहरे ! केवळ प्रतिक्रियारूप जगण्याचे हे नाटक आहे !

एका दृश्यात लग्न जमवण्यासाठी एकत्र येऊन एकमेकांना जाणून घेणारे तरुण-तरुणी आहेत. त्याला सात लाखांचे पॅकेज आहे तर ती म्हणते की तिचे नुक्तेच नऊ लाख झालेले आहे ! असे त्यांचे बरेच मुद्दे जुळत येतात, पण, शेवटी, मुलाची ‘ संपत आलेली ’ आई या मुद्यावर गाडी अडते. ती तरुणी यावर ‘ नाही ’ म्हणू लागते तर तो म्हणतो, “ अगं ती मुकी आहे – बोलणार नाही – घे ना जमवून, प्लीज ! ” कुठे ना कुठे गाडी अडत जमवण्यात नापास होत आलेली ही पात्रे आहेत ! शेवटी तर तो म्हणतो, “ मला सदोतीस पूर्ण व्हायच्या आत निदान एक साखरपुडा तरी मला करायचाच आहे ! ” व्यवहारातली, बाजारी भाषा मानवी संबंधांत येणे, हे तर या नाटकाचे एक जहाल वैशिष्ट्यच आहे ! यात मॉल मालकिणीची एक अमर

मांजरी आहे, तिचेही एक प्रेमप्रकरण आहे ! ती तिच्या पेशवे काळापासूनच्या आठवणी सांगते ! बाहेरचा माहोल बदलत जातो पण माणसाचा मूलभूत भंगारपणा बदलत नाही – हे या नाटकात सतत जाणवत राहते. “ प्रेम करायचे ठरलेय ना आपले ! ” – यावर, “ होय, पण, प्रेमात दुःख नाही आणायचे, हेही ठरलेय ! ” – असले भारी संवाद या नाटकात आहेत !

किती वर्णन करत बसू ? मला हे नाटक खूपच आवडले हाच सारांश सांगून संपवतो !

मस्त नाटक ! जय हो युगंधर !

या निमित्ताने रवी सावंत आणि सीताराम मामा यांचीही खूप दिवसांनी भेट झाली, हे अधिकचे समाधान !

--- ००० ---

March 30

आपल्या मूडचे परावर्तन दाखवून
निसर्गात दिग्दर्शक होणे बास झाले
खारुताई कृतिशील आणि लाकूड निष्क्रिय
हे चालु असताना परस्पर स्वतंत्रपणे
मनाहून खूपच अधिक
गुंतागुंतीचे

जाऊ द्या हो नका त्रास घेऊ
असे फक्त एक
निष्काळजी कावळाच म्हणू शकतो
उत्क्रांत होत आलेल्या माकडाला
जे खायला सोकावलेले फुटाणे
माणसाची निर्मिती असणारे

आधी आणि मग असा
क्रमच नसेल कळत

तर कारण-परिणाम
यांचे सुरक्षित जगणे
कुठे सापडणार

आस्तिकांचे असो धर्माचे ढोंग
की नास्तिकांचे असो विवेकाचे
आपापल्या मशगूल आत्मविश्वासात
थोडेफार यशस्वी होणारे
टिकायला उपयोगी

चांगलेपणाचा हा असा असला भ्रम जरी
तरी तोच सही जगायला आधार
--- ००० ---

बेंगळूरूला जाऊन आलो. २७ मार्चला जागतिक रंगभूमी दिन होता. त्या दिवशी माझ्या ' ढोलताशे ' या नाटकाचा कानडी अनुवाद (' रस्त्यावरचे घर घ्या ! ') तिथल्या रंगशंकरा या रंगमंदिरात सादर झाला. तो ३३ वा प्रयोग होता. सुमारे २०० प्रेक्षक होते. त्या दिवशी अनेक ठिकाणी नाटकाबाबतचे कार्यक्रम असल्याने लोक जरा कमी होते, असे कळले. अन्यथा, ३०० आसनक्षमतेचे हे थियेटर बऱ्याचदा हाऊसफुल असते, म्हणे. या शुभने सादर नाटकाचे प्रयोग कर्नाटकातल्या अनेक शहरा-गावांत सादर केलेले आहेत. हे नाटक तिथल्या लोकांना खूपच आवडलेले आहे. वेगळ्या भाषेत नाटकाला मिळत असलेला प्रतिसाद अर्थातच आनंददायक होता !

तिथे वर्तमानपत्रांनी या नाटकाची कितपत दखल घेतली, काही परीक्षणे वा लेख असे काही आले होते का, असे विचारले असता असे कळले की तिथे तशी काही पद्धतच नाही. नाटकांवर फारसे काही लिहिले जात नाही. लोकच एकमेकांना सांगतात वा फोन, एफबी, कायप्पा यांवरून लोकांना कळवले जाते. जाहिरात करणे परवडत नाही. या बाबतीत त्या मानाने आपली परिस्थिती, अजून तरी बरी आहे, असे वाटते. पण, आपलीही अधोगती त्याच दिशेने चाललेली आहे, हेही जाणवते.

नाटक या अभिव्यक्तिप्रकारसाठी काही वेगळे मार्ग सुचायला हवेत, असे वाटले.
--- 000 ---

Champra Deshpande

ವಿಶ್ವ ರಂಗ ಭೂಮಿ ದಿನ: ರಂಗಶಂಕರದಲ್ಲಿ ಬೀದಿಯೊಳಗೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ

kannada.oneindia.com

Champra Deshpande

Sushma Rao's photo.

Sushma Rao's photo.

What joy to meet the playwright before the show.....!

This World Theatre Day just gets better...!!

Playwright Cham Pra Deshapande is here to watch the show

Beediyolagondur Maneya Madi

directed by Mohit Takalkar.

ಶ್ಲೀಲ-ಅಶ್ಲೀಲ ಅಸಣೆ, ಜಾತೀಯ ವಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನಾ ದುರ್ವಾವಣೆ, ಇತಿಹಾಸಾಚೆ ವಿಕೃತೀಕರಣ ಅಸಣೆ, ಸಮಾಜಮಾನ್ಯ ನೈತೀಕತೆಲಾ ಆವ್ಧಾನ ಅಸಣೆ -- ಅಶಾ ಕಾಹೀ ' ಕಲಾಬಾಹ್ಯ ' ಕಾರಣಾಂನೀ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಲಾ ಅಡ್ಡತುಲೆ ಯೆತಚ ಅಸತಾತ. ಆತಾ ಂಕ ನವೀನ ! ನಿವಡಣುಕೀಚ್ಯಾ ಆಚಾರಸಂಹಿತೆಚ್ಯಾ ಕಾಱಾತ ' ಪಿ ಂಮ ಮೂದೀ ' ಹಾ ಚಿತ್ರಪಟ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಹೂಣೆ ! ಹೆ ಆಚಾರಸಂಹಿತೆಚ್ಯಾ ವಿರೂಧಾತ ಆಹೆ, ಅಸೆ ಕಾಹೀಚೆ ಮ್ಹಣಣೆ ಆಹೆ ! ಯಾ ಕಾಱಾತ ತೂ ಚಿತ್ರಪಟ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಹೂತಾ ಕಾಮಾ ನಯೆ, ಅಶೀ ತೀ ಭೂಮಿಕಾ ಆಹೆ !

ಆಪಲ್ಯಾಕಡಚ್ಯಾ ಕಾಹೀ ವಿಚಾರವಂತಾಂಚ್ಯಾ ಮತೆ ಪ್ರತ್ಯೆಕ ಕಲಾಕೃತೀ ಹೀ ರಾಜಕೀಯ ಭೂಮಿಕೆನು ಯುಕ್ತಚ ಅಸತೆ -- ಁಘಡ ವಾ ಛುಪೆಪಣಾನು. ಆತಾ ಹಾ ಂಕ ಁಘಡಚ ಮೂದೀ-ಪ್ರಚಾರಾಚೀ ಭೂಮಿಕಾ ಘೆಣಾರಾ ಚಿತ್ರಪಟ ಅಸಣಾರ, ಅಸೆ ದಿಸತೆಯ. ಕಲೆಚೆ ಕ್ಷೆತ್ರ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಠೆವಾಯಚೆ ಅಸೆಲ ತರ ಆಚಾರಸಂಹಿತೆಚೆ ಅಡ್ಡಣ ಯೆಁ ನಯೆ. ಪಣ, ಸಾಮಾಜಿಕ-ರಾಜಕೀಯ ಹಿತ ಅಸಾ ಂಕ ಪ್ರಕಾರ ವಿಚಾರಾತ ಘ್ಯಾಯಚಾ ತರ ' ಸಘ್ಯಾ ನಕೂ ' ಹೆ ಬಂಧನ ಪಾಱಾವೆ ಲಾಗೆಲ !

ಇಥೆ ಕಾಯ ಮೂಠ್ಯಾ ಅಗದೀ ಗ್ರೆಟ ಕಲಾಕೃತೀ ನಿರ್ಮಾಣ ಹೂತಾಹೆತ -- ಕಶಾಲಾ ಂವಡಾ ವಿಚಾರ -- ಹೀಹೀ ಭೂಮಿಕಾ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ಆಹೆಚ ! ಕಾಹೀಹೀ ಅಸೂ -- ಕಲಾವಂತಾಂಚ್ಯಾ ಡೂಕಾಂನಾ ಖುರಾಕ ಹೂಣಾರ, ಅಸೆ ಮಾತ್ರ ದಿಸತೆಯ !

अनेक प्रतिमांचे एक सत्य
की अनेक सत्यांची एक प्रतिमा
हे नाही कळत
अनियंत्रित उद्रेकांत
वेळोवेळी

ही ना प्रतारणा ना एकनिष्ठा
मनाचे भाग पाडल्यावर
केंद्राला विराम देण्याच्या
या अतिवांच्छित शक्यता

निसर्गनिर्मिती काही
मानवी मनाने केलेली नाही
माणसाने थोडेच सांगितलेय
की बाबा वाहू दे सापांची वंशावळ

प्रत्येक प्रतिमेचे असंख्य विभ्रम
नवनवीन प्रत्येक वेळी
कैद करणारे पूर्ण मनोविश्व

नको हे पारतंत्र्य
आणि नको मुक्तीही
अशी ही कडेलोट अवस्था

मनाला राहावेच लागते विसंगत
अनैतिक आणि दांभिक
नको ते बळी पडणे म्हणत

बळी पडत

--- ००० ---

तिकीट न मिळाल्याने, बंडखोर होतो म्हणणाऱ्याची, समजूत घालतात म्हणजे काय करतात ? तो पक्षहितासाठी शांत कसा होतो ?

आणि अचानक आकाशवाणी होते

तुला जे हवे होते ते आता घडेल

मी तर नाद सोडून दिला होता

ना निराशेने ना अहंकाराने

काही दिवसांपूर्वी तीव्र जिद्द होती

सतत हवेच हवेच हा ताण होता

गुंतून राहण्याने ते घडेलच असे नाही

याचा अर्थ तटस्थपणा हवा असेही नाही

एक क्षण असा आला की ठीक

छोड दो आणि जे आहे ते ओके

हे काही तत्त्वज्ञान नव्हे

ना आदर्श विचारसरणी

मी धर्म नाही मानत

मी चमत्कारही नाही मानत

आकाशवाणी म्हणजे

माझ्याच मनातून उमललेले फूल

तेही खात्रिशीर अंदाजावर आधारित
समोर पडलेला सिग्नल पाहून

आता घडतेय तर आनंद आहे
पण माझा नशिवावर विश्वास नाहीच

--- ००० ---

मेंदूत ऍसिड निर्माण व्हायला हवे
असे नाही भावना समोरच्या झाडाचीही असेल
मुख्यतः मुळांचे चरित्र घडायला हवे
रहदारीत न हरवता

उतावीळपणाचा प्रश्नच नाही
फुलांचे गुच्छ असोत की मॅनहोल्स
श्वासोच्छ्वास सहजच असणार

चित्रातले रंग जरी जागे करणारे
असले काही स्मृती तरीही ते
बोलु शकतात पुलावरून काही विचारहीन

चित्रात असलीच पाहिजे काही
विचार न जागवणारी भाषा

तशीच असणार माझी कविताही
भाषेमुळे होणारा विचाराचा संसर्ग
टाळून ओलांडणारी
भावनांचे व्याकरण

शब्द विचार भावना मुळे
असणार सगळे मानवीच
पण रहदारीच्या बाहेरच्या अवकाशात
असणार मी एक कवी

मेंदूतल्या हालचालीही जाणवणारा
एक विचारहीन माणूस

--- ००० ---

हिंदीतले लोक हास्य-कवी-संमेलन दिलखुलास मस्त सादर करतात आणि एंजॉय करतात ! आपल्याकडे गाण्यांसाठी जशी दिवाळी-पहाट असते तशी हास्य-कवितांसाठी होळी-रात्र सादर व्हावी ! राजकीय मतभेदांमुळे आपल्या सगळ्यांच्याच जगण्यात निर्माण होणाऱ्या विखारावर नक्कीच तो थोडाफार उतारा ठरेल ! टीव्हीवर आणि जमेल त्या प्रमाणात फेसबुकवर याची सुरुवात करायला हरकत नाही. यासाठी फार ग्रेट कवीबिबी असायची गरज नाही. पण निर्विष विनोदाने मजा निर्माण करण्याची कुवत मात्र हवी. कुणाच्या येत असेल असे काही डोक्यात तर इथे लगेच येऊ द्या --

जे काम सहज होईल असे वाटले, ते झाले नाही, एक काम अर्धवट झाले, एक काम पंधरा दिवसांत होणार होते ते महिना उलटूनही तसेच पडलेय, तेवढ्यात, नकळत आपल्याकडून कुणी दुखावले गेलेय, आपलाही कुणी हकनाक इन्सल्ट केलाय, असे आणखी काही ! सगळे मिळून, खरे तर, त्रस्तपणा हा एकच आहे प्रॉब्लेम ! एकेक प्रश्न सुटेल तेव्हा सुटेल -- त्रस्तपणा गेला पाहिजे पूर्ण !

तोंड वेंगाडून, अंग पिरगाळून गाणारा/री पाहिल्यावर कशासाठी हा त्रास, असे वाटते -- खोटी वेदना सुखदायक वाटत असावी !

एक काल्पनिक संवाद --

(हा एका बावळट साहित्यिक आकलनावर आधारित एक ढोबळ संवाद आहे – मनावर घेऊ नये --)

कार्यकर्ता – साहेब, तुम्हाला शेतकऱ्याचा खूप कळवळा आहे –

साहेब – ती तर आपली भूमिकाच आहे –

कार्यकर्ता – रामपूरचा सिंचनप्रकल्प पूर्ण न झाल्याने तिथले शेतकरी नाराज आहेत –

साहेब – नुसतीच भूमिका नसते रे – राजकारणही लक्षात घ्यावे लागते –
का० – म्हणजे ?
सा० – अरे, तो प्रकल्प पुरा होऊ दिला तर तिथला नेता प्रभावी होणार – शिरजोर होणार – उपच काय
मुख्यमंत्रिपदाचाही दावेदार – स्पर्धक होणार – आणि आपल्याला तर दीर्घकालीन भूमिकाही घ्यावीच लागणार – सत्ता
कुणाकडे असायला पाहिजे – राज्याच्या हितासाठी – हे असतेच ना मनात –
का० – पण मग, तिथला तो नेता नाराज होऊन दुसऱ्या पक्षात जाईल –
सा० – त्याला आपण काहीच करू शकत नाही – एखादी आपली भूमिका अशी असते की तिच्यासाठी पक्षको भी दाँवपे
लगाना पडता है --
का० – पण मग ते गुलाब पक्षात गेले तर गुलाबची ताकद वाढणार नाही ? आणि तुम्ही तर म्हणता की गुलाबची ताकद
वाढणे देशाच्या हिताचे नाही –
सा० – इतका मोठा विचार प्रत्येक वेळी शक्य नसतो रे –
का० – म्हणजे मनात चारपाच भूमिका ठेवायच्या आणि त्यातली एक पक्की ठेवायची – असेच ना ?
सा० – बरोबबर ! एकच एक धरून चालायचे म्हटले तर कुणी दीर्घकाळ टिकेल का इथे ? आणि एकदा टिकायला महत्त्व
घायचे ठरवले की पूर्ण नष्ट होण्याचा धोका घ्यावाच लागणार ना !

--- ००० ---

अनेक धर्मनिरपेक्ष, संविधानवादी नेते बीजेपीत जात असल्याने आता राजकारण निकोप होईल !

अतुल पेटेचा नाट्यसंवाद

' रंगवाचा ' च्या ऑगस्ट '१८ च्या अंकात, ' रंगचिंतन ' या सदरात, माझा मित्र अतुल पेटे याची ' अभिनय ' या
विषयावरची प्रश्नोत्तरे आलेली आहेत. अभिनय म्हणजे तळपणे, चमकणे, शेकडोंना सद्द्या देणे, असंख्य चाहत्यांबरोबर
सेल्फी काढणे -- अशा आकर्षक, लोभस कल्पना अनेकांनी बाळगलेल्या असतात. तसे घडूही शकते, पण, अभिनेता
होण्याची सर्जक प्रक्रिया ही त्यासाठी नसते घडत -- ती जगणे समजून घेण्याची -- शहाणपणाकडे जाण्याची प्रक्रिया असते
-- हे अतुलने खूपच सूक्ष्मपणे सांगितलेले आहे. ' वेटिंग फॉर गोदो ' दोनदा बसवणारा आणि त्यात अभिनयही करणारा हा
एक अनुभवी आणि चिंतनशील नाट्यकर्मी आहे. अनेकदा नवख्या लोकांकडूनही त्याने विशेष नाट्यनिर्मिती उभी करून
दाखवलेली आहे. या सर्व अनुभवी आणि सखोल ' असण्या ' तून तो बोलतो आहे. प्रत्येक होऊ घातलेल्या अभिनेत्याने वा
अभिनेत्रीने वाचलाच पाहिजे, असा हा मजकूर आहे. अभिनयाची तयारी म्हणजे काय, आवाजाच्या शक्यता कशा

वाढवायच्या, बोलणे -- त्याची लय -- त्यातले आघात कसे समजतात, फोकस म्हणजे काय -- अशा अनेक महत्त्वाच्या विषयांवर अतुल बोललेला आहे. नाट्यविषयातल्या अशा अनेक भागांबाबतची अतुलची चिंतने ओळीने येत असलेली दिसतात. कायप्पावरही ही चिंतने पोचत असतात.

अतुलचे हे एक अत्यंत महत्त्वाचे काम चालु आहे. पुरेसा परखडपणा आहे -- जो नीट जागे ठेवायला आणि विषयाचे महत्त्व समूळ कळायला आवश्यकही आहे !

--- ००० ---

आपल्याला नावगावपत्ता नसल्याचा
भासही नाही सहन होत
नाकातोंडात पाणी जाऊ लागते
आणि घुसमटू लागते
ओळखीचे जग

आपली ना शेती ना माती
आपण कसे गाणार गोडवे
इथल्या मातीचे
शहरांची लुप्त माती
हीच आपली बनावट अस्मिता

आपण भित्रे आपण कुंपणावरचे
पण शूरांचे काय चाललेय मौलिक
अतिरेकी शूरही जाताहेत स्वर्गात
सत्कृत्याच्या आश्वासित आभासात

भीती आणि शौर्य
सारख्याच हिंसेचे उगम

हे पाहून उगवतो आपल्यांत

एक आभासी महात्मा
आणि आपले असणेच
मुळात तपासायला सांगतो

आपापले शहाणे मूल्य ठरवून घेतलेले
आपण जरा हवालदिलच होतो
क्षणभर

--- ००० ---

' अलबत्या-गलबत्या ' आणि चिन्मय केळकर

जुने काही वाचायचे राहिलेले मधेच कधी वाचले जाते. त्याच विभागात, ' अलबत्या-गलबत्या ' या बालनाट्याचे चिन्मय केळकर यांनी ' रंगवाचा ' च्या ऑगस्ट २०१८ च्या अंकात केलेले परीक्षण वाचले. त्यांचे सगळेच मुद्दे पटले पाहिजेत असे नाही, पण, असे खुलेपणाने लिहिले तर गेले पाहिजे !

" अहो, मुलांना करमणूक -- मजा हवी असते -- जरा ओरडा, हसा, बास ! आणि मुख्य म्हणजे, पैसे मिळवणे हाच आमचा हेतू आहे -- बाकीची कोणतीही उदात्त ध्येये नाहीतच आमची ! " -- हे तर अबाधित, अलंघ्य आणि अजेय असे तत्त्व असतेच ! -- त्यापलिकडे जाऊनही विचार करणारे, बोलणारे काही लोक असायलाच हवेत. ते काम या लेखाने अत्युत्कृष्टपणे पार पाडलेले आहे. अभ्यास आणि स्वतःचे चिंतन यांची या परीक्षणाला जोड आहे. त्यामुळे, ' बालनाट्याचे परीक्षण ' म्हणून न वाचता ओलांडून पुढे जावे, असे हे नाहीय. सर्वच नाट्यकर्मींनी वाचावे असे मूल्य या परीक्षणाला प्राप्त झालेले आहे.

कथा, बालनाट्याबाबतच्या कल्पना, विनोदाबाबतच्या कल्पना, तंत्राचे, दूरगामी परिणाम होतील असे, दुरुपयोग -- अशा अनेक महत्त्वाच्या मुद्यांवर इथे विचारपूर्वक लिहिले गेलेले आहे. एखाद्या बालनाट्याचे इतके गांभीर्यपूर्वक लिहिले गेलेले हे परीक्षण अद्वितीयच म्हणावे असे झालेले आहे !

--- ००० ---

नुसतेच कसले प्रेम
ती समजायला हवी मुरायला हवी आपल्यात

पूर्ण तिच्या असण्यासह असे तुला वाटे
तू आतुर आणि अधीरही असायचास

एकदा तिने सोडली तिच्या मनाची गजबज रहदारीत
तर त्या वेळी तू रहदारीचे कपडे पाहण्यात गुंग होतास

तुला समजून घ्यायचा होता तिचा स्वभाव
तिच्या लहरी तिचे मूडस आणि रागलोभ

दगड खूप शांत असतो असे तू म्हणायचास
तेव्हा ती मुद्दाम वेणी घालत असायची
तुझ्यासमोर आणि इथे दगडाचा विषय
सोडूनही लैंगिक उन्मादात
समजून घेणे राहूनच जायचे

दोघांनीही एकाच वेळी शांत असायला हवे
आणि दोघांचीही मने केंद्रित
असायला हवीत एकमेकांवर
सर्वस्वी खुली राहात

असे शांत असणे काही घडत नव्हते
आणि दोघेही शांत असल्यावर मग
समजायचे ते काय असणार

प्रत्येक कविता अनाकलनीयच असणार
हे तुला तेव्हा समजले तिच्यामुळे

--- ००० ---

मतदानहक्काचे वय जरी १८ असले तरी मनमोहन देसाईना विसरायचे नाही -- ते वय ' १२ च्या आत ' आहे, असे धरूनच प्रचार करायचा !

हिंदी चित्रपट बहुतेक ' खून-पसीना ' -- अमिताभचे नाव शिवा असते -- विनोद खन्ना शिवाचा सूड घेण्यासाठी त्याला शोधत असतो -- तिथे जमलेले सगळेच म्हणू लागतात, " मै हूँ शिवा -- मै हूँ शिवा ! "

ते संवाद उपयोगी पडायची वेळ किती वर्षांनी आली !

(संदर्भ -- नवी घोषणा -- " मै हूँ चौकीदार ! ")

(चूकभूल असल्यास दुरुस्ती सांगावी --)

ही ना माझी मर्दुमकी

ना माझा गौरव

आता आपोआपच परस्पर

निर्माण होते कविता

माझ्या प्रयत्नाशिवाय

माझ्या इच्छांचे अर्थ

अव्हेरून

मी कुठूनही कसेही घेतले शब्द

तरी ते घेतात आकार

एका अनपेक्षित कवितेचा

माझ्या शब्दांमागे धावून येतात अर्थ

मनोनिर्मित नसलेले

साहजिकच ही कविता

असते सदोदित नवी

अनाकलनीय

पण पोचणारी

पूर्णत्वाने

मलाही

ती येते कुठून
हे मला माहीत असते
पण ते माहीत असणे
फारच जुजबी आणि खोटे

या कर्तृत्वहीन कवितेसाठी
मी इतस्ततः लिहितो शब्द
--- ००० ---

छान संध्याकाळचे ऊन
छान हलती झाडे
छान पक्ष्यांचे थवे
जगाकडे शेवटचा दृष्टिक्षेप टाकून
परतण्याच्या तयारीत
आत्मविश्वासात वेळेत पोचण्याच्या

काही पक्षी मात्र एकेकटे
त्यांनाही कळतेय परतायची वेळ
तरीही ते निवांत कसे
कसलीच घाई नसलेले

ते पक्षीसृष्टीतले कवी असावेत
एकेकटे – संपत आलेल्या दिवसाचे
मनात अनुभव पाहणारे
उपलब्ध स्मृतीच्या मर्यादेत

खिडकीच्या काचेतून
लांबवर दिसते

ऊन आणि उजळ आकाश
आणि हा दूरवर दिसणारा
छोटासा पक्षी
इतका स्थिर कसा

चकित होता होताच कळते
तो पक्षी नसून
ती काचेवर थांबलेली एक मुंगी आहे
माझ्यामुळे पक्षी होऊ शकणारी
--- ००० ---

आम्ही आमच्या पक्षातर्फे त्यांना ऑफर दिली होती -- ती न स्वीकारता ते तिसरीकडेच गेलेत -- आता त्यांना पाडणे हे आमचे कामच आहे !

त्यांच्या अनुयायांना बीजेपीबद्दल द्वेषच आहे, पण, त्यांचे तसे नाही -- न मागताही बीजेपीला पाठिंबा द्यायला ते एका पायावर तयार असतात !

अमुक एक हिंसेचा प्रश्न
कसा सुटेल हे सांगणारे अनेक
बहुश्रुत विद्वान असतात पण मतभेदयुक्त

तिकडचा तमुक एक हिंसेचा प्रश्न
कसा सुटेल हे सांगणारे अनेक
बहुश्रुत विद्वान असतात पण मतभेदयुक्त

काही बहुश्रुत मतभेदयुक्त
विद्वानांच्या येते लक्षात
की हे प्रश्न एकमेकांत गुंतलेले आहेत

विचारांची आणि मतांची देवाणघेवाणच
एकमेकांत प्रेम आणि सामंजस्य
तयार करेल यावर अनेकांचा असतो विश्वास

काही अविचान्यांनी इतर काहींच्या डोक्यांत
द्वेषाचे विष कालवल्यानेच हे घडतेय
असे काही विद्वानांना वाटते

असे काहीजण पूर्वग्रहविरहित
आणि प्रेमाने जगणे
हाच एकमेव मार्ग असल्याचे सांगतात

चर्चा विचार चालु राहतात मतभेदयुक्त
प्रश्नांची संख्या आणि तीव्रता तर वाढताना दिसते
तरीही सर्व बहुश्रुत विद्वानांचा बुद्धी आणि तर्क यांवर गाढा विश्वास असतो

--- ००० ---

धार्मिक असण्यासाठी ख्रिश्चन वा हिंदू असावे लागत नाही, देवावर विश्वास ठेवावा लागत नाही, स्वर्ग वा नरक मानावे
लागत नाहीत.

-- ओशो.

श्वास घेता येण्यासाठी हवेत
विचार असायला हवेत
एवढेच नव्हे तर
रोषणाईचे प्रकाशकिरण
वेडेवाकडे वळू नयेत
म्हणून त्यांच्यावर ताबाही असायला हवा

सगळेच विलंबाने चाललेय

असे वाटू शकते
वयाच्या कोणत्याही टप्प्यावर
सर्कसच्या तंबूत
चालल्याप्रमाणे प्रदीर्घ
सत्यनारायणाची महापूजा

सारखे अवलंबून असणे
लाखो गोष्टींवर --
स्टेडियममधून बाहेर पडलेल्या
सगळ्याच मुंग्या उपकार करणाऱ्या

स्वयंपूर्ण काहीच नाही --
आपण वेगळे असल्यानेच
वाटतेय की हे सर्व
आपल्यासाठीच घडून आलेय

एका माणसासाठी एवढे मोठे अमर्याद
विश्व घडवायची काय गरज होती
अशा विचारांमुळेच चालु राहतो श्वास
आणि बरे वाटते जिवंत असणे
--- ००० ---

पक्षाचे तत्त्वज्ञान, जनतेची इच्छा, देशाचे हित -- यांबरोबरच, जुने हिशोब चुकते करणेही चालु असते !

वापरणाऱ्याला स्वतःशीच
वा तिची देवघेव करणाऱ्याला
समाधानी नाही करू शकत भाषा
हे पाहून एखादे मन करते कल्पना
की भाषा एक तर आहे तिथे मरायला हवी

किंवा पूर्ण टाकूनच देता यायला हवी

भाषेतच असतो सगळा भूतकाळ

आणि भाषेतच असतात

भविष्याचे मनोरे

अरे बाप रे

म्हणजे तर जगणे म्हणजे भाषाच की

भाषेचे व्याकरण वेगळे

आणि मनाचे वेगळे

मनाचे व्याकरण

मनाला ताणात ठेवते

आणि मनाशिवाय

भाषा कसली

म्हणून भाषा असते सदोदित

मुरडलेली आणि पिरगाळलेली

नव्यानेच आई म्हणणारे पोर जरी

खुश असते त्याच्या मिळकतीवर

शरीरात रोग रोवत

पूर्ण विश्वच जसजसे होत जाते भाषा

तसतसा चंद्रही होत जातो वेडावाकडा

--- ००० ---

शैक्षणिक क्षेत्रात आधी काही मानीव (deemed) विद्यापीठे असतात -- ती योग्य त्या निकषांची पूर्तता झाल्यावर स्वायत्त विद्यापीठे होतात. राजकीय विचारांच्या क्षेत्रांत तसे नसते. कुणीही स्वायत्त विद्यापीठ स्थापन करू शकतो ! अशा विद्यापीठांतून -- देशभक्त, देशद्रोही, खरे शूर, कुंपणावरचे, आपमतलबी, सहिष्णू, असहिष्णू, संवेदनशील, असंवेदनशील, वगैरे पदव्यांचे मनमानी वाटप होत असते ! काहींची नादारी जाहीर करण्याचे कामही ही राजकीय विद्यापीठे करतात ! या

विद्यापीठांचे चालक सहसा सक्रिय राजकारणात जात नाहीत, कारण, राजकीय भूमिकेबाबत फार कठोर भूमिका तिथे चालत नाही, हे त्यांना समजते ! त्यांनी दिलेल्या पदव्यांचा व्यवहारात काही उपयोगही नसतो आणि त्या कुणी फारशा मनावरही घेत नाही -- त्यामुळे, त्या पदव्यांचा निरुद्योगी बाजार अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याखाली निर्वेध चालू असतो !

सुदैवाने, राजकीय भूमिका बदलणारे लोक हे मराठी कलावंत वा साहित्यिक नाहीत ! पुस्तकी भूमिका त्यांच्या कामाच्या नसाव्यात !

मुळात माझा इतिहास कच्चा आहे आणि शिवाय राजकारणातले मला फारसे काही कळत नाही. पण, तरीही, अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याखाली मी यावर लिहीत असतो. माझ्या आठवणीप्रमाणे पहिला स्वातंत्र्यलढा म्हणजे महात्मा गांधींच्या नेतृत्वाखाली झाला तो, दुसरा स्वातंत्र्यलढा म्हणजे लोकनायक जयप्रकाश नारायण यांच्या नेतृत्वाखाली झाला तो. आता राहुल गांधींच्या नेतृत्वाखाली आणखी एक स्वातंत्र्यलढा होत असेल तर तो क्रमांकाने तिसरा असेल ना ? दुसरा कसा ? या लढ्यांचे क्रमांक नीट द्यायला हवेत ! काल, प्रियांका गांधी याला दुसरा म्हणाल्या आहेत !

राहुल, सोनिया, मनमोहन असे एकत्र असले तरी मनमोहन त्यांच्यापासून अंतर राखून एकटेच बसलेले दिसतात. ते कधी कुणाशी बोलताना दिसत नाहीत. ते आपल्याच विचारात गढलेले दिसतात. हे पाहून असे वाटते की राजकारणाच्या या भंगार खेळात त्यांना इंटरेस्ट नसावे -- बळेच त्यांना दामटून सामील करून घेतले जात असावे. खरे तर त्यांचा अभ्यास, वाचन, लेखन यासाठी त्यांना आता या जंजाळातून मोकळे करायला हवे. त्यांचा भिडस्तपणा चाललाय की काय कोण जाणे. त्यांना उभे करायचेही घाटतेय, असे दिसतेय ! त्यांनी देशाची प्रचंड सेवा केलेली आहे -- अजूनही विद्वत्तेच्या मार्गाने करू शकतीलच. त्यांना हवे तसे जगण्याचे स्वातंत्र्य त्यांना मिळतेय का, याची शंका वाटते ! देश नेहमीच त्यांच्याबद्दल आदर व प्रेमयुक्त ऋणीच राहणार आहे !

12 MAR 2019.

कितीही आदर्श सत्य असो, समोरच्याला ते पटेलच असे नाही कारण त्याचे मन वेगळे असते -- तुम्ही हतबल होऊ शकता !

चंद्रप्रकाशातली धारदार चमकती लाट
लेखते दुय्यम खिडकीतून दिसणाऱ्या
चांदणीला कारण असू शकेल काही समर्थन
इतरही काही अव्वल असण्याचे

हे तिच्या गावीच नसते

तिने पाहिलेला नसतो बियरचा फेस
झाडाच्या पानांवर वाट पाहणारा
एखादी मंद झळुक येण्याची

सगळेच असते अद्वितीय नकळत
खरे तर तुलना विसरून
माणसाच्या मनातली
कोणत्याही क्षणी
जशी फूटपाथवरची गर्दी
ही माणसांचीच असूनही
तिचे एकच सर्वसामान्य नसते मन

प्रत्येक गोष्ट कशी पाहायची
हे आधीच ठरल्यामुळे
लिहिली नाही जात कविता
फक्त वस्तूंची वा फक्त माणसांची
जणू विचारच फक्त आहेत जगात

विश्वाचे कोणतेही नियम न शिकता
चंद्र पाहिला तर झळुकही वाटते चमत्कार
आणि मग नियम शिकूनही
नियमही वाटतो अद्वितीय

--- ००० ---

एक समीक्षामूल्य

व्यक्तिगत मूड, विचार, भावना, प्रतिक्रिया, अनुभव – यांचे प्रक्षेपण करणाऱ्या कवितेला निष्कर्षाची कविता म्हणता येईल. तशा कवितेची सुरुवात निष्कर्षातून होते आणि शेवटही निष्कर्षात होतो. नाटकात ज्याप्रमाणे नाट्यात्म विधानाचे काहीना महत्त्व वाटते तसेच हे काव्यात्म विधान असते. याच्या अभिव्यक्तीत कौशल्य, काही चमकदारपणा, काही गंमत असू शकते, पण, माहीत नसणाऱ्या आशयाला सामोरे जाण्याची सर्जकता नसते. मराठीत अशी असर्जक कविताच उदंड लिहिली गेलेली आहे. तुकारामानंतर सर्जकतायुक्त कविता लिहिणारे कोण कवी, असा विचार करता ही नावे समोर येतात – आरती प्रभू, दिलीप चित्रे, गुरुनाथ धुरी, रवींद्र लाखे आणि रामचंद्र कदम. यांच्या कविता अनपेक्षित आशयाला ओपन – खुल्या राहात असल्याने खूप महत्त्वाच्या वाटतात. या अंगाने कवितेकडे फारसे पाहिले गेलेले नाहीय असे वाटल्याने विचारार्थ ही पोस्ट दिलेली आहे. या सर्व कवींचा पुन्हा एकदा अभ्यास करून काही सिद्ध करत बसायचा माझा विचार नाही. ' माहीत नसणारा आशय ' हे एक समीक्षा मूल्य समजायला हवे, असे मला वाटते.

अंधश्रद्धा

एका अग्रलेखात आलेय की काल संध्याकाळी ४ ते ६ या अवधीत राहुकाल म्हणजे राहू या कल्पित ग्रहाचा काळ होता ! काहीजण म्हणत होते म्हणे की या काळात नको निवडणुकांची घोषणा ! पण आयुक्तांनी ऐकले नाही -- त्यांनी वैज्ञानिक दृष्टिकोण अवलंबला ! गंमत म्हणजे राहू हा प्रामुख्याने राजकारणी, काळे धंदे, मादक द्रव्यांचे व्यापार अशा गोष्टींचा ग्रह समजला जातो ! तो चांगले-वाईट असा कोणताही फरक मानत नाही -- धर्म वा अधर्म यांची फिकीर करत नाही ! तो अचानक धनलाभही देऊ शकतो म्हणे ! आपले संविधान वैज्ञानिक दृष्टिकोणाला प्राधान्य देणारे असल्याने चांगले आणि धर्माचे म्हणता येतील अशाच गुणांना चालना मिळेल यात काही शंका नाही ! आपण संविधानाभिमानी, अंधश्रद्ध थोडेच आहोत ?!

तपस्वी ऋषिमुनींनी राजाला परखड, खडे बोल सुनवायचे असतात, ही आपली सनातन संस्कृती आहे ! ती आणि तिचा अभिमान असतोच इथे सर्वांच्या रक्तात ! पण, आता इथे राजा होणे सोपे राहिलेले नाही. खूप खर्च, कार्यकर्त्यांचे आणि वाहनांचे ताफे, रात्रंदिवस अथक मेहनत, आपली माणसे तोडणे, परकी जवळ करणे आणि एकूणात रक्ताचे पाणी करणे -- हे सगळे करावे लागते ! आणि हे सगळे करून यावे सत्तेत तर मध्येच लेखक-लेखिकांचे ऋषिमुनी ! खडे बोल सुनवायला हजर ! मनात जरी शिवी आली तरी तिची वाच्यता होत नाही ! नेते, लेखक-लेखिका आणि जनता या सर्वांनाच छान वाटते ! संस्कृती टिकायलाच हवी ! नेते, ' हो -- हो ' म्हणतात आणि शेवटी दाखवून हे देतात की सर्व खडे बोल-बील आहेत ' सुरळीत ' -- डोंट वरी ! सनातन संस्कृती रक्तातून वेगळी कशी बाहेर निघेल ? ! सगळ्यांना छान वाटण्याचे असे कर्मकांड हवेच अधूनमधून !

बरेच कलावंत तत्त्वनिष्ठ, कृतिशील, शूर म्हणजेच स्वातंत्र्याचे पुरस्कर्ते आणि निर्भय असतात. शिवाय, निस्पृह असतात. पण, ' व्यवस्था ' अशी आहे की त्यांना त्यांचा एकही उमेदवार निवडून नाही आणता येत. सध्या आता निवडणुकांचा मोसम सुरू झालाय ! अनेक पक्षांचे नेते इकडून तिकडे उड्या मारतील, शाळकरी पोरंसारखी भांडणे करतील, जातीपातीचे आडाखे वापरतील. कलावंतांना निव्वळ बावळांसारखे बघत बसावे लागणार आहे ! आता नवीन सरकार आल्यावरच पुन्हा त्यांच्या तत्त्वनिष्ठेचा आणि शौर्याचा काळ सुरू होऊ शकेल !

बीजेपीतले एक मोठे नेते पट्टकन काँग्रेसमध्ये गेलेत तसेच राष्ट्रवादीतले एक मोठे नेते पट्टकन बीजेपीत गेलेत ! " अहो, हे राजकारण असते ! " -- हे यामागचे सर्वमान्य तत्त्व असते म्हणे ! पण, त्यांच्या ईमानदार पाठिराख्यांचे काय होत असेल ? बीजेपी आणि आरसेस यांना शिव्या देणे वा त्यांची स्तुती करणे -- या पद्धतीने जनहितासाठी ' भूमिका ' सहज बदलता येत असतील ? आणि " जनहितासाठी बदललीही पाहिजे भूमिका " -- हे तत्त्व एकनिष्ठ भूमिकावाद्यांना समजत असेल ? की राजकारणात भूमिकेपेक्षा जनहितालाच महत्त्व असते ?

जगातला पूर्ण अन्याय
नष्ट करण्याचे ज्ञान नाहीय तुझ्याकडे
तू एकेक एकेक तुझ्या बौद्धिक क्रमाने
अन्याय करणाऱ्यांना नष्ट करू पाहतोस
स्वचे उदात्तीकरण आणि तुझ्या आक्रमकतेत
सामील न होणाऱ्यांची छीःथू करणे
हा तुझा न्यूनगंड असतो

तुझा लढा अन्यायाविरुद्ध आहे की
तुला न आवडणाऱ्या माणसांविरुद्ध
हे तपासून घे अन्यथा तूही माणसे मारत बसशील

कुणी लोकांचे मनःस्वास्थ्य
संभाळत असतो कुणी मग्न असतो
त्यांच्या कर्तव्यात
खूप परिपक्व कामे चालू असतात जगात

सगळे सोडून सगळ्यांनी
तुझ्याच नेतृत्वामागे आले पाहिजे
असा नैतिक अतिरेकीपणा नको करूस

कोणतीही हिंसा वाईटच असली तरी
सगळी हिंसा कशी येणार तुझ्या
किरकोळ आवाक्यात
इतरही खूपजण वेगळ्या अग्रक्रमांनी
काही मौलिक करत असतात याबाबत नम्र हो

सगळ्या जगाचे मूल्यमापन करणारा
तू निर्विवाद देव आहेस या भ्रमात नको राहूस
--- ००० ---

AI -- म्हणजे कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या या काळात लौकरच अशा संगणक प्रणाली तयार होतील की ज्या रूटीन प्रेमकविता, रूटीन विद्रोही कविता, रूटीन आध्यात्मिक कविता, वगैरे सहज लिहून देतील ! तुम्ही नुसते काही वेगळे तपशील दिले की झाले ! अशा परिस्थितीत, सर्जक कविता म्हणजे काय, असा प्रश्न येईल ! काय असेल याचे उत्तर ?

उंदीर खाऊन सुस्त पडलेल्या सापाला
कुणीही खडे मारावेत
तसे आपण ओळखत राहतो निसर्गाला
त्याच्या त्याच्या नादात असलेल्या
सवयीने
आपणही त्याचेच भाग असून

दरीत पडलेला दगड
म्हणतो सुप्रभात आकाशाला
तेव्हा रेल्वे स्टेशनवरचा जिना
ओव्हरफुल होऊन

विचारात असतो
आत्महत्येच्या

आता लावायचाच सोक्षमोक्ष
म्हणून उघडली जातात
बियरच्या वाटल्यांची बुचे
आणि खळाळत येते ज्ञान
जगाच्या उत्पत्तीचे

आता हा मात्र असतो
समाधानाचा क्षण
कारण सुरुवात कळल्याने
मध्य आणि शेवट
आलेले असतात आवाक्यात

तरीही क्षणात येते हताशा
पाहून विश्वातले आपले एकाकीपण
--- ००० ---

" या मध्यस्थांना ना हिंदू धर्माचे ज्ञान आहे ना मुस्लिम ! "

टीव्ही चर्चेतले वैतागून उच्चारले गेलेले एक वाक्य इथे देणार नाही. बोलणारा तिसराच आणि मार आपण खायचा, असे नको व्हायला !

" आपण सत्तेत आल्याशिवाय आपले प्रश्न सुटणार नाहीत हे ओळखून आम्ही सत्तेत यायचे ठरवले आहे ! "

' चौकट दिग्दर्शनाची ' -- ले० कुमार सोहोनी -- प्रकाशक -- मॅजेस्टिक.

आपला अभ्यास, अनुभव आणि सर्जकता यांचे धन पुढील पिढ्यांकडे सुपूर्त करणारी माणसे मराठीत कमीच आहेत -- विशेषतः नाट्यक्षेत्रात. एखाद्या निष्णात दिग्दर्शकाने नाट्यदिग्दर्शनावर लिहिलेले असे दुसरे कोणते पुस्तक आहे का, ते मला माहीत नाही. कुमार सोहोनींनी एखाद्या उत्तम प्रशिक्षकाच्या शैलीत हे पुस्तक लिहिलेले आहे. दिग्दर्शनाची सर्व पायाभूत तत्त्वे आणि कामे समजावून देऊन पुढे ते त्यांच्या उपयोजनाचेही सोदाहरण धडे देतात. नव्याने नाट्य-दिग्दर्शनात शिरणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने वाचलेच पाहिजे असे हे पुस्तक आहे. सर्व तंत्रांसह एक जिवंत नाट्यानुभव निर्माण करण्याची कला आणि सर्जकता यांचे पुरेसे ज्ञान हे पुस्तक नक्कीच देते. भाषा बऱ्यापैकी येऊ लागल्यावर मग जो तो कवी आपापली स्वतंत्र कविता लिहू शकतो. दिग्दर्शनाची भाषा उत्तम प्रकारे शिकवणारे हे पुस्तक आहे.

या निमित्ताने सोहोनीबाबतची एक आठवण सांगतो. माझे ' बुद्धिबळ आणि झब्बू ' हे नाटक प्रायोगिक रंगभूमीवर बरेच गाजले होते. ' वलय ' चा सर्व संच उत्तम होता आणि गिरीश पतकेचे अत्युत्तम दिग्दर्शन होते. या पार्श्वभूमीवर त्या नाटकाचे चित्रीकरण करावे असा विचार पुढे आला. दादरच्या प्लाझा थियेटरचे त्या वेळचे मालक श्री. मयेकर या निर्मितीला तयार झाले. या चित्रीकरणाचे दिग्दर्शन कुमार सोहोनी यांच्याकडे सोपवले गेले. या नाटकाच्या मूळ कलाकार संचात ते चित्रीकरण झाले. गोरेगाव, मुंबई इथे एका आलिशान बंगल्यात हे काम पूर्ण झाले. ' चोर-पोलीस ' या नावाने. आम्ही सर्वजण खुशीत होतो. नंतर कशात तरी काही तरी बिनसले आणि त्यामुळे ते चित्रीकरण तसेच पडून राहिले. मूळ संचातले ते काम उत्तम झालेले असणार यात शंकाच नाही. अजूनही, श्री. मयेकरांकडे ते असेल तर कुमार सोहोनी यांनी ते मिळवायचा प्रयत्न करावा असे मी सुचवू इच्छितो. अन्यथा, कुमार सोहोनी यांच्यासारख्या एका निष्णात दिग्दर्शकाचा माझ्या लेखनाशी आलेला संबंध काळाच्या उदरात गडप होणार आहे.

सदर पुस्तकाबद्दल सोहोनी आणि मॅजेस्टिक यांचे अभिनंदन !

--- ००० ---

स्त्रीदिनाची कविता

माझे तुझ्यावर प्रेम आहे

असे मी म्हणालो तेव्हाच समता संपली

तिचे मला आकर्षण वाटणे

हे नेहमीच समतेला अडथळा ठरले

खरे तर न्यायाचेच हवे होते

मला हे नाते
पण मग आले लक्षात
धडपडीचा उपयोगच नाही

स्त्रियाच काय फुले
खाद्यपदार्थ
कपडे वा पुस्तके कुठेच
नाही आणता आली मला समता

माझ्या आयुष्यातली
ही जगझाळ विषमता पाहून
खिन्न झालो व्यक्तिगत
की सामाजिक ते न कळता

कोणत्याही ठिकाणी कितीही काळ
डोके आपटून उपयोग नाही
म्हणजे मुळात
माझ्यातच असणार ही विषमतेची विषवल्ली

समता असली तर सगळीकडेच असेल
आणि तिचे मूल वैचारिक मुळीच नसेल
हे कळल्याने माझी जात
आणि माझी हुशारीही धोक्यात आली
--- ००० ---

आज खानोलकरांचा स्मृतिदिन. अभिरुची ज्ञाते ने त्यांच्या ' रात्र काळी -- ' वर छान लिहिले आहे. ते खाली शेयर करतोय. त्यावरची माझी कॉमेंट ---

अलिकडच्या काळातला ग्रेट चिंतनशील लेखक ! मी दहा वर्षे मुंबईत होतो. खानोलकर मालाड पूर्व ला राहायचे आणि मी मालाड पश्चिम ला ! आमची छान मैत्री होती ! त्यांच्या बऱ्याच लेखनाचा मी पहिला श्रोता असायचो !

दगडावरून खडखडत गेलेली गाडी
ही पाण्याची आठवण म्हणून
जिवंत राहिल
झाडाच्या किडलेल्या
पानाच्या तुकड्यात

अस्वस्थतेचे शब्द
ही चैनच ठरली
जरी गरीब पालीची
तरी आपोआपच उमलतील
स्वप्नांचे बाजार
खेड्याबाहेरच्या
कच्च्या रस्त्यावर

आकाशातून पडलेले
विरोधी काळे ऊन
नाश करू पाहिल
वाचनालयांचा
आणि संशोधनाचा
दुःख का होते या प्रश्नाच्या

उदार अंतःकरणाचे पक्षी
नुसते पाहतील
भाषेचे धिंडवडे
आणि उडणारे मातीचे थर
तडफडत्या पिसांसारखे

इथून सुरू होईल कारकीर्द
आशाळभूत हवेच्या
चाकूने सोललेल्या
भूतकाळाची
न वितळता
बदलत्या मोसमातही

निसर्गच फक्त
असावा आणि मन असावे
फक्त
आगीचे परावर्तन
स्वच्छाच्या तसे
डहुळते चित्र
वर्तमानाचे

अर्थ लावणारच कसे
जेव्हा शब्द स्थगित
एका अंधाच्या प्रेतात

कोणत्याही परिस्थितीत
शेवट म्हणून घडू नये
फुलपाखरांचे हत्याकांड
म्हणून दयाळूपणे
एक मुंगी बसते चढून
हळूच एका पानावर

आता भाषेचे थर
उचकटून पाहावेच लागतील

तिला शोधून काढून
पाताळातूनही

--- ००० ---

बीबीसी वर अगदी थोडा वेळ Affordable Art -- ' परवडणारी चित्रकला ' -- हा कार्यक्रम पाहिला. चित्रकलेचे जगातले एक नंबरचे मार्केट हे अमेरिका असून, आश्चर्य म्हणजे, दोन नंबरचे मार्केट चीन आहे. यात हजारो कोटींचे व्यवहार होतात. यातून मनात एक विचार आला -- एखादे चित्र काढायला आणि कादंबरी लिहायला लागणारा वेळ समजा सारखाच आहे पण चित्र हे तुलनेने खूपच कमी वेळात पाहून होत असणार. विस्तृत आणि सखोल आशय अभिव्यक्त होण्याची प्रक्रिया आणि तो ' पोचण्याची ' प्रक्रिया यांत घड्याळाच्या वेळाचे कितपत महत्त्व असेल ? थोड्या वेगळ्या प्रकारे -- ५०० पानांच्या कादंबरी इतका आशय एका पानाच्या कवितेतून पोचू शकतो का ? आणखी एक प्रश्न असा पडला की महाग चित्रकला आणि परवडणारी चित्रकला यांत आशयाबाबतही काही तरतम असते का ?

इतर लोक कसे दांभिक आहेत आणि मी कसा दंभहीन आहे -- हे दाखवत राहणे, हा दांभिकपणा नाही ? किंवा इतर कसे हिंसक आणि मी कसा अहिंसक ?

एखाद्या आदर्श विचारसरणीच्या वा धर्माच्या वर्चस्वासाठी झटणारा, विरोधकांच्या बाबतीत कुचेष्टा, शिब्या यांचा वापर करणारा, द्वेष करणारा -- असा माणूस युद्धविरोधी असू शकतो ?

तंत्रज्ञानाच्या कचाट्यात

राहुल बनसोडेच्या AI या नाटकातल्या एका संवादातून, आपले रूटीन जगणे आणि खाजगीपणाही कसा तंत्रज्ञानाच्या कचाट्यात चालला आहे याचे विदारक दर्शन एका संवादातून घडते. तो संवाद, एक तंत्रयुक्त विक्रेता आणि त्याचा बॉस यांच्यांतला आहे --

बॉस -- तू कसे ठरवलेस की त्या स्त्रीकडे लहान बाळाचे कपडे, खेळणी, पावडरी, साबण, अशा गोष्टी विकाय्यात हे ?
विक्रेता -- सरळ आहे -- ती प्रेझेंट आहे --

बॉस -- तुला कसे कळले, ती प्रेझेंट आहे ते ?

विक्रेता -- सरळ आहे -- गेल्या काही महिन्यांत तिने सॅनिटरी नॅपकिनस घेतलेलेच नाहीयत, हे मला तिच्या मॉल-मालाच्या याद्या पाहून समजले !

आपल्या मनांचा आणि जगण्याचा हुकमी कडा घेणे चालू आहे याची आपल्याला पुरेशी जाण नाही आहे याचे चकित करणारे ज्ञान आपल्याला एका मिनिटात होते !

मतदानासाठी एखाद्याचे मत बनते ते त्याला आवडणाऱ्या वा महत्त्वाच्या वाटणाऱ्या दोनचार कारणांनी. कधी कधी तर एखादे क्षुल्लक कारणही पुरेसे ठरते. शिवाय, प्रलोभने, अस्मिता, गैरव्यवहार, कृतज्ञता, भीती, तंत्रज्ञानाचा वापर, आकर्षक वक्तृत्व, अशीही कारणे असणारच. माणूस सामान्य असो की हुशार, पूर्ण दुनिया कुणीच आवाक्यात घेऊ शकत नाही. ही मानवी बुद्धीचीच मर्यादा असते. मग, काही आदर्श विचारांचे लोक कितीही त्रागा करोत, घाण बोलोत वा डोकी आपटून घेवोत ! सर्वमान्य सत्य वा आदर्श निवड असे काही असू शकत नाही !

या सत्यासहच असणार लोकशाही !

लोकशाहीचे दोष काढत बसण्यापेक्षा तिच्यावर श्रद्धाच असायला हवी !

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स

AI ची तांत्रिक बाजू आणि तिचा मानवी जगण्याशी येणारा संबंध आणि त्याचे परिणाम यांबाबतीतले ' अधिकारी ' नाटक लिहू शकेल असा खात्रिशीर लेखक म्हणजे राहुल बनसोडे. तांत्रिकता, मानववंशशास्त्र, उत्क्रांती, मानसशास्त्र आणि तत्त्वज्ञान अशा सर्व अंगांनी या विषयाला भिडण्याचा यशस्वी प्रयत्न या नाटकात झालेला आहे. यंत्राचा कृत्रिमपणा आणि माणसाच्या जगण्यातला कृत्रिमपणा, माणसाच्या मनाप्रमाणेच, पण स्मृतीच्या बाबतीत त्याहून प्रचंड कार्यक्षम असणारे यंत्राचे प्रोग्रामिंग, नुसती माहिती आणि भावभावना आणि या सर्वांतून येणारा ' मृत्यू म्हणजे काय ' हा प्रश्न -- या सगळ्याचा आवाका घेणारे हे एक वेगळे नाटक आहे.

विषय किचकट आहे आणि नाटक हे शेवटी संबंधप्रक्रियांचेच असावे लागते -- या दोन महत्त्वाच्या गोष्टींचा तोल सावरत जाण्याचा प्रयत्न नाटकात दिसतो. पण, त्याची जातकुळी एकदा कळल्यावर लौकरच त्यातले नावीन्य कमी होत असल्याने याचा दोन अंकी पसारा जास्त वाटतो. योग्य ती काटछाट करून आणि मुख्य आशय न गमावता याचा दीर्घांक करायला हवा, असे वाटले.

हे एक महत्त्वाचे नाटक सादरकर्त्या समूहाला नीट पेलता आलेले नाही. मागेही यांचे मी राहुलचेच एक नाटक पाहिले होते, तेव्हाही हा प्रश्न होताच. माझ्या शेजारी एक अत्यंत अनुभवी नाट्यकर्मी बसलेले होते -- आमचे दोघांचेही हेच मत झाले. संवादफेक स्पष्ट -- एकही शब्द हरवू नये अशी असायलाच हवी, या, नाटकाच्या प्राथमिक अटीतच हा समूह नापास होतो. तोंडातल्या तोंडात बोलणे, अति भरभर बोलणे, हळू आवाजातले ऐकूच न येणे, वाक्याचे शेवटचे भाग गिळले जाणे - हे सर्व दोष होते. अशा जरा अवघड नाटकात हे दोष आले की प्रेक्षकांच्या मनात चीड तयार होते. शिवाय, काही दृश्ये छोटी छोटी असल्याने सारखे अंधार-उजेड हेही त्रासदायक होत होते. हे दोष दिग्दर्शकीय सर्जकतेने घालवायला हवेत. आता घेतलेयत ना हातात हे नाटक, मग लागतील तेवढे कष्ट घ्या आणि नीट सादर करा -- असा माझा मैत्रीतला सल्ला आहे.

मराठी नाट्यसृष्टीत राहुल बनसोडे हे एक वेगळे आणि क्वचितच आणखी कुणाला जमणारे असे नाट्यलेखन करतो आहे. ही नाटके नीट सादर व्हायला हवीत.

राहुलचे अभिनंदन करून पूर्ण समूहाचा कान मैत्रीत पिरगाळत आहे !

--- ००० ---

शहाणीसुरती माणसे

एका चर्चेत सतीश तांबे, हेमंत कर्णिक आणि मी बोलत होतो. तिथे, ' काही शहाणीसुरती माणसे अमुक असे का करतात ' असा काही भाग आला. मी विचार केला की ती शहाणीसुरती माणसे कोण असतील ती असोत, आपण आपले काय असेल ते बोलुन टाकावे. म्हणून ही पोस्ट.

कशाचाही माझा सखोल अभ्यास आहे असे मी म्हणू शकत नाही. तरीही, काही मते त्या त्या वेळी स्वीकारावी लागतातच. एक माझे ठरलेले असते - ज्या प्रकारच्या लोकांनी साहित्य आणि कला यांत कलावंताने वा साहित्यिकाने राजकीय भूमिकेतूनच त्याची अभिव्यक्ती केली पाहिजे असे म्हटले, त्या प्रकारच्या लोकांना नो पाठिबा. कारण ते प्रचंड सांस्कृतिक नुकसान करत असतात. बाकीच्या पक्षांच्या लोकांना कलेतले फारसे काही कळतही नाही आणि तिथे वर्चस्व आणण्याचे त्यांचे फारसे प्रयत्नही दिसत नाहीत. तसे सगळे भारतातले कायदामान्य पक्ष वेळोवेळी माझा पाठिबा म्हणजे मत मिळवू शकतात. उदाहरणार्थ, आणीबाणीचा प्रकार होऊनही मला त्या वेळी व त्या काळात इंदिरा गांधींचे पटत होते. त्या वेळी सर्व तत्त्वशील आणि शहाणीसुरती माणसे संघासह त्यांच्या विरोधात एकत्र होती, याकडे दुर्लक्षच करावे लागेल !

त्यामुळे, अनेकांच्या तज्ञ आकलनात मुळात मी शहाण्यासुरत्यांत जमा असण्याची शक्यताच नाही. एकमेकांना निष्कर्ष, निकाल, शिके यांत बसवणेच मला पटत नाही. माणसांना मते आणि आकलन बदलण्याचे स्वातंत्र्य असायला हवे. पण, काही शहाण्यासुरत्यांच्या 'निर्दोष' आकलनाप्रमाणे समजा माझ्यावर काही शिके बसले तर त्याला मी काही करू शकत नाही. सर्वच राजकारणी मानवी जगण्याचे नुकसानच करत असतात कारण ते सतत वर्चस्व आणि डावपेच यांचेच वातावरण धगधगते ठेवत असतात. त्याच भुक्कड वातावरणात ते असंख्य मने गुंतवून ठेवतात. काही शहाणेसुरते म्हटले जाणारे लोकही ते वातावरण भडकवत असतात ! त्यामुळे, शहाणेसुरते म्हणजे कोण, हे ठरवणेच अवघड दिसते ! एक बाजू घेऊन सतत त्या बाजूच्या वर्चस्वाच्या व्यग्रतेत राहणे म्हणजे शहाणेसुरतेपणा असे मी मानत नाही. जे तसे मानतात त्यांना मी काही सांगायलाही जात नाही. मी जेव्हा साहित्यातली 'भूमिका' या विषयावर लेख लिहिला तेव्हा काहीजण म्हणाले की याचा बीजेपीला लाभ होऊ शकतो ! त्याला मी काय करणार ? राजकारणाच्या फडतूस (आणि तत्त्वशून्यही) भूमिकांसाठी मी माझे मूळ आकलन बदलू की काय ? या आधी मी 'मत' या शीर्षकाची एक पोस्ट दिली होती - तीही इथे प्रस्तुत आहे. त्वरित संदर्भासाठी ती इथे देत आहे -

“ मत

१. एकाच विचारसरणीशी एकनिष्ठ असणारे लोकही वेळोवेळी हव्या तशा तडजोडी करताना व मुरडी स्वीकारताना दिसतात.

२. 'अधिक वाईट' शत्रू ठरवून, एकमेकांचे 'कमी वाईट' शत्रू एकत्र येताना दिसतात.

३. एकाच विचारसरणीत कट्टरपणे रुतून बसलेले लोक माणसाचे सांस्कृतिक नुकसान करतात यात शंकाच नाही.

४. माणूस बदलण्याची शक्यता कोणत्याही राजकीय विचारात असू शकत नाही.

५. माणूस बदलण्याची शक्यता फक्त कला वा सांस्कृतिक कृतीतच असू शकते.

६. चांगल्या वातावरणासाठी समाजात स्वतःची मते बदलू शकणारी खुली माणसे असावीत.

७. मत ही एक उपरी गोष्ट आहे आणि असावी, असे माझे आकलन असल्याने मी एखाद्या विचारसरणीला वाहून घेत नाही.

मी एखादी बाजू घेऊन हिरीरीने इथे काही लिहीत नसल्यामुळे, माझ्या मतांचे काय, असा काहींना प्रश्न पडतो, असे कळल्याने हे लिहिले आहे. या बाबतीतले माझे आकलन अनेक लेखांतूनही मी यापूर्वी सविस्तर मांडलेले आहे. ते न आवडणारे काही लोक असणारच. पण, आपण सर्वजण, विचार व मत व आकलन यांच्या स्वातंत्र्याचे भोक्ते आहोत, हा भरोसा मी बाळगतो ! “

शहाणेसुरतेपणाची माझी कल्पना या पोस्टमध्ये आहे. पण, सर्वांनी माझ्या त्या कल्पनेत बसावे याचा आटापिटा मी करत नाही. माझे मित्र माझ्या मताचे वा आकलनाचे असले पाहिजेत असा माझा आग्रह नसतो. याचाच अर्थ, माझ्या सर्व मित्रांच्या ' शहाणीसुरती माणसे ' या विषयावरील विचारांत फिट बसणे मलाही जमत नाही. स्वातंत्र्याला महत्त्व देणाऱ्या मित्रांमध्ये अशा आग्रहाला मुळीच महत्त्व असू नये, असे माझे ' शहाणपण ' मला सांगते. याकडे डोळेझाक करता आली नाही तरी दुर्लक्ष करावे, अशी विनंती मी करू शकतो ! ' डोळेझाक ' म्हणजे मूकसंमती आणि ' दुर्लक्ष ' म्हणजे संमतीशिवाय लक्ष न देणे, असा हेमंत कर्णिकांचा अर्थ इथे गृहीत धरलेला आहे. माझे मत म्हणजे सोने आणि इतर सर्व मते म्हणजे माती किंवा लोकांनी माझ्या मताप्रमाणे कौल दिला तरच जनता शहाणीसुरती अन्यथा ती मूर्ख – अशी लोकशाहीविरोधी मते मी बाळगत नाही. संविधानाचे महत्त्व मानणाऱ्या कुणीच ती तशी बाळगू नयेत.

आता या मजकूरातल्या कुठल्यातरी विसंगती काढून ही चर्चा कृपया लांबवत बसू नये, कारण, विसंगतीशिवाय माणूस असूच शकत नाही. तसा माणूस म्हणजे एक तर अतिरेकी असू शकेल वा प्रेत !

त्यामुळे, ' बापमाणूस ' मालिकेतला संवाद – " इषय संपला ! "

--- ००० ---

मधुराणी प्रभुलकर हिच्या आजच्या एका पोस्टवर मी दिलेली कॉमेंट --

वाचला लेख -- छान लिहिला आहेस. या निमित्ताने माझी एक आठवण सांगतो. १९८० ची आहे. जळगाव जिल्ह्यात आमच्या बँकेच्या एका दिवशी ११ शाखा सुरू होणार होत्या. त्यांतल्या एका शाखेचा मी होतो शाखाप्रबंधक. प्रत्येक शाखेचा उद्घाटन समारंभ आयोजित करण्याची जबाबदारी ज्या त्या शाखाप्रबंधकावर होती. मी माझ्या शाखेचे उद्घाटन नाधोंच्या हस्ते करावे असे योजले होते. आमच्या वरिष्ठांना मी तसे सांगितले. ते वरिष्ठ आणि मी पळोसखेड्याला गेलो. नाधोंना मी माझे नाव सांगून मीही कविता लिहितो आणि काही सत्यकथेत आल्या आहेत वगैरे सांगितले. त्यांनी माझ्या कविता वाचलेल्या होत्या ! औपचारिकतेचे रूपांतर अचानक सलगीत झाले ! " तू बोलावतो आहेस तर येणारच ! " ते म्हणाले. आमचे वरिष्ठ जरा चाटच पडले ! भेटी घडोत वा न घडोत, कविता अनेक ठिकाणी आपुलकी निर्माण करत असते ! तर, आमच्या लोहारा या शाखेचे उद्घाटन नाधोंच्या हस्ते झाले !

(आजच्या सकाळ मध्ये ' मैत्रीण ' या सदरातल्या, मधुराणीच्या लेखावरची ही कॉमेंट आहे.)

काल रविवार दिनांक ०३-०३-१९ च्या लोकसत्ताच्या लोकरंग पुरवणीत आलेला, आपले मित्र वसंत आबाजी डहाके यांचा, ' बरवेंचा चित्रविचार ' हा अप्रतिम लेख सर्वांनी जरूर वाचावा. चित्रकलेबद्दल समज वाढवणारा असा हा लेख आहे.

एकदा वाचून काम भागणार नाही -- किमान दोनदा आणि खरे तर अनेकदा हा लेख वाचणे समृद्धीचे ठरू शकेल. डहाके सरांची ती पूर्ण प्रस्तावना आणि बरवे यांचे, ' चित्र-वस्तू विचार ' हे पुस्तक वाचण्याबाबत अतीव उत्सुकता निर्माण करणारा असा हा लेख आहे.

सतत त्रासिकपणे, वैतागत, चिडत, ओरडत, केस पिंजारत बोलणाऱ्यांचा लोकांना लौकरच कंटाळा येतो -- हे निदान प्रमुख विरोधकांना तरी कळायला हवे. माझ्या आठवणीप्रमाणे अत्युत्कृष्ट विरोधी बोलणारे म्हणजे एन. डी. पाटील ! विरोधकांना नुसतेच प्रतिक्रिया मोडमध्ये ठेवणे हे सत्ताधार्यांच्या यशाचे एक महत्त्वाचे गमक असते !

विरोधकाच्या बोलण्यात काही ना काही आद्यता (ओरिजिनॅलिटी) असायला हवी. नुसत्याच तक्रारी, दुस्वास वा हेटाळणी, असे झाल्यास ते ऐकणाऱ्यांच्या मनात प्रतिकार तयार करते !

काय घडले नेमके
याचे सत्य हवे आहे
कोण काय म्हणाले
आणि त्याचा नेमका अर्थ काय
याचे सत्य हवे आहे
अ चे ब शी शत्रुत्व आहे का
आणि असल्यास का
याचे सत्य हवे आहे
कुणाकडून कशावर
का विश्वास ठेवला जातोय
याचे सत्य हवे आहे
आपल्या फायद्याचे ठरावे
असेही सत्य हवे आहे

तुरंत हवे आहे हे --
वेळ का घालवला जातोय
याचे सत्य हवे आहे
कोणते सत्य
कधी कसे सांगावे

याचेच सत्य शोधत
शिणताहेत का लोक
का शिणताहेत – याचेही सत्य हवे आहे

प्रत्येक बाबतीत
अनेक सत्यांपैकी एक
मला भावणारे
असेही चालेल
पण एखादे खरोखरचे सत्य हवे आहे
--- ००० ---

आज दिनांक ०३ मार्च २०१९ च्या दैनिक ' लोकमत ' च्या मंथन या पुरवणीत आलेला, आपले मित्र राहुल बनसोडे यांचा ' फेसबुकवरचे युद्ध ' हा लेख अत्यंत वाचनीय आहे. मुख्य म्हणजे एकूणच माणसांच्या या माध्यमातून होणाऱ्या कृतींवरचा हा लेख आहे. या समतोलपणामुळे हा लेख सर्वानाच नीट जागरूक करणारा झालेला आहे. " जमिनीवरच्या प्रत्यक्ष संघर्षाचे जे होईल ते होईल; पण आपल्या स्क्रीनवरचे युद्ध थांबवण्यासाठी फक्त बटण दाबणे पुरेसे आहे. " -- हे या लेखाचे शेवटचे वाक्य सर्वांनीच विचारात घ्यावे असे आहे.

कितने आदमी थे ?

-- गब्बर.

दहावीच्या विद्यार्थ्यांनो आणि त्यांच्या पालकांनो --

भावनिक विचलित होऊ नका, शांत राहा --

सब ठीक होगा ! शुभेच्छा !

मत

१. एकाच विचारसरणीशी एकनिष्ठ असणारे लोकही वेळोवेळी हव्या तशा तडजोडी करताना व मुरडी स्वीकारताना दिसतात.

२. ' अधिक वार्डेट ' शत्रू ठरवून, एकमेकांचे ' कमी वार्डेट ' शत्रू एकत्र येताना दिसतात.

३. एकाच विचारसरणीत कट्टरपणे रुतून बसलेले लोक माणसाचे सांस्कृतिक नुकसान करतात यात शंकाच नाही.
४. माणूस बदलण्याची शक्यता कोणत्याही राजकीय विचारात असू शकत नाही.
५. माणूस बदलण्याची शक्यता फक्त कला वा सांस्कृतिक कृतीतच असू शकते.
६. चांगल्या वातावरणासाठी समाजात स्वतःची मते बदलू शकणारी खुली माणसे असावीत.
७. मत ही एक उपरी गोष्ट आहे आणि असावी, असे माझे आकलन असल्याने मी एखाद्या विचारसरणीला वाहून घेत नाही.

मी एखादी बाजू घेऊन हिरीरीने इथे काही लिहीत नसल्यामुळे, माझ्या मतांचे काय, असा काहींना प्रश्न पडतो, असे कळल्याने हे लिहिले आहे. या बाबतीतले माझे आकलन अनेक लेखांतूनही मी यापूर्वी सविस्तर मांडलेले आहे. ते न आवडणारे काही लोक असणारच. पण, आपण सर्वजण, विचार व मत व आकलन यांच्या स्वातंत्र्याचे भोक्ते आहोत, हा भरोसा मी बाळगतो !

--- ००० ---

आत्मज्ञान

भारतीय मुत्सद्देगिरीची ही कमाल आहे. पाकिस्तानचा पायाच भारतद्वेष हा असणे, भारतावर हजारो जखमा करत राहण्याचे धोरण असणे, त्यासाठी आतंकवादी जोपासून त्यांचा वापर करणे – ही पाकिस्तानची ' नीती ' पूर्ण माहीत असूनही --

आमचे त्या देशाविरुद्ध युद्ध नाही

त्या देशाच्या सैन्यावर हल्ले करण्याचा आमचा हेतू नाही

त्या देशातल्या सामान्य माणसाला आम्ही धक्काही लावणार नाही

स्वसंरक्षणासाठी फक्त आतंकी तळांवर हल्ले करू

हे तळ तुम्हाला कसे माहीत नाहीत याचीही चर्चा करत बसणार नाही

-- उपलब्ध परिस्थितीतून हा नेमका निर्दोष धागा पकडून, तसे धोरण आखून ते कृतीत आणणे ! आणि स्वसंरक्षणासाठी असे दुसऱ्या देशात घुसावे लागले तर त्याला जगाची मान्यता असणे ! आणि यानंतरही, एक तर तुम्ही हे असले आतंकी तळ नष्ट करा, नाही तर ते नष्ट करणे आम्ही चालू ठेवू – असे, आक्रमक न ठरता, उजळ माथ्याने, सर्वासमोर जाहीर करणे ! आणि या पूर्ण समर्थनीय धोरणाला चीनसह सर्व जगाची मान्यता मिळवणे !

आता, मानवतावादी दृष्टिकोणातून त्या फुकट मरणाच्या आतंक्यांबद्दल काहींना वाईटही वाटू शकते – पण, मग ते इकडची माणसे मारतात त्याबद्दलही खूप वाईट वाटणारे लोक आहेत, त्यांचे काय, असा प्रश्न येतो. ते आतंकवादी तरी विचारे आतंकवादी का झाले, याचाही विचार व्हायला हवा, असेही काहींना वाटू शकते. त्याच धर्तीवर मग – विचारा पाकिस्तान भारतद्वेषी का झाला, विचारे नक्सलवादी तसे का झाले, असेही सहानुभूतीने विचारात घ्यावे लागेल ! अशा सहानुभूतीची व्याप्ती सर्वानाच उपयोगी पडेल अशी आणखीही वाढवता येईल – की बाबा काँग्रेसवाले, कम्युनिस्ट, हिंदुत्ववादी, समाजवादी -- हे तरी तसे का झाले असतील याचे सर्वच एकमेकांच्या विरोधकांनी 'विवेकी' विचार करणे ! पण मग हे जाईल 'समग्र आवाका' घेण्याच्या दिशेने ! ते आध्यात्मिक किंवा अव्यावहारिक ठरेल ! एकीकडे राजकीय भूमिकेचा आग्रह धरायचा आणि लगेच आध्यात्मिक व्हायचे, हे कुणालाही शोभणार नाही !

मग उपाय काय ? सर्वांच्याच भूमिका आपापल्या पद्धतीने सकारण आणि म्हणून समर्थनीयच असतात असे लक्षात घेऊन आपापली भूमिका पुढे रेटण्यासाठी जमेल ते सर्व करत राहणे ! मग, सगळे हेच तर करत असतात ! वेळप्रसंगी आंतरविरोध पत्करतात, 'बोले तैसा न चाले', याचे समर्थन करतात !

सारांश, मानवी व्यवहार चालतो तो ताकद आणि मुत्सद्देगिरी यांवर – यात कुठेही कमी पडल्यास अपयश पदरी येण्याची शक्यता वाढणारच ! 'समग्र आवाका' या मार्गाने जावे तर शेवटी मायावादात विलीन व्हावे लागणार ! त्यापेक्षा, काही मूल्ये मानत, आपापल्या 'न्याय्य भूमिकेने', वाटल्यास भूमिका बदलतही, पुढे जात राहणे काय वाईट आहे ? – याला म्हणायचे – जगता जगता आत्मज्ञान !

--- ००० ---

'क्लेमेन्स्यू काय म्हणाले ?' हा आजच्या लोकसत्तेतला अग्रलेख आवर्जून वाचावा असा उत्तम आहे !

निवडणूकपूर्वकाळातच ही अशी युद्धसदृश परिस्थिती तयार व्हावी याला नियती म्हणा की योगायोग म्हणा की वैज्ञानिक भाषेत अपघात म्हणा, जे आहे ते आहे आणि असणारच आहे ! सैन्याची कामगिरी, परदेश संबंधांची हाताळणी आणि वेळोवेळीचे निर्णय यांचे मायलेज वा पुढावा सत्ताधाऱ्यांना मिळण्याची शक्यता आहेच. ते सर्व हावरटपणे खाण्याचा अधीर प्रयत्न त्यांनी करू नये. त्याचबरोबर, त्यांना मिळू शकणाऱ्या या पुढाव्याची भीती वा पोटदुखी विरोधकांनीही अतिनीच पातळी गाठून प्रदर्शित करू नये. कारण, त्याचा फायदा होण्या ऐवजी त्यांची प्रतिमा खाली घसरेल. या काळात एकजूट राखणेच सर्वांसाठी योग्य आहे. स्वतःचे आणि पक्षाचे हित पाहणे हा राजकारणाचा महत्त्वाचा भाग असला तरीही, नुसताच

असा आत्मकेंद्रिपणा हिताचा नसतो, हे आध्यात्मिक सत्य म्हणा की वैज्ञानिक भाषेत, व्यावहारिक सत्य म्हणा, समजून घेणे सर्वांच्याच हिताचे आहे. मनाच्या अधीर, हावरट वा भयग्रस्त अवस्था टाकून देणे, हिताचे असूनही, आपल्याला ते का जमत नाही याचे चिंतन चालु ठेवणे, हे सर्वानाच सर्व त्रासातून मुक्ती देणारे वा वैज्ञानिक भाषेत ताणहीन करणारे ठरू शकेल. ध्यान वा धर्म म्हणजे हेच -- जगता जगता जगणे समजून घेत राहणे !

--- ००० ---

आपल्याला अजून हे कळलेले नाही -- हे समजलेले नाही -- असे म्हणणाऱ्यांचे सगळे एकत्र केले तर त्यांच्यासह आपण सर्व निव्वळ दगड शंख आहोत !

माणसाने सतत राजकीय भूमिका घेतच जगले पाहिजे असे म्हणणाऱ्याने युद्धविरोध, शांतता वा मानवतावाद यांवर बोलणे म्हणजे काळा विनोदच !

स्वभाव कधीच ' नवा ' नाही असू शकत --

स्वभावाने कधीच काहीच ' नवे ' नाही सापडू शकत !

खूप विरोधी कल्पना संघर्षात आहेत. कुणाच्याच कल्पनेतले जग कधीच अस्तित्वात येऊ शकणार नाहीय. त्याबाबत सतत त्रस्त असणे म्हणजेच जगणे !

कायदामान्य अनेक विचार व मते असणार. वेगळ्या माणसांची मते कंडेम करा हवी तर पण वेगळ्या मतांची माणसे कंडेम नका करू, म्हणजे झाले !

" आपल्याकडे व्यक्तिवाद मारला जातोय " -- असे काहीतरी

सामाजिक बोलत राहा !

लिहिता लिहिता

मी अर्थयुक्त करत नेलेली कविता

हवीय कशाला

तसे तर चालुच आहे ना माझे जगणे

अरे ला कारे म्हणत

मी निवडलेली
माझी सुसंस्कृत आव्हाने
माझ्या मनाचा कस आणि स्तर
आरोपित करू पाहतात
ज्ञात विश्वावर
माझ्या नेहमीच्या रस्त्याच्या
जणू आता
माझ्याच कृतीवर अवलंबून आहे
विश्वाचा विस्तार

मी ठरवणार यापुढची दिशा
मी चालवणार न्यायासन
मी करणार नष्ट क्रूरपणा
आड येणाऱ्यांची तमा न बाळगता

सरळ साधे योग्य काय आहे
हे मला दिसत असून
विश्व अनुकूल का नाहीय
का म्हणून दुष्ट शक्ती अस्तित्वात आहेत

आता मी थांबणार नाही बेछूट
विश्वाचा विरोधही मोडून काढेन
--- ००० ---

निसर्गाला मुक्त म्हणायचे असले तरीही
अमुक घडावे असा नाही विचार करता येणार
माणसांचे भले व्हावे हे ठरवतानाच
युद्धांच्या ठिणग्या पडणारच हे नकी

कुणाला काही इंटररेस्टच नाहीय
हे ओळखून आपली चित्रे कळोत की न कळोत
जे घडायचे ते घडेल या गॅलरीच्या बाहेर
असे म्हणत शांतपणे उधळत राहावेत
श्वासोच्छ्वास न मोजता ऋतूंची गमनागमने

पाण्याला आहे हेतू
झाडांना जगवायचीय मानवता
मूल्यविचाराने परिप्लुत व्हायचेय
घराच्या प्रत्येक डिझाईनला

माझ्या मनाचा प्रश्नच कुठे येतो
आणि आवाका तरी कुठवर
माझ्या रोमॅटिक स्वप्नांचा

ना वॉर्ड वाटून उपयोग
ना आदर्श प्रयत्न अर्थपूर्ण

माझ्या अनुभवाचा आणि या जगाचा
संबंधच नाही खरे तर
मला समजणारे सगळे
अप्रस्तुतच असणार
प्रत्येक क्षणी

--- ००० ---

माणूस सहिष्णू असू शकतो,
अशी श्रद्धा जोपासता येणे,
हे किती दिलासादायक !

February 20

आच म्हणजे सक्ती नसणे
मर्यादा मान्य होणे
स्वतः बाजूला होण्याचा
एक नैसर्गिक क्षण
स्वतंत्र

काहीही कशाचीही गरजच नसणे
होईल ते होईल असे न वाटता
आपल्या ताब्यात वाटणे
बदल घडवणे
म्हणजे आच नसणे

भीती असेल तर
आच नाही असणार
टिकून राहणे
हे उद्दिष्ट कसे असू शकेल

कोट्यवधींचे काय चाललेय
त्याच्याशी जुळवून घेणे
म्हणजे आहे असे
आचेशिवाय असणे

उष्णतेचे फोड उमटत राहणे डोक्यात
आणि काळ्या चष्म्याआडून ते
सहन करणे म्हणजे आचेचे नसणे

स्वकष्टाची निरूपयोगिता दिसणे

म्हणजेच आच निसर्गतः

--- ००० ---

आनंदी गोपाळ

सुरुवातीला ती दोघे एकत्र असताना आणि इथला सामाजिक विरोध असताना जो ड्रामा आहे तसा ती अमेरिकेत गेल्यावर कसा असणार ? आणि वैद्यकीय शिक्षणातले कष्ट आणि खडतरता किती दाखवत बसता येणार ? त्यामुळे, आनंदीबाईचे प्राथमिक आणि पायाभूत शिक्षण व्हायला जेवढा वेळ लागतो त्या मानाने तिचे डॉक्टरी शिक्षण चुटकीसरशी होते. आणि तसे ते व्हावे अशी प्रेक्षकांची तयारीही झालेली असते ! तर ते मुख्य शिक्षण फारसे त्रासदायक न झाल्याने आणि त्याच काळात तिला क्षयही झाल्याने तिला या शिक्षणाने फारसा तडफदारपणा आलेला दिसला नाही -- ती तशीच अर्धशिक्षित वाटत राहिली !

परंपरा, रूढी, धर्म यांच्या विरोधात त्या काळात एखाद्या स्त्रीने डॉक्टर होणे महा कर्मकठीण होते, यात वादच नाही. ते घडण्याची ही बायोपिक यशोगाथा चांगलीच आहे. स्फूर्तिदायकही आहे. ' पटणारी ' ही झालेली आहे. थोडाफार तो माहोल, एकूण वातावरण, पटत जाणारे जमलेय. आणि, कपडे, दिवे, भावगीते, तडाखेबंद पार्श्वसंगीत किंवा मधेच अचानक वाजवीपेक्षा जास्त ओरडून बोलले जाणारे संवाद -- असल्या काही चुकांची चर्चा करत बसावे, याची गरज वाटत नाही. अपेक्षित हेतू साध्य होतोय, लोक आवडीने बघताहेत, हेच यश आहे. दिग्दर्शन, तंत्र, संवाद हे यासाठी पुरेसे काम करणारे आहेत.

पूर्वी ' अवर मॅन फिलंट ' नामक एक सिनेमा आला होता. तसा ' आमचा माणूस ' ललित ! ललितने ही चॉकलेटी नसलेली भूमिका स्वीकारणे आणि निभावणे खरेच चांगले झालेले आहे ! खरे तर, आनंदीबाईपेक्षा गोपाळरावांचीच कामगिरी वाखाणण्यासारखी आहे ! त्यांच्या जिद्दीमुळेच तर हे सर्व घडले ! पण, त्यांना तरी का बाबा इतकी जिद्द, याचे प्रेक्षकांच्या डोक्यांत निराकरण व्हावे म्हणून, स्त्रियांची बुद्धी वाया जाणे पाहून ते खंतावलेले असतात, हे दाखवलेले आहे. सारांश, चित्रपट ललितकेंद्री आहे आणि त्याने ते नीट पेललेले आहे.

आणखी एक पण अधिक बरा बायोपिक, असे म्हणता येईल !

--- ००० ---

कुंभ असो की जयंतीपुण्यतिथी
ते तिकडे मी इकडे
मने गुंतवतो
हाच वा तोच
आयुष्याचा पाया म्हणून

क्षणाक्षणाला मला कळावे लागते
माझे जगणे माझ्या स्वभावाचे

पाणी पितानाची माझी प्रतिमा
मी पाहतो
तेव्हा पाणी पाहायचे राहते
आणि पाणी पाहतो तेव्हा आकाश

कळणारे तात्पुरते
असते माझी रक्षक तलवार
ते मला मी त्यांना हसतो

मन गुंतवणे अटळ असले
तरी माझा एकच प्रकार खरे तर
पुरेसा ठरायला हवा

तेही भारलेले असतात आणि मीही
तेही आणतात नवजात अर्भके मीही
त्यांनाही आवडतो बंधुभाव मलाही

एक कळण्यासाठी अमर्याद न कळणारे
वगळावे लागणारच हिंसकपणे परकेपणा जोपासत

--- ००० ---

कडक खात्रिशीर सुख पकडताना
नाजुकपणा हरवतो
आणि क्रौर्य बळावते
विश्वाची सवय होत
स्थिर जखमी होत राहणे
भाळी येते

चंद्रसूर्यनिसर्ग यांचे
एक हलतेबोलते चित्र होते
सदोदित माहीत राहणारे

कंटाळा आणि हिंसा एकच
हे कळूनही
आळस होत राहतो वाकबगार
पांघरुणात बेशुद्ध होत
जणू धुंदीत संपेल जगणे

धुंदीतच संपायचेय तर माझी गरजच काय
कुणीही मरू दे ना कुणाच्याही मृत्यूने

आजारपणाच्या परिणामात
असल्याप्रमाणे सतत
एकमेकांना धरून राहणे
सात्त्विक टोळ्यांचे आपल्या
गौरव करत

इतरांचे इच्छित मृत्यू वा उपभोग

धुंद करणारे

--- ००० ---

जे शब्द वापरावेच लागतील

तेही गुप्त ठेवून

तुझ्या मनाची वाट लावावीशी वाटतेय

हवा नसूनही उपलब्ध

दोन्ही शरीरांचे व्हावेत

सर्व अनुभव ओसंडून

त्यागणारे प्राणमय

प्रचंड आसक्त कारंजे

कोणत्याही लहरीशिवायही

ते तुला कळेल

कारण तुझी तर प्रतीक्षाच चालु असते

माझ्या अदृश्य तीव्र संदेशांची

हे मला माहीत आहे

तू असू शकशील एकपट

वा दुप्पट वा तिप्पट वा चौपटही

मला हव्या त्या क्षणी

समोर नसतानाही

आणि तरीही

इंद्रियगम्य

ही तर तुझी आज्ञाच होती

एकत्र भिडण्याची

सहअस्तित्वाला

झालेय ना समाधान

हो म्हण

--- ००० ---

सिक्सरहून उत्तुंग

एका आंतरराष्ट्रीय विनशर्त पीएचडी संशोधन शिष्यवृत्तीसाठी भारतातून फक्त तीन विद्यार्थी निवडले गेलेले असून त्यांत माझी थोरली नात चि. दुर्गा पारखी -- मुलीची मुलगी -- आहे ! या बाबतीत कालच तिला वॉरिक विद्यापीठाचे पत्र मिळालेले आहे ! अत्यंत तीव्र स्पर्धेतून तिला हा प्रवेश मिळत असल्याबद्दल त्या विद्यापीठाने तिचे अभिनंदन केलेले आहे !

माझ्या या एका लाडक्या नातीच्या ज्ञानोपासनेला आणि तिच्या मेहनतीला
सलाम आणि शुभेच्छा !

मधले अंतर तर

मिटावेच लागेल

काहीही संवाद होण्यासाठी

अन्यथा एक असणार

क्रोधात सूडमग्न

आणि इकडे असणार भाषा

विचारातून गळून जाणाऱ्या आयुष्याची

विस्फारलेले झाड

अंधारात काय करू शकेल अभिव्यक्त

त्याचे पायघोळ अनुभव संभाळत

आणि हे अशक्यच असेल

तर कल्पना आणि विचार

आणि प्रणाल्या यांना पर्याय तरी काय

आशेवर जगण्यासाठी
जपून ठेवावी इंजिनाची वाफ
तर उजेडच पडायचा थांबण्याची भीती
असे हे जग मान्य करून
केस कापून चकोट करून
कसला करणार निषेध

आपणच तर आहोत कुणीच नाही
अत्याचारी -- उचललेल्या दगडाचे
पीठ करून त्याची भाकरी करून
खावी आणि निदान निराशेचा तरी
पूर्ण अनुभव घ्यावा हेच शेवटी उरते

--- ००० ---

बरोबर म्हणजे माझा फायदा आणि चूक म्हणजे माझा तोटा
आणि फक्त फायदा वा फक्त तोटा असे काही नसते
आणि विवेक असतो फक्त जीच्या जीत हाच मानवी व्यवहार
बुद्धिप्रामाण्य म्हणजे असतात फक्त एखाद्या विद्वानाच्या सात्त्विक ओकाऱ्या

आतंकी जाऊन लपलेत समजा सैनिकी तळांत मग तिथे करावे का हल्ले
म्हणजे घ्या ओढवून युद्ध सुरू केल्याचा आरोप कारण पाकिस्तानी म्हणणार
आमचा काय संबंध आणि चीनही म्हणणार चुकताय तुम्ही
चीनची तिथली गुंतवणूक आणि पुढील अपेक्षित फायदे
हे चीनचा विवेक कसे दुर्लक्षिणार ते तर मदतच करणार पाकिस्तानला
युद्धाची आपली तयारी किती आहे युद्ध किती काळ चालेल
शस्त्रास्त्र विक्रेते काय भूमिका घेतील इतर देशांच्या संबंधांत काय बदल होतील
हा देश आता अस्थिर झाला आहे असे समजून इथली गुंतवणूक कमी तर नाही होणार
आर्थिक परिस्थितीवर काय परिणाम होतील आणि महागाई आणि गरिबी आणि भूक

यशापयश आधीच कसे जोखणार देशाचे हिताहित म्हणजे काय
प्रगतीचा वेग मंदावेल आणि विकास ठप्प होईल बेकारीमुळे दंगेधोपे तर नाही वाढणार
जातीपातींचे आणि धर्मभेदांचे फायदे लाटणारे घरंदाज नीच पुढारी
उपलब्ध परिस्थितीत काय करतील आणि मध्यंतरात प्रचार कसे होतील

लोक घालतातच हो भरीला पण तुम्हाला काही अक्कल वा जबाबदारी नको का
त्या भोसडीच्यांशी कसला संवाद त्यांना समजणारीच भाषा हवी
पण संवादाचे मार्गच बंद केलेत हो तुम्ही ते चुकले
तुम्ही आपल्या विवेकी लोकांचे सल्ले तरी घ्यायला हवे होतेत

अन्यथा मग बेश्ट मार्ग म्हणजे जीच्या जीला सलाम करून उत्स्फूर्त उद्रेकी हो जाने दो
बादमे जो आयेंगे प्रश्न वह उस समय देखेंगे भविष्य तो भविष्यमेंही आयेगा
वह उनका एक बच्चा तो बेचारा स्वर्गमें मजे मार रहा है

--- ००० ---

कॉपर कॉईनने अलिकडेच प्रकाशित केलेल्या, रवींद्र लाखे यांच्या दोन कवितासांग्रहांचे विश्राम गुप्ते यांनी केलेले उत्तम
परीक्षण आजच्या मटामध्ये आलेले आहे. जरूर वाचा.

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात, ' मराठी नाटकांमधील मिथकसृष्टी ' या परिसंवादाचा अध्यक्ष म्हणून काम पाहून
आलो. परिसंवाद चांगला झाला. वेळ जरा कमी पडला, पण, संबंधित वक्त्यांचे लेख यथावकाश ' खेळ ' मध्ये येणार आहेत.
या निमित्ताने मराठीत एक वेगळा मजकूर-एवज तयार होतो आहे, हे चांगले आहे. कथा, कविता, कादंबरी या
वाङ्मयप्रकारांमधील आणि चित्रपटांमधीलही मिथकसृष्टी यांवरही वेगळे परिसंवाद होत आहेत. तसेच चित्रकला आणि
आदिवासी कला यांवरही स्वतंत्र परिसंवाद होत आहेत.

विद्यापीठाचे आभार !

Shidhar Tilve यांच्या या पोस्टवरील माझी कॉमेंट इथे देतोय --

post --

एखाद्या गोष्टीबाबत सजग असणं माहितीगार असणं जाणकार असणं आणि त्या विषयात तज्ञ असणं ह्यात फरक असतो केवळ माहितीच्या जीवावर जाणकार आणि तज्ञ समजणाऱ्या लोकांची फेसबुकवरील संख्या अभूतपूर्व आहे जो उठतो तो नाक्यावर उभा असल्यासारखा कमेंट करतो परिणामी जे तज्ञ आहेत त्यांच्या पोस्ट मिळवणे दुरापास्त होत चालले आहे मला जर राफेल डील बाबत सजग व्हायचं असेल तर मी संरक्षण क्षेत्रात आणि विमान उत्पादनात काम केलेल्या लोकांच्याकडून ज्ञान मिळवीन राजकारणी आणि पत्रकार लोकांना आपण प्रत्येक विषयात तज्ञ आहोत असं नाटक करावं लागत अशी लोकशाहीमुळे ह्या लोकांची समजूत झालेली दिसते मला अद्याप असा राजकारणी वा पत्रकार भेटायचा आहे जो प्रामाणिकपणे म्हणेल मला ह्या विषयातलं काहीही कळत नाही एवढं नॉलेज नसतं रे बाबांनो एका व्यक्तीला ! निदान मला तरी ९९.९९९९९% विषयातलं शक्य पण कळत नाही त्यामुळं प्रतिक्रिया देणार कशा ? मै मेरी औकातमे रहना चाहता हूँ रहने दो ना भाई !

श्रीधर तिळवे नाईक

Comment --

खरे तर समजून घेण्याचाही प्रश्न दिसत नाही ! कोणत्या बाजूवर विश्वास ठेवायचा हे आधीच ठरलेले असते ! आणि त्या बाजूतके खरे काही असूच शकत नाही, ही खात्री असते ! आणि स्वतःच्या त्या भ्रमात सर्वांनी सहभागी होणे हेच फक्त विवेकाचे आहे, अशी श्रद्धा असते ! आणि तुम्ही अज्ञान मान्य करता म्हणजे विवेकाला वा सत्याला नकार देण्याचा पळपुटेपणा करता -- अशी ही गधडी धारणा असते !

मित्रवर्य प्रेमानंद गज्जी यांची ' स्पष्ट ' मुलाखत ऐकली आत्ताच एबीपी माझा वर -- जरूर मिळवून ऐका !

एका वेळी समजा ८-१० घोटाळे चर्चेत असतात -- ते काहीही पूर्ण समजून घेऊन मत बनवणे शक्य नाही -- निकाल लागतील तेव्हा पाहू ! -- मतदार.

एका जालिम डावाची शंका

राफेल विषयावर पुरेशी हवा तापणे झालेले आहे. आता समजा जेपीसी गठन केली तर काय होईल ? हा विषय आता जेपीसीच्या विचाराधीन आहे म्हणून त्यावर प्रचार व बोलणे बंदच करावे लागेल ? मग निवडणुकीच्या प्रचारात विरोधक बोलणार काय ? सर्व काही लुटले गेल्याप्रमाणे ते हवालदिल होतील ?

की आता जेपीसी गठन करताच नाही येणार ?

खरे वा खोटे नको कासाविशी
दोन वर्षे लागतील
बसवली जरी चौकशी !

आयुष्यात दृष्टी मला कधीच आली
-- डोळे आत्ता आलेयत !
त्यामुळे, आराम !

जे जे आहे ते ते
डिस्टर्ब करणारच
कधी ना कधी

नाक असो की टेबल
चंद्र असो की भजी

लक्ष जात राहणे
याचा अर्थच भीती असणे
हृदय असल्यामुळे
हृदयाची

थंडीमुळे असो की
गाडी लेट आल्यामुळे
काहीही होऊ शकते

आधी असणे
आणि मग
असण्यामुळे घटना

हाताबाहेर

मनाच्या संपर्कात

जे जे येईल

ते ते सर्व असणे होते

घटनांच्या आधीचे

तरीही मधेच म्हटले जाते

किती सुंदर हे जगणे

--- ००० ---

आपण ज्याला पाठिबा देत आलो ते सत्य ठरण्याची शक्यता दिसताच पाठिबाकार खुश होतात !

पन्नास बार्डक्सची बेधुंद सफर

की हजारांचा रेल रोको

की कुंभ मेळ्यात

अनेक परदेशवासीयांना

करणे महामंडलेश्वर

की हे सर्वच नॉर्मल

कुणी कामावरून काढले जाणे

की बेभान होत गटारात पडणे

की उंची हॉटेलात पिऊन

मस्त मासे हाणणे

की इकडे आपले नाइलाजाची

लापशी खाणे आणि शिळेपाके

श्रीमंतांचे आणि गरिबांचे

सगळेच नॉर्मल

ज्याचेत्याचे वेगवेगळे रागलोभ
आणि दुःखांचे प्रकार

विश्व सुरळीत
माणसे शांत
स्नायू विनाताण

असे सर्वांचे एकच नॉर्मल
शोधू गेलो तडफडत
तर मनच स्थगित करायची
वेळ आली तेव्हा भीती वाटली
--- ००० ---

कृष्णधवलचा जमाना गेला तसाच
पुरोगामी-प्रतिगामीचाही संपत चाललाय !

बाहेरच्या अराजकाचा
खूप त्रास होतो म्हणते खिडकी
बेसावधपणे सहन करणे
घडत राहते तरीही
कोळसा उगाळल्याप्रमाणे

मी तर हलु नाही शकत
आणि रस्तेही नाहीत माहीत मला
माझ्या आतले फर्निचर
आणि त्याचे पॉलिश
जीर्ण होत चाललेय

नेमके कारण कळले तरी
मला ऐकू येऊ शकेल
मेणवत्तीची अपेक्षित धून
आणि अनाहत शिदोरी
मिळेल माझ्या
पुढच्या श्वासाला

अट्टल बदमाश असलेले ऊन
माझ्याकडे दुर्लक्ष करत
आपली दृश्ये बदलत राहते
वाळलेल्या पानांवर
रेखाटत बेफिकीर नियती

माझी चौकट हा आहे प्रश्न की
बाहेरची अनियंत्रित माणसे
हे कळणेच अशक्य दिसते
--- ००० ---

कुंभ मेला

मेला म्हणजे जत्रा हो ! आज ०४ फेब्रुवारी २०१९ -- मौनी अमावास्या चे शाही स्नान आहे. तीन कोटी लोक तिथे पुण्याची डुबकी घेतील ! तिथल्या व्यवस्थेवर लोक खूप खुश असल्याचे दिसतेय. दहा दहा किलोमीटर चालताहेत लोक ! सर्वांच्या चेहऱ्यांवर पुण्याचा आनंद ओसंडून वाहतोय. मुख्य म्हणजे, इतकी गर्दी असूनही कुणी हरवण्याची शक्यता नाहीय. कुणी तात्पुरते हरवले तर कोण कुठे आहे ते जाहीर करून त्यांच्या पुनर्भेटीची चोख व्यवस्था आहे. त्यामुळे, भावंडांनी जत्रेत हरवायचे आणि मोठेपणी, आईने बालपणात शिकवलेले सेम गाणे म्हणत एकत्र यायचे, ही आयडिया आता नाही वापरता येणार. असंख्य समस्यांच्या या देशात इतके लोक आनंदात दिसणे ही खरोखरच एक आनंदाची बाब आहे.

आता हे पाहून नास्तिक लोकांचा जळफळाट होऊ शकतो. पण, कशाला व्हावे तसे ? आस्तिक जसे आपापल्या मनःस्थितीत मशगुल आणि मस्त आहेत तसेच नास्तिकांनीही आपापल्या नास्तिकपणात खुश का राहू नये ? शेवटी, आस्तिक वा नास्तिक या दोन वैचारिक मनःस्थितीच तर आहेत -- स्वेच्छेने स्वीकारलेल्या ! इथले हे भक्तीचे महाप्रचंड वातावरण पाहून कम्युनिस्टांनीही आपल्या लोकांना अशा धार्मिक कार्यक्रमांत सहभागी व्हायला सांगितलेले आहे ! लोकशाहीत थोडेफार जरी यश हवे असले तरी नुसतेच नास्तिकतेचे पोवाडे गात बसून इथे कसे चालेल ? सर्वधर्मसमभाव आणि सहभागभाव लागणारच ! किंबहुना, खरे तर, नास्तिकांनीही तिकडे जाऊन मनसोक्त पुण्याची डुबकी घ्यायला हवी !

आयनेस्कोचे ' व्हिनोसेरस ' हे नाटक आहे ना माहित ? ते पुण्यातल्या पीडीए ने ' गॅंडा ' या नावाने रंगभूमीवर आणले होते. त्यात सर्वच माणसांचे हळूहळू गॅंड्यांत रूपांतर होत जाते, अशी शैली आहे ! या ना त्या मनःस्थितीनेच तर जगायचे आहे ! क्या फर्क पडता है ?

--- ००० ---

बोधप्रदतेच्या हेतूमुळे कलेतली सर्जकता गमावली जाते.

गोठवलेल्या शहाणपणाच्या गोष्टी
वितळवून घ्यायला मन राजी नसते
त्याला ते बर्फाचे दगडच
हवे असतात

संचय केलेले पाणी सडताना
हिसक होत जाते
सिनेमा पाहून आलेल्या
खुशीत वा दुःखात
कारण मनाला आवडते
मटणशाॅपमधले लटकणे

हवेचा दाब नैसर्गिकच असतो
असे म्हणत मन पुढे

गुरुत्वाकर्षणामुळे
चांगल्याबरोबरच
अपघातही घडू शकतात
असे पटवत राहते

यातच सापडेल सर्जक सत्य
या खात्रीने ते ओढू पाहते
सगळे यच्चयावत जगणेच
हट्टाने स्वतःच्या पारड्यात

बाह्य जग त्याला वाटू लागते
मदद बेफिकीर अन्याय्य
अप्लपोटे असंस्कृत
आणि हिंसक

--- ००० ---

कोणत्याही समुदायाचा उल्लेख न करता --

१ -- बाहेर गेलो होतो तर रस्त्यात माझे एक जुने सहकारी भेटले. अहमदनगरला आम्ही एका ऑफिसात काम केले होते. " का हो, बस-स्टॉपला का थांबलाय, गाडी कुठाय ? " मी विचारले. तर ते म्हणाले, " अहो, घरातून खाली आलो आणि मग लक्षात आले की आपण गाडीची चावी घरीच विसरलोय ! पुन्हा कुठे जा परत म्हणून बसने जायचे ठरवले ! " यावर अहमदनगरच्याच आमच्या त्या ऑफिसातल्या आमच्या तिथल्या सिव्हरिटी ऑफिसरच्या काही आठवणी (खरे तर किस्सेच) मी त्यांना सांगितल्या --

२ -- आमच्या ऑफिसात एक जोशी नामक ऑफिसर होते. ऑफिसच्या बाहेरच लावलेली त्यांची स्कूटर चोरीला गेल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. त्यावर चर्चा चालली होती. आमचे रिजनल मॅनेजर जोशींना म्हणाले, " तुम्ही आपल्या सिव्हरिटी ऑफिसरला बरोबर घेऊन जा -- त्याच्या पोलिसात ओळखी आहेत -- जाऊन तक्रार नोंदवून या -- " ते सिव्हरिटी ऑफिसर होतेच तिथे. ते खुर्चीवरू उठत जोश्यांना म्हणाले, " निकालो तुम्हारी गाडी -- तुरंत हो के आयेंगे ! " जोशी अचंबित आणि दिडमूढ होऊन पाहात राहिले !

३ -- तेच सिक्युरिटी ऑफिसर एकदा रस्त्यातून त्यांची स्कूटर ढकलत चालले होते. वाटेत भेटलेल्या एकाने विचारले, " क्या बिगड गयी क्या गाडी ? " तर हे सज्जन भानावर येत म्हणाले, " अरे, मै किक मारना ही भूल गया ! "

४ -- ते सिक्युरिटी ऑफिसर माझ्या समोरच बसत. ते मला एकदा खूप खोल चिंतनात दिसले. माझ्या शेजारच्या सहकाऱ्याला मी विचारले, " विचारू का त्यांना की बाबा कसला एवढा विचार करताय -- " तर माझा तो सहकारी म्हणाला, " अहो, तो मृतात्म्यांशी बोलत असतो -- बघा विचारून -- " तरीही मी विचारलेच ! तर तो सिक्युरिटी ऑफिसर तंद्रीतच माझ्याकडे पाहात म्हणाला, " मै कुछ आत्माओंसे बात कर रहा हूँ -- वो तुम्हे बुला रहे हैं ! " म्हटले, वाट लागेल आपली ! मी म्हणालो, " उनके नाम पूछके रखो -- उनको मै मिलुंगा जरूर -- मगर और कुछ साल मेरे यहां कुछ काम हैं -- वो होने के बाद ! "

--- ००० ---

कितीही असोत दिवे
त्यांच्यांतून ताबाहीन
ओघळणारी
त्यांच्या अनुभवांची लाळ
घडणारी रात्र
तीव्र करतेच

रात्र म्हणजे काही
पिकनिकला जाऊन
खाल्लेल्या आईस्क्रीमचे
बायोपिक नव्हे
किंवा धरणाच्या भिंतीवरून
खाली पाण्यात पाहण्याचे
थ्रिल तर मुळीच नव्हे

खोठ्या धबधब्यांचे
खरे फोटो
आणि गोठलेल्या
पाण्याचे दागिने

यांच्या आकर्षणांतून
कितीशा पदव्या मिळतील
निराशा घालवणाऱ्या

मंदबुद्धी काय की विद्वान काय
एकटेपणाचे बंधन चुकत नाही

दिव्यांमुळे उजेड पडतोय
असे वाटतेय तोवर चलते रहो
--- ००० ---

शांत व्हा ! शांत व्हा ! शांत व्हा !
हे घ्या एक सोपे, साधे विश्लेषण --

१ -- आम्ही हे केले, ते केले -- यामुळे हे चांगले होईल, ते चांगले होईल !
२ -- पण, यात अमुक विचार झालेला नाही, तमुक नुकसानकारक आहे आणि ही सगळी धूळफेक आहे !
निःपक्षपाती सूत्रसंचालक -- ठीकाय ! ठीकाय ! जनता ना विद्वान असते ना समर्थक ना विरोधक -- आपले हित झाले की
अहित हे जनतेला अनुभवातून समजेल ! सर्व पाहुण्यांचे आभार !

predictable साठी ' भाकितीय ' हा मराठी शब्द ठीक वाटतो का ?

जातीय अस्मितावाले धार्मिक अस्मितेकडे, भाषिक अस्मितावाले जातीय अस्मितेकडे, पक्षीय अस्मितावाले व्यक्तिगत संबंधांकडे, पुरोगामी थोड्या कमी पुरोगाम्यांकडे -- असे वळवत बसणे म्हणजे निवडणुकीचे डावपेच आणि मग पैसा, दहशत आणि जमल्यास विचारसरणी आणि विकासाचे कार्यक्रम यांचा कुठे कसा उपयोग होईल त्याचे आडाखे बांधत सक्रिय राहणे म्हणजे राजकीय कृतिशीलता ! या सर्व प्रभावांतूनच शेवटी व्यवहार्य लोकशाही चालणार ! तरीही, घेतलेल्या बाजूवर अढळ निष्ठा ठेवून ताण वाढवत नेणे आणि प्रचाराची धूम मचवणे अत्यावश्यक ! अद्ययावत तंत्रज्ञान वापरण्यातले कौशल्यही अति-महत्त्वाचे ! जनतेचा सहभाग आणि नेत्यांची समझदार दूरदृष्टी (व्हिजन) यांच्या घुसळणीतून निघणारे लोणी म्हणजे सत्ता ! माणसांच्या मनांबाहेर कुठे असणार जग ? मनांच्या क्षेत्रातच असणार कोणतेही आदर्श !

मानवी बुद्धीचा चमत्कार

जनता पक्षात मधू लिमये यांनी जनसंघ कार्यकर्त्यांच्या दुहेरी सदस्यत्वाचा मुद्दा काढला व काँग्रेसने संसदेत अविश्वास ठराव आणला. जॉर्ज यांनी त्याच्या विरोधात जोरदार भाषण केले. त्यानंतर लगेच लिमये यांच्याशी त्यांची भेट झाली व दुसऱ्याच दिवशी त्यांनी ठरावाच्या बाजूने तितकेच जोरदार भाषण करून राजीनामा देऊन टाकला. एका नेत्याने एका दिवसाच्या अंतराने अभ्यासपूर्ण मुद्दे मांडत परस्पर विरोधी युक्तिवाद करण्याच्या या कृतीवर आजही चर्चा होत असते.

-- ' चिरतरुण महानायक ' -- आज ३०-०१-१९ च्या मटाचा अग्रलेख.

थोडीफार स्वच्छता -- नको ते टाकून देणे -- असे काम सध्या मनावर घेतलेय. त्यात एका वहीत मी लिहिलेले खालील समरगीत सापडले ! भारत-चीन युद्धाच्या काळात ते लिहिले होते. ते त्या वेळी मुंबईतून प्रकाशित होणाऱ्या ' नवशक्ति ' या दैनिकात २४ डिसेंबर १९६२ ला प्रसिद्ध झाले होते ! माझी शाळेतली मित्रमंडळी आणि शिक्षक खुश झाले होते ! एक गंमत म्हणून ते समरगीत इथे देतोय --

शंकरास --

शंकरा उग्र नेत्र उघडा

शूल चक्र घ्या डमरु वाजवा थड थड थडा थडा ॥ १ ॥

चीन भयंकर शत्रु पातला

आतुर राक्षस असे भुकेला

वृष्टि रोखुनि कैलासावर चढतो कडा कडा ॥ १ ॥

अन्यायाचा असे अग्रणी

भूक तयाची फार पुराणी

उठा नाहि तर बसेल आता दुष्टाचा पगडा ॥ २ ॥

शांती प्रगती सलते डोळा

त्यास वाटते शंकर भोळा

तांडव करुनि दंड दाखवा पाडा रुधिर-सडा ॥ ३ ॥

कृष्णा गोदा यमुना गंगा

यांना लुटण्या आला नंगा

विश्वरूप घ्या पद ठेवुनिया त्याखाली चिरडा ॥ ४ ॥

शंकरा उग्र नेत्र उघडा

शूळ चक्र घ्या डमरु वाजवा थड थड थडा थडा ॥

-- त्या काळात ' नवशक्ति ' रोज एक समरगीत प्रकाशित करत असे. रोज सकाळी, आलेय का आपले समरगीत, हे अति-उत्सुकतेने पाहणे हे एक माझे कामच झाले होते काही दिवस ! प्रत्यक्ष ते आले तेव्हा जणू भारताने युद्ध जिंकल्यासारखाच आनंद झाला होता !

कोणता अर्थ वा अनुभव व्यक्त करायचा आहे ते आधीच पूर्ण माहीत असलेली कविता शिळी असते -- कवितेत अज्ञाताला वाव ठेवला पाहिजे.

रंग

फुटलेला सूर्य होत

चढत जातो

डोक्यावर येत

बुडवतो सावली

पाताळात

हलकेच आलेला विचार

पंकर झालेल्या स्वप्नाची

अटळ आठवण देतो

तरीही उत्तेजकता

थांबत नाही अधीर होत

कापसासारखी मर्मभेद्य

अवाच्या सवा नसले

तरी पूर्णच असते मागणे

हवी असते एक साधीशी

खरी कविता आतून आलेली

आपल्या हातात
नसलेल्या गोष्टीचीही
खात्री वाटणे म्हणजेच प्रेम
म्हणजेच आसक्ती
म्हणजेच वासना

काहीच घडत नसलेल्या जगात
हवे तेवढे उधळावेत
रंग

--- ००० ---

पूर्वजन्म वगैरे सर्व झूट आहे
जे आहे ते इथे आणि आत्ताच
विषमता दुःख अन्याय
हे सर्व मानवनिर्मितच आहे
इथले आणि याच जन्मातले

तरीही काहीना असे वाटतेच
की काही माणसे दुष्ट म्हणूनच
जन्माला येतात
आणि जन्माला घालतात
अन्याय आणि क्रौर्य

ती अशी कशी येतात जन्माला
आणि बाकीची चांगली का
हे प्रश्न नाही पडत
त्या स्वाभिमानी शूर बुद्धिमंतांना

स्वतःची मने कचखाऊ कमकुवत
असण्याला ते मानतात चांगुलपणा
सर्व मनांत असतो भेदभाव
आणि मन म्हणजे ' मिळवणे ' च
हे त्यांना दिसत नाही

खरे तर मनांचे हे इहवादी जग
अधिकाधिक क्रूर होऊन
नष्ट होणे हेच फक्त शक्य आहे
हाच मानवतावाद हाच विवेक
आणि मूल्यांची आत्मतुष्ट भरवण
--- ००० ---

हाच तो तुकारामाचा ' रिता ठाव ' --

आम्ही दोघे लिफ्ट खाली येण्याची वाट पाहात उभे होतो. तो एक अनोळखी तरुण असून त्याच्या पाठीवर एक मोठी बॅग होती. " वफा हमने की तुमने की बेवफाई -- " त्याने सरळ मोकळ्या आवाजात गायला सुरुवात केली ! म्हटले, वा, मस्त एंजॉय करतोय हा लाईफ ! कारण ते गाणे तो सहज मजेतच म्हणत होता ! पण, मी सावध झालो, कारण अलिकडेच एका वेड्याचा मी एक विदारक अनुभव घेतलेला होता ! " काय, कुरियर का ? " मी विचारले. " होय -- " तो म्हणाला. " कुणाचे आहे ? " असे विचारल्यावर तो म्हणाला, " देशपांडे -- ". पण, ते दुसरे होते, आम्ही नव्हे, कारण मजला वेगळा होता. तो म्हणाला, " जरी योग्य माणूस भेटला तरी मी म्हणतो की चल बाबा, मी तुझ्या रूमपर्यंत येतो -- तिथे घे. आपल्याला आपले काम वफादारीनेच निभवायचेय ! " त्याच्याशी कुठे बेवफाई होऊ नये, हीच सदिच्छा !

माती आहे ना रोजच्या व्यवहारात
मग ती नाही वापरायची विचारात
माहीत असलेले विचार आणि वस्तू
वगळून आली पाहिजे कविता

कळणे म्हणजे तेच

माहीत असणारे
बुटांनी कालवलेले रंग
आभाळ लिंपायला पुरावेत

कोणतीही उदाहरणे नकोत
आणि काय घडले तेही नको
उष्ट्याखरकट्यात उगवणाऱ्या
चांदण्याही नकोत

रस्त्यांवरून वाहात गेलेले
सिनेमांचे ट्रेलर पाहून
खवळोत भोसडीचे जातवादी
रंगीबेरंगी झेंडे उंचावत

राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे काय
हे माहीत करून घ्यावे की
आधी सर्व महायुद्धे
कुणाकुणात का झाली ते

मन म्हणजे द्वेष असणारच
मनातला भूतकाळ
आणि दारूतली नशा
खदखदतीच असायला हवी
--- ००० ---

पूर्ण स्टेडियममध्ये आपण दोघेच !
हे कसे ? कुणी हटकले नसेल ?
पूर्वी इथे मी खेळलो होतो
आता मलाच न आठवणाऱ्या मॅचेस.

भर मैदानात तू घेतलेल्या
त्या माझ्या चुंबनाची नोंद कुठेच नाही.

तुला तरी आठवतेय का
एकदा आपण रात्रभर
फिरलो होतो दिल्लीचे रस्ते
तिकडे कधीही न जाता.
आणि मिळवल्या होत्या पदव्या
नसलेल्या विद्यापीठांच्या.

तेव्हाच मी तुला सांगितले होते
की बाबा मी क्वचितच खरे बोलतो.
तर तू हसून म्हणाली होतीस की तू
फक्त खोटे खोटे हसतेस
जेव्हा तुला कसलीच गरज नसते.

त्या मोकळ्या स्टेडियममध्ये
आपण घेतल्या आणाभाका
सत्यावर विश्वास ठेवायच्या.
काहीही होवो, म्हणत !

चांगले सकारात्मक एकच घडले.
सत्याचा शोध जारी ठेवायचे ठरले.
एकमेकांवर विश्वासून.

--- ००० ---

गंधमादन पर्वत असे काही
त्याने पूर्वी वाचले वा ऐकले होते !
किती भारी नाव ! कसे सुचत असेल कोण जाणे !

असे मधून मधून त्याला वाटे.
आपल्यालाही असे काही सुचलेच पाहिजे,
या तीव्र इच्छेने तो कधी काही बोले.
तर चारचौघांत त्याचे हसे होई.
हेच चंप्रना सुचले असते तर
वा, मास्टरस्ट्रोक वगैरे म्हणाले असते साले !
दिसते ना एफबीवर ! तो स्वतःशीच म्हणे.

त्यामुळे, चंप्रंचे आपल्याला काही
आवडताच कामा नये, असे त्याने ठरवले !
त्यांना तो सारखाच नडू लागला.
चंप्र म्हणाले की बावा बंदच करू का लिहिणे
किंवा तुम्हीच कलटी मारा ना –
यावर तो म्हणाला, इतके काहीच नाहीय
विचार करण्यासारखे यात – तुम्ही
न लिहिण्याने काहीच नाही फरक पडणार !

या एकाला त्रास होतोय म्हणून
चंप्र लिहिणे थांबवणार थोडेच होते ?
काहीजणांना तरी ते मास्टरस्ट्रोक वाटत होते !
परंतु हा प्रॉब्लेम सुटावा, अशी मात्र
त्यांची मनोमन इच्छा होती –

एकदा चंप्रंच्याच कवितेत गंधमादनचा उल्लेख आला
तेव्हा मात्र त्याने कपाळावर हात मारून घेतला !

--- ००० ---

प्रत्येक भूमिकेत नवें व्यक्तिमत्व निर्माण करण्याचा माझा नेहमीच प्रयत्न असतो. मला तटस्थ राहायचं असतं. प्रत्येक भूमिकेला हात घालताना माझी पाटी कोरी असण्याची आवश्यकता असते. कोणत्याही भूमिकेबद्दल माझ्या मनात राग,

लोभ, द्वेष, प्रेम नसतं. प्रत्येक व्यक्तिरेखेपासून मी स्वतःला अलिप्त ठेवतो. एक भूमिका संपली की मी माझी पाटी पुसून टाकतो.

-- बेन किंगजले (' गांधी ' या चित्रपटातले गांधी.)

सिगरेटमुळे आपल्या आवाजात
एक किंचित खर आलेली असून
ती इतरांना खूपच आकर्षक वाटते
याची त्याला जाणीव होती.
त्यामुळे, साधे खुर्चीवर बसतानाही
तो रुबावशीर बसे.
वाचत बसताना तो
एका हातात सतत शिलगती सिगरेट ठेवी.
त्यामुळे, खूपच काही गंभीर आशय
तो सहज समजून घेतोय, असे वाटे.

तो नट नसला तरी
एखाद्या स्टारसारखा त्याला मान मिळे.
आपण त्याच्याकडे पाहतोय हे कळू नये
याची स्त्रियांना काळजी घ्यावी लागे.

त्याची कमाई मर्यादित आहे
कारण ती वाढवण्यात
त्याने फारसे इंटरेस्टच घेतलेले नाही
हे सगळे गृहीत धरत.

त्याचे कपडे मात्र दर्जेदार
अनेक प्रकारचे असत.
प्रत्येक वेळी तो ताजा फ्रेश दिसे.

सिगरेटचे कसले आभार, ती तर निर्जीव आहे,
या विचाराने तो आणखी एक झुरका मारे.
पण मनात थोडी भीती येतेय, असे त्याला वाटे.

--- ००० ---

फ्रेंडसना थोडा अंदाज येण्यासाठी --

फर्नांडो पेसोआ या माझ्या परमप्रिय कवीने
आल्बर्टो सिप्रो या नावाने लिहिलेल्या दोन कविता --

१.

विचार न करणे

हे मला इतके नैसर्गिक वाटते
की मी हसायलाच लागतो स्वतःशीच,
नेमके कशाबद्दल हे न कळता, पण मला वाटते
विचार करणारे लोक असणे याबद्दलच असावे ते ...

माझी भिंत माझ्या सावलीबद्दल काय विचार करते ?
कधीकधी मी याच्या विचारात पडतो
माझ्या हे लक्षात येईस्तोवर की मी वस्तूबद्दल विचार करतोय ...
आणि मग मी विस्कटत स्वतःवरच चिडल्याचे मला जाणवते,
जणू काही माझे पाऊल झोपी गेल्याचे मला जाणवते आहे ...

एखादी वस्तू दुसऱ्या वस्तूबद्दल काय विचार करते ?
काहीच कोणताही विचार नाही करत.
पृथ्वीला असते का जाणीव तिच्यात किती दगड आणि झाडे आहेत याची ?
तसे असते तर ती एक व्यक्ती असती,

आणि जर असती ती तशी व्यक्ती तर तिला असता एक व्यक्तीचा स्वभाव,
मग ती पृथ्वी नसती.

पण हे सगळे घेऊन मला काय करायचेय ?

मी जर असा विचार करत राहिलो तर माझे झाडे आणि झुडुपे पाहणे थांबेल

आणि मला पृथ्वी दिसणेही बंद होईल,

माझ्या विचारांशिवाय सर्वच दिसायचे थांबल्याने ...

मी उदास होत राहीन आणि गडद अंधारात सामावत राहीन.

मी जसा आहे विचाराशिवाय

तसे असण्यातच आहेत मला पृथ्वी आणि आकाश.

--- ००० ---

२.

उंच फांद्यांतून दिसणारा चंद्रप्रकाश हा

उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाहून

खूप काही असतो असे सर्वच कवी म्हणतात.

पण माझे म्हणाल तर

मी विचार काय करतो याबद्दल मी बेशुद्धच असल्यामुळे

माझ्यासाठी उंच फांद्यांतून दिसणारा चंद्रप्रकाश

हा

उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाव्यतिरिक्त

उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाहून खूप अधिक

काही नसणे असतो.

--- ००० ---

मन कसे चालावे,

मनात कोणते विचार येऊ नयेत

हे ठरवणे म्हणजे

मनाच्या एका छोट्या भागाने
बाकीच्या मोठ्या भागावर
काबू आणायचा प्रयत्न करणे
हमखास असफल ठरणारा

अशा वेळी मी मन
नुसतेच असू देतो परस्पर
--- ००० ---

एक तर रोबोसारखे
जगता यावे --
कोण जगतेय
कुणाचे आयुष्य, असे.
किंवा बंदच पडावे हे मशीन
फक्त सेक्सचा भाग
चालू ठेवून
ज्यात विसरले जाते
कोण जगतेय
कुणाचे आयुष्य.
--- ००० ---

मशागत करून
थोडेफार तयार केलेले वाकबगार मन.

ध्येय पकडते.
--- ००० ---

या वाऱ्यातला गारवा
घरोघरी सगळ्यांना जाणवतो.

ठरवल्याप्रमाणे सगळे स्वेटर घालतात.
अनेक रंगांचे आणि नक्ष्यांचे.
अनेक ठिकाणांहुन घेतलेले.
कुणाचा दिल्लीहुन आणलेला.
कुणाचे हाफ कुणाचे फुल.
स्वेटर विकत घेताना
एखाद्याचे भांडणही
झालेले असते विक्रेत्याशी.

पण त्याचे आता काय ?
पाहुन काहीच कळत नाही.
मग तो सीए असो की शिक्षक.

शरीराची ठेवण आणि मेंदूची अवस्था
यांमुळे सगळे वेगवेगळे असतात.
हे सर्वाना समजत असते.

--- ००० ---

अमुक गोळीची आपल्याला ऍलर्जी आहे
हे आपल्या डॉक्टरांना माहीत असते.
इकडेतिकडे जाऊन, अनेक कामे करून
खूप महिन्यांनी आपण गेलो तरी
ते ती गोळी आपल्याला देत नाहीत.

आधी स्मरणशक्ती मग औषधे
हाच क्रम बरोबर घडलाय निसर्गात.

--- ००० ---

प्रियांकांचा थेट राजकारणप्रवेश !

आता अटीतटीचा मुकाबला !

जरा चिंतेतच गेलो होतो.

रोज समोर घिरट्या घालणाऱ्या

कबूतरांचा थवा आज गेला कुठे ?

जरा वेळाने आलेच ते सर्व महाशय !

फिरायचे वर्तुळ वाढवले असावे साल्यांनी.

माझे त्यांच्यावर लक्ष असते

हे माझ्या जगण्यात तरी आहे

सवयीचे आणि अर्थपूर्ण. त्यांच्या नसेल.

--- ००० ---

थंडी. सकाळचे ऊन.

निश्चल झाडे. धुके.

दूर अस्पष्ट पर्वती.

असे आयुष्यभर

नाही राहू शकत जगणे.

--- ००० ---

पसारा आवरायचाय.

नको ते सर्व टाकायचेय.

बँकेचे एक काम.

आणि शर्टांचे तुटलेले बटण लावणे.

एवढ्या तपशीलांत

सध्या मी सामावतोय.

मी कारखानदारही नाहीय.

ना राजकीय नेता.

--- ००० ---

तो सिनेमातला हीरो वाटण्यासाठी
गरज असतेच त्याच्या अनुयायांना
त्याच्या वाढदिवसाला त्याचे
चौकाचौकांत फ्लेक्स लावायची.
म्हणजे त्याचे विरोधक
त्यांना सहजच व्हिलन वाटू शकतात.
आणि बाळगता येतो त्यांना
अंतिम विजयाचा विश्वास.

तोही त्यांची मने पोसतो.
हीरोगिरीत खुश राहतो.
त्यालाही त्यांची गरज असते
अंतिम विजयासाठी.

--- ००० ---

कुणी म्हणतात
जुना माल काढण्यासाठी असतो सेल.
फॅशनही आता नव्या आलेल्या असतात.
तसे असेल तर ठीक आहे
चालतील आपल्याला
थोडे कालबाह्य कपडे.

पण हीच आपली मनोवृत्ती ओळखून
आपल्याला फसवण्याची तर ही युक्ती नसेल ?
असा त्याला प्रश्न पडतो.

छे छे, नसेल तसे, त्याची मनोवृत्ती म्हणते.

--- ००० ---

कलेत, साहित्यात साधेसोपेपणाची गरज निर्माण होतेय का ? जगण्यातली गुंतागुंत आणि मनाची भग्नता लक्षात घेता ते शक्य वाटते का ?

" आम्ही त्या दोन गावांत बचतगटांच्या महिलांचे मेळावे घेणार आहोत -- नुसते मेळावेच घेणार नाही तर त्यापलिकडे जाऊन त्यांना उद्योगांचे प्रशिक्षण देणार आहोत -- नुसते प्रशिक्षण नाही तर त्यापलिकडे जाऊन त्या महिलांनी उद्योजक व्हावे हा आमचा प्रयत्न असणार आहे -- आणि त्या महिलांनी नुसते उद्योजक होऊन थांबू नये तर त्यापलिकडे जाऊन -- "

बेरोजगारी

बेरोजगारी प्रचंड आहे. लॉटे च्या लॉटे आहेत. किंवा जथ्थे म्हणा किंवा घोळके. एका एका जागेसाठी दहा दहा हजार अर्ज येताहेत ! श्रीमंत तर हरामी असतातच पण मध्यमवर्गीयही भोसडीचे असंवेदनशील असतात. नोकरी, रोजगार नसण्याचे चटके म्हणजे काय, त्यातले अपमान म्हणजे काय आणि त्यातले जिणे कसले असते, याची त्यांना कवडीची जाणीव वा पर्वा राहात नाही वा नसते. त्यांना नोकऱ्या असतात आणि त्यामुळे त्यांची लग्नेही झालेली असतात ! त्यानंतर साले आपला संसार आणि नोकरी यांत मशगूल असतात. आपल्या बेरोजगार बांधवांकडे पाठ फिरवतात ! नोकरी असलेले म्हणतात, आमचीही पिळवणूकच चालू असते. कामाचे तास अमर्याद असतात. नको तर जा सोडून म्हणतात. आणि लग्न झालेय हा आनंद आहेच पण त्यामुळे बायको असते, मुले असतात. त्यांचे दुखलेखुपले, हवेनको, ऍडमिशनस, शिक्षण हे सगळे असते ! आरक्षण असोनसो स्पर्धा गळेकापू असते. आम्ही करू काय संवेदनशीलता म्हणजे ? आम्हालाच जगणे जिवावर येतेय ! आहे कुठे आम्हाला वेळ आणि शक्ती एवढे संवेदनशील राहायला ? आम्हाला तर या व्यवस्थेने गिळंकृत केलेय ! आणि तुम्ही तरी काय करताय – आरक्षण, ओळख, वशिले, जमल्यास लाच हे सगळे मार्ग वापरून नोकऱ्या मिळवायचा करतायच ना प्रयत्न ? तेव्हा तुम्ही कुठे असता संवेदनशील बाकीच्या बेरोजगारांबद्दल ? आणि मध्यम वर्ग हरामी आहे तर तुम्ही का प्रयत्न करताय त्याच वर्गात सामील व्हायचा ? अशामुळे मध्यमवर्ग दिवसेंदिवस मोठा होत चाललाय, हे आहे ना माहीत ? आणि आणखी एक -- आपली प्रगती साधून परदेशात जाऊन राहिलेल्यांना असंवेदनशील वर्गैरे शिव्या कशाला घायच्या ? तेवढ्या इथल्या लोकांना उपलब्ध नाही राहिल्या का त्या जागा ? की सगळ्यांना एकाच दिवशी नोकऱ्या मिळेपर्यंत सगळ्यांनी उपाशी आणि बिनलग्नाचे राहावे, संवेदनशीलता म्हणून ? जमत असताना, निसर्गाच्या विरुद्ध, लग्न नको असे कोण म्हणेल ? ज्यांचे भले झालेय त्यांना असंवेदनशील म्हणणारे जे संवेदनशील आहेत, ते इतर संवेदनशीलांच्या

डोक्यांवर पाय ठेवूनही आपले भले करायच्या प्रयत्नांत आहेतच ना ? बेरोजगारांचा लोंढा दिसतो पण त्यातला प्रत्येकजण एकेकटाच असतो – आपापली असंवेदनशीलता जपत आपापले प्रयत्न करत असतो ! बेरोजगार असलेले म्हणतात, खरे तर ही व्यवस्थाच बदलली पाहिजे, पण, लोक संवेदनशील नाहीयत, त्यामुळे ते घडत नाही. एकदम क्रांतीच व्हावी अशी सार्वत्रिक बॉंबाबॉंब कशी होईल, असा आता विचार करावा का काय ! निदान याचे खापर कोणत्या गोष्टीवर फोडावे, हे तरी ठरवता आले पाहिजे – अर्जट ! तेवढे जमले तरी बास ! मरू दे ती संवेदनशीलता !

--- ००० ---

छान स्वच्छ ऊन पडावे
आणि थंडी ओसरत असताना
आपण बाहेर पडावे
आणि वॉचमनने आपल्याशी
प्रेमाने दोन शब्द बोलावे
आणि पुढे भेटावा
आपला संगणकतज्ञ
आणि आठवण व्हावी
दोन सविस्तर ईमेल
वाचायचे राहिल्याची --

हे असे रोजचे सततचे तपशील.
वर्षानुवर्षे.

--- ००० ---

आता कोणताही फॉर्म भरायला नको वाटते.
पूर्ण नोकरी अशा असंख्य कागदपत्रांत
घालवलेली असून.
एकूण किती हाताळले असतील कागद ?
एकूण किती सहाय्य केल्या असतील ?

एकूण किती वेळा

केली असेल खुर्चीवर ऊठबस ?
एकूण किती वेळा झाले असेल
घरातून बाहेर पडणे आणि परतणे ?

उद्या श्वास-उच्छ्वास मोजायचीही सोय निघेल !
मरताना या समृद्धीत मरता येईल !

--- ००० ---

फ्रेंडस, कवितेचा हा एक वेगळा मार्ग दिसलाय म्हणून लिहितोय या साध्याशा कविता -- आता निदान काही दिवस हे
असेच चालेल --

नवीनच आहे दवारवाना.
पेशंट फारसे नसतात अजून.
मला फक्त रिपोर्ट दाखवायचेत.
येतील ना डॉक्टर ?
हो, निघालेच आहेत.
ट्रॅफिक किती आहे इथे.
त्यात दुरुस्त्या चालल्यायत.
त्यात बेकायदा मोकाट वाहनचालक.
होय ना, थांबतोय मी.
शिवाय मत बरे आहे माझे
डॉक्टरबद्दल.
चांगले केलेय फर्निचर.

--- ००० ---

भटके असो की पाळलेले
लांबून आवाज येतो कुत्रे भुंकल्याचा
तेव्हा कुणाचे लक्षही जात नाही.
तेच आवाज जर वाढले

आणि अनेक कुत्री ओरडू लागली
तर मात्र माणूस म्हणतो की
च्यायला काय झालेय तरी काय ?

मी काही कुत्रे पाळणारा नाहीय.
मला जमते अशी तटस्थता.
तीही हळूहळू शांत होतात.
पुन्हा माझे दुर्लक्ष
नीट चालु होते.
--- ००० ---

आता काही अगदी साध्या कविता ---

रोज आलटून पालटून मी
तीच दृश्ये बघतो.
त्यांत एक मिठाईचे दुकान आहे.
मिठाईची चित्रे आणि खरे पदार्थ
यांनी खच्चून भरलेले.
त्या दुकानाचा मालक
माझ्या ओळखीचा झालाय.
मी याच भागात राहतो.
तो लांबून येतो.

कधी कधी मी काही
घेतोही त्या दुकानातून.
त्या वेळी बहुधा तिथे
आणखीही गिऱ्हाईके असतात.
बहुधा माझ्या ओळखीची नसलेली.
पण बहुधा त्याच्या ओळखीची.

निदान काही तरी.

माझ्याकडून तो आपुलकीने पैसे घेतो.

--- ००० ---

पूर्वी बऱ्याचदा

पोस्टात जाणे व्हायचे.

आता नाही होत.

गरजच नाही पडत.

तेव्हाही मला लळाबिळा होता

फार पोस्टाचा असे काही नाही.

--- ००० ---

दार कुर कुर करत असेल

तर बिजागऱ्यांत

गोडे तेल टाकावे

हे डोक्यात असते.

गोडे तेल असतेच घरात.

--- ००० ---

आता मी झोपेन.

पहाटे उठेन.

चहाबरोबर दोन बिस्किटे खाईन.

तोवर पेपर येतील.

मग मी जगाच्या बातम्या वाचेन.

त्या माझ्या मतांशी ताडून पाहीन.

--- ००० ---

रात्रीच्या वा पहाटेच्या शांततेत
कुणी जाड आवाजात बोलत असले
की मला छान वाटते.
लहानपणच्या आठवणी येतात.
विशेषतः माझ्या आईचे वडील.

तेव्हा तर कंदील होते.
आणि सारवलेली जमीन.

ऐकत पडून असलेल्या मला ते म्हणायचे
जायचेय ना शाळेत, उठा आता.

--- ००० ---

तो पक्ष बदमाश आहे पण त्यांनी आम्हाला १२ जागा दिल्या तर आम्ही त्यांच्याबरोबर जाऊ --

२५ तुकाराम कविता

काहीतरी निमित्त घडले आणि असे मनात आले की मला जाणवणाऱ्या आजच्या जगण्यासह मला उमजलेला तुकाराम व्यक्त करावा. त्यामुळे, या कवितांचे लेखन होत गेले. २५ कवितांमध्ये ते पुरेसे येईल असे वाटल्याने तेवढ्या कविता लिहायचे ठरवले. तुकारामच का – तर मला तो माझा एक जुना आशय-दोस्त वाटतो म्हणून. अशा पद्धतीने त्याच्या नादी लागणे कितपत अर्थपूर्ण होईल याची आधीच कशी खात्री मिळणार ? हा धोका पत्करणे हेच तर एक त्याच्या आशयात दुंबणे होणार होते ! अर्थातच ती मजा येत गेली. ही अर्थातच माझी माझ्याशी आणि वाचकांशीही होणारी प्रक्रिया आहे. माझे काम झाले आहे – वाचक त्यांचा निर्णय घेतील.

ज्यांना या कविता आवडत गेल्या ते काही मित्र म्हणाले की २५ ची मर्यादा नका ठरवू – आणखीही सुचल्या तर येत राहू द्यात. इथे एक थोडे स्पष्ट करतो. मला कविता ‘ सुचणे ’ असे काही घडत नाही. मी लिहायचे ठरवले की त्या वेळचा मनात असलेला एखादा प्रश्न, समस्या, एखादी घटना, नात्यातला एखादा ताण, एखादी बातमी – असे काहीही निमित्त घडू शकते

आणि तिथून सुरुवात होत कविता पूर्ण होऊ शकते. आता, जोवर ही तुकाराम-प्रक्रिया चालू होती तोवर ते त्या परिप्रेक्षातून दिसत गेले. एवढे पुरेसे वाटते. ओढून ताणून याहून अधिक हेच करत राहण्यात अर्थ वाटत नाही. साराश, लिहिताना यापुढे तुकाराम कोन असणार नाही. मला त्या त्या वेळी समजणाऱ्या वैविध्यातून आणि नावीन्यातून माझे कविता लेखन सुरू राहिल. पण, एकूणात, तुकारामाचा बराचसा आशय या २५ कवितांतून सापडत गेला असावा, असे वाटते.

आताच २५ वी कविता देऊन या मालिकेचा समारोप केलेला आहे. बऱ्याच फ्रेंडसनी या कविता आवडीने वाचल्या, त्याबद्दल अर्थातच धन्यवाद !

--- ००० ---

जगताना त्या त्या वेळी

जिवंत खरे वाटत गेलेले सगळेच
आता मेंदूपेशी आणि रसायनांत गठित
स्वभावाच्या आणि स्मृतीच्या
अवस्थेवर अवलंबून
आणि तरीही आताच्या जिवंतपणात
वयाचे प्रभाव
ज्यांच्यासहच मी घडवत असतो माझे
आजचे जग जे टाकते प्रभाव जगावर

तुकाराम म्हणाला की मृत्यू
ही काही एक शेवटची घटना नाहीय
एकविध होणे याचा अर्थच
क्षणोक्षणी सर्व व्यक्तिगत
प्रभाव नष्ट होत राहणे

मृत्यू म्हणजे निर्भय जगणे
हा स्वातंत्र्याचा अमर अर्थ
पूर्ण मानवजातीला सांगून गेलेला
हा महामानव सृष्टीची सर्व रहस्ये उकलून

दाखवून अदृश्य झालेला

नाही देखिला तो डोळां देव दाखवू सकळां
असे म्हणत मन रिकामे होण्याचे सत्य
तो सांगत गेला म्हणत
सूर्याच्या परी तुका लोकीं क्रीडा करी

देव म्हणजे जिवंत रिता ठाव

--- ००० ---

मन एका वेळी दोनच कामे करू शकते
हे तो समजून होता गरिबांना
त्याने टाळ आणि नाम दिले
गोंगाटमुक्तीच दिली
आणि सर्व गोंगाट जाऊ शकतो
याचा अर्थच इशारा काफ़ी है

पवित्र ते अन्न हरिचिंतनी भोजन
हे सांगून त्याने जेवणाचे मानसशास्त्रच
शिकवले आणि आरोग्य दिले

सर्वात भारी म्हणजे
हो कां दुराचारी वाचे नाम जो उच्चारी
त्याचा दास मी अंकित कायावाचामनेसहित
नसो भाव चित्ती हरिचे गुण गातां गीतीं
करो अनाचार वाचे हरिनामउच्चार
असे म्हणून तुकारामाने
सर्व नीतिकल्पना आणि भलेबुरे
यांच्या पलिकडचे शहाणपण सांगितले

आजचे विदीर्ण मन हडबडून जाते
नाम हे म्हणजे बालिश खेळणे झाले
मग मानसोपचारतज्ञ सांगतो
सर्व काही ठीक आहे – असे म्हणत राहा सतत

कोणतेच सोपे वर्म नको असलेला आजचा माणूस
म्हणेल त्यापेक्षा दारू पीत बसू ना मरेपर्यंत
मरना तो है ही एक दिन

--- ००० ---

दुःखाने उचंबळून आलेले हृदय
गोंधळून विचका झालेला मेंदू
अपघाताने मोडतोड झालेली हाडे
भांडणांनी पेटलेल्या दंगली
न्यायासाठी चेतवलेले द्वेष
नष्ट करा नष्ट व्हा
या तत्त्वासाठी तयार निराशायुक्त पलटणी
दगडफेकीवर गोळीबार करणारे
एकनिष्ठ शिपाई
शहरेच्या शहरे गिळंकृत
करायची हाव असलेले
नेते आणि व्यावसायिक

रंगामुळे बहिष्कृत
जातीमुळे हेटाळले जाणारे
स्थलांतरित म्हणून
अपमानित जगणारे

अपेक्षाभंग झालेले
पराभूत झालेले

असाध्य रोगाने जर्जर असणारे
प्रेमभंगाने वेडे झालेले
आणि अनाथ आणि पोरके

शिवाय आनंदी असलेले वा दिसणारे

सर्वांना सामावून घेतो तुकाराम
सर्वांसाठी सर्वांशी बोलतो

--- ००० ---

पाण्यावर शेवटचा सोनेरी चुरा टाकून
अस्ताला जाणारा सूर्य पाहून
एकाला प्रचंड आनंद होताना पाहून
दुसरे मन खट्टे होते माझा काय आहे दोष
मला का नाही वाटत असेच धुंद
या विचाराने ते सगळेच
जे जे आहे ते ते
नष्ट करायचे ठरवते

मुळात जगण्यात सौंदर्य येण्यासाठी
सूर्यासारख्या बाहेरच्या वस्तूची गरजच काय
दुःखाचे मूळ या सगळ्या
मानसिक हालचालींत आहे तुकाराम म्हणतो

दोघेही एकमेकांवर चिडून असतात
एकमेकांना नष्ट केल्याशिवाय
साधे न्यायाचे मानवी जगणे
अशक्य आहे म्हणतात

आपल्याला रोज असा सूर्यास्त दिसावा

म्हणून एकाची खिडकीच समुद्राभिमुख असते
ते पाहून दुसरा जळफळतो एक दिवशी
उगवेलच असा सूर्य की ती खिडकी
जळून खाक होईल म्हणतो

तुकारामाला क्षणभर वाईट वाटते
आपण उपकारापुरतेच उरलेले आहोत
हे जाणवून तो म्हणतो आपण सगळे एकत्र चालु या
--- ००० ---

माझ्या संरक्षणासाठी मी केलेल्या
माझ्या विचारांमुळेच माझ्यावर हल्ले होतात
हे कळले तरी मी समाजाविरुद्ध कसा जाणार
ज्या व्यवस्थेने माझे भरण-पोषण केले
तिचे फुगे शांतता म्हणून हवेत कसे सोडणार

उर्वरित शक्ती म्हणजे तरी काय
उद्या कुणी कारंज्याचा पत्ता दिला खूण म्हणून
तर फक्त जिवंत राहण्याच्या मिषाने
मी टाळणार कसे समोरासमोर येणे

सर्वच विचार हल्ले होण्यायोग्यच असल्याचे दिसतेय
तरीही पिढीजात सवयी म्हणतात अमृततुल्यच चांगला
बाहत्तर प्रश्नांवर किंवा प्रश्नांना बेनकाब करणारा
शेर मला पाठ नाहीय म्हणून मी निमूट मागे उभा आहे

सर्वच माणसांची घरे रक्ताने माखलेली नाही दिसत का

हळूहळू सुधारणा करत हजारो वर्षे गेली
झालेही काही भलेबुरे बदल शिक्षणपद्धतीत

पण माणसे विचारांनी जखमी होणे काही थांबले नाही

यावर दुकानदार पुजारी अभिनेता आणि नेता
अशा सर्वांनीच हात वर केल्यामुळे शेवटी
तुकारामाला विचारले की बाबा आहे का काही भवितव्य

तर तो म्हणाला की नुसते भविष्य असे काही नसते
सर्व काळ एकच असतो एकमय एकविध रिकामीक
--- ००० ---

एक बोर्ड पाहिला --

A to Z आल्टर टेलर्स
लेडीज अँड जेन्टस स्पेशलिस्ट.

चांगल्या चारित्र्याची नेमकी व्याख्या करता येत नाही, असे न्यायालयाचे म्हटले आहे.

-- आजचा लोकसत्ता, मुखपृष्ठ.

हं बोल मी म्हणालो
तर ती म्हणाली की आता
ती परत नाही फिरू शकणार
तिने पाळलेल्या सर्व प्राण्यांचा लळा सोडून
ती आलेली असल्याने
आता गजर झाला तरी
ती निर्धाराचे पांघरुण काढणार नाही

आता माझी पाचावर धारण
बसतेय की काय असे मला वाटले
मला हे असे अपेक्षितच नव्हते की
अचानक आकाशवाणी झाल्याप्रमाणे

ती सुखाची माळ होऊन
गळ्यात येऊन पडेल

मी आजूबाजूला पाहून कानोसा घेतला
हे निदान आपसांतच राहायला हवे होते
निसर्गातला असा कोणताही पदार्थ
वा साधा वारा का असे ना
अचानक अनपेक्षितपणे
असे काही अनुकूल होणे हे एक संकटच होते

मी गांगरलेलो भांबावलेलो असतानाच
तिथे तुकाराम उसाचा रस पीत बसलेला दिसला
अरे म्हटले तू इकडे कुठे तर म्हणाला
अब्सर्डिटीची आणि दिब्धूढतेची जाणीव जिथे कुठे जन्माला येईल
तिथे असतोच मी जवळपास कारण क्षणात तिथे
माझे असणे स्पष्ट दिसू शकते
--- ००० ---

डान्स बार

२००५ पासून असलेली डान्स बार्सवरची बंदी उठलेली आहे. त्याबाबतच्या काही अटी शिथिल करण्यात आलेल्या असून काही अटी नवीन घालण्यात आलेल्या आहेत. त्यांबद्दल अर्थात चर्चा, विरोध, पाठिबा हे होत राहिल. या एकूण प्रकारात वर्षा काळे या सामाजिक कार्यकर्त्या एक सर्वांचे डोळे उघडणारे वाक्य बोलल्या -- " या बारबाला या, या व्यवस्थेच्या बळी आहेत की व्यवस्थेतल्या गुन्हेगार आहेत याबद्दल कुणातही स्पष्टता नाहीय ! " -- हे त्यांचे वाक्य एक समाज म्हणून आपली दांभिकता, गधडेपणा म्हणजे absurdity आणि शोकात्मता व्यक्त करणारे आहे. बरे, आता त्या बारबाला कायदामान्य असल्याने त्या व्यवस्थेचा भाग झालेल्या आहेत, असे म्हणावे तर ही व्यवस्था तरी न्यायाची, मानवी हिताची आहे का, असा प्रश्न येतो ! आणि व्यवस्था म्हणजे आपली मने -- इथे गाडी येऊन ठेपते ! बौद्धिक उत्तरे काय, कशी काढणार ?

उगी उगी मर्दानगी -- Satish Tambe

‘ अक्षर ’ दिवाळी अंकात आलेली, आपले मित्रवर्य सतीश तांबे यांची ही कथा वाचली ! इथे उद्गार चिन्ह टाकले कारण मला ती कथा खूपच आवडली. आणि मला वाटते की ही नुसती व्यक्तिगत आवड नसावी. ही कथा अमुक एका विंदूपर्यंत येऊन संपणे म्हणजे जगण्यातल्या सर्व गुंतागुंतींची एक छोटी गोळी करून फेकून देणे वाटते. एक छान मोकळेपणाचा उत्तुंग फील ही कथा निर्माण करते. त्यांच्या पात्रांच्या सुखदुःखांत वाचकांनीही सामील व्हावे असा काहीही प्रयत्न तांबे करत नाहीत. म्हटले तर हे एक साधे, रूटीन निवेदन वाटते, पण यात खच्चून भरलेला जो ड्रामा आहे तो कथाद्रव्य पूर्णपणे अपरिचित आणि अनपेक्षित असण्यातला आहे. अत्यंत अपवादात्मक वाटणारे हे जगणे तांबे इतक्या बारकाईने आणि सूक्ष्मपणे पाहात जातात की जणू गाता गाता लता मंगेशकर वाटेतल्या सर्व जागा, वळणे-वाकणे भरत चालल्या आहेत ! लेखनावर हुकमत ही निव्वळ भाषिक वा तांत्रिक गोष्ट नाही – मुख्यतः ती आशयाबद्दलची क्लेरिटी – स्वच्छ समज – भान असते. हे जमणारा लेखक जगण्याच्या प्रवाहात सहज पोहणारा असतो. तांब्यांची ही कथा त्या सहजतेचा प्रत्यय देणारी आहे. आपल्या व्यक्तिगत आवडी-निवडी, नीती-अनीतीच्या कल्पना, चांगले जगणे म्हणजे काय याचे ठोकताळे – हे सर्व किती फिजूल आहे याचे भान ही कथा देते. ही कथा परिचिताशी फटकून वागणारी या अर्थाने फॅटसी असली तरी तांबे ती एक वास्तववादी निवेदन या स्वरूपात सांगतात. आधुनिक कथेतली अतिवास्तव अनाकलनीयता वा कल्पनेला खूप काम देणारा गुंतागुंतीचा घाट यांची या कथेला गरज पडत नाही. त्याशिवायही ‘ सांगण्यासारखे ’ जे आहे ते सर्व ही कथा वाचकाला सहज पोचवते.

ही काही निवडक अपवादात्मक व्यक्तींची कथा आहे. (प्रत्येक संबंधातल्या समस्यांचे स्वरूप असे बारकाईने पाहात गेल्यास आपले सगळ्यांचेच जगणे अपवादात्मक ठरू शकते !) या व्यक्ती कोणत्याही समाजगटाच्या वा समूहाच्या प्रातिनिधिक व्यक्ती नाहीत. तांब्यांना इथे नुसतीच यांची एक कथा – कुणाच्यातरी आयुष्यात घडलेल्या घटना – सांगायची नाहीय. या निमित्ताने ते कुणाच्याही स्थितिशील मनाला एक आव्हान निर्माण करतात. हे आव्हान जर वाचकांनी स्वीकारले तर आपोआपच मानवी जगण्यात एक सौहार्द, समज, परिपक्वता येऊ शकते ! आशयाच्या या सखोलतेमुळेच ही कथा ग्रेट ठरते ! या कथेत पूर्ण मानवी जगण्याचे भान आहे – सामाजिक भान असे स्वतंत्र काही नाहीय. स्वतंत्र सामाजिक भानाचा आग्रह धरणाऱ्यांनी या कथेबद्दलचे त्यांचे आकलन मांडणे हे त्यांना आणि इतरांनाही उद्बोधक ठरू शकेल.

या कथेचे परिपूर्ण विश्लेषण, तिच्यातल्या एकूण सर्जक प्रक्रियेचे कणाकणाचे समालोचन करायचे तर या ‘ दीर्घ ’ कथेहून जास्त मजकूर लिहावा लागेल. ते सर्व करणारा समीक्षक मी नाही. तरीही, या कथेच्या वैशिष्ट्यांचे वर्णन आणि ती वाचण्याच्या प्रक्रियेचे मला समजलेले दिग्दर्शन इथे केलेले आहे.

तांब्यांचे अभिनंदन वगैरे काही नाही कारण ही समज हे त्यांचे सहज जगणे आहे ! अशा उत्तुंग कलाकाराचे कौतुक आपण एक उपचार म्हणून करू शकतो पण ते करतानाच आपल्या लक्षात येते की असे कौतुक ही त्या सर्जकतेपुढे एक खूपच छोटी गोष्ट आहे !

--- ००० ---

" आम्ही सर्व काही लेखी स्वरूपात लिहून घेतलेले आहे ! "

माझ्या मित्रांनी माझ्या विचारांनी, माझ्या मनाने आणि माझ्या आकलन-प्रक्रियेने जगायला हवे, असा मूर्ख हट्ट मी बाळगत नाही !

Champra Deshpande shared a post.

डॉ. दिवाण यांच्याशी कला, साहित्य यांबाबतीत माझे अनेकदा मतभेद होत असतात -- एका बिंदूला कुठेतरी भेट झाली याचा आनंद आहे !

१९ झाल्या तुकाराम-कविता --

२५ झाल्या की हे पूर्ण झाले असे समजणार आहे ! काळजी नसावी !

कथा करोनिया द्रव्य घेती देती
तयां अधोगती नरकवास
असे म्हणणाऱ्या तुक्या साल्या
तुला आमच्याकडून
झ्याट काही नको आहे
हे समजलेय पण तू
तू आमचा उपमर्द करतोयस
हे तुला समजलेले नाहीय

अरे बेअकली माणसा
तुझे पूर्ण आयुष्यच होते
तुझी तू केलेली कथा
तुला पूर्ण विश्वाचेही
काही देणेघेणे नव्हते
आम्ही आमचे प्रेम द्यायला तुला
तुझ्या मागे पळत येतोय
बेफिकीर निर्लज्जा

तुझ्याइतका क्रूर मित्र
जगात कुठे नसेल
चार लोक वाचताहेत आमच्या कविता
तर तेही तुला बघवत नाहीय

बुडू देत आमच्याही कविता चल
पण त्या पुन्हा तरून येण्याची
देतोस का गॅरंटी

जाऊ दे मरू दे चल तुझी गाथा आहे जवळ
--- ००० ---

आम्ही आमच्या अफवांवर विश्वास ठेवू -- तुम्ही तुमच्या अफवांवर विश्वास ठेवा -- शेवटी आमच्या अफवाच विजयी
होतील !

टाईम मशीनमधून
इतके मागे जाऊन तुकारामाला भेटणे
शक्यच नव्हते ही माझी तळमळ पाहून
तो स्वप्नात आला म्हणाला
काळाचा प्रश्नच नाही

कोणत्याही काळात कोणतीही माणसे
भेटूच नाही शकत ती फक्त तोंडदेखले
परीक्षेपुरते हसू शकतात

माझ्या भेटीचे गाईड मिळते बाजारात
त्याचे सगळे नकाशे चुकीचे आहेत
मुळात मुख्य म्हणजे
तुकाराम असे काही नाहीच आहे

गाथा आहे पण माझी एकतारी
आता तुला सापडणार नाही
डोंगरही नाही माझी भेटायची जागा
तुला माहीत असलेला तुकाराम
तो मी नाही

होय आहेत शब्दांची रत्ने
पण ती ना माझी ना तुझी
शब्दांचेही नाही होणार टाईम मशीन

आणि तू जेव्हा येशील काळाबाहेर
आणि माझ्या भेटीचीही तुझी गरज संपेल
तेव्हा भेटून करायचेय काय
एंजॉय द नोबडीज लाईफ (कुणाचेच नसलेले जगणे मजेत जग)

--- ००० ---

" या सत्याचे सर्व पैलु मला माहीत नाहीत -- सत्याला किती पैलु असतात तेही मला माहीत नाही -- "
सारांश, ' द अक्सिडेंटल प्राईम मिनिस्टर ' पाहिला. लोकमान्य, बालगंधर्व, काशिनाथ आणि भाई यांच्यापेक्षा खूपच
चांगला आहे !

या शोला आम्ही फक्त २० प्रेक्षक होतो ! कोण बघत बसणार हा गुंताडा -- शिवाय ना गाणी ना फायटिंग ! पीएम किंवा संजय गाणी कसे म्हणतील ?

आभास बऱ्यापैकी उभा केला आहे पण त्या त्या वेळचे ताण प्रेक्षकांना नीट पोचत नाहीत.

कामेबिमे सर्वांची उत्तम !

बहुसंख्याक

माझ्या मते आपले साहित्य संमेलन ही एक लोकशाही देशातली संस्था आहे. एकूण वातावरण पाहता, बहुसंख्याकांचे असे मत दिसते की साहित्याचे आणि या संमेलनाचे प्रमुख आणि एकमेव कार्य राजकीयच असायला हवे. सामाजिक व राजकीय बदल हेच साहित्याचे काम असते. यावर वाद घालत बसण्यात अर्थ नाही आणि लोकशाहीत तसा वाद घालणे चुकीचेही आहे. कारण, बहुमत ते बहुमत. साहित्य संमेलन ही संस्था बहुसंख्याकांकडे म्हणजे राजकीय उद्दिष्टवाल्यांकडेच सोपवली जावी. म्हणजे, तिथे मतभेद झाले तरी ते त्या उद्दिष्टाला पूरक असतील.

आता, साहित्याचे ते उद्दिष्ट नसून अधिक व्यापक (माझ्या भ्रमाप्रमाणे) आहे, असे वाटणारे काही माझ्यासारखे एकांडे कलावंत असतील, ते आपापले लिहीत राहतील. त्यांच्या आकलनात इंटरेस्ट असलेले काही वाचक असले तर, आजच्या प्रभावी माध्यमांच्या काळात, ते लेखक आपले साहित्य कसेही त्या वाचकांपर्यंत पोचवू शकतील.

हे सर्व जमवण्यासाठी वाटल्यास, राजकीय पक्षांनी आपापले साहित्यिक पुरस्कृत करून सरळ रीतसर निवडणुकांतून पदाधिकारी, अध्यक्ष, वगैरे निवडावेत. किंवा त्यांना बहुमताने पटेल त्या पद्धतीने.

दर वर्षी या ना त्या प्रकारचे राडे करत बसण्यात काय अर्थ आहे ?

सत्ता वाईट -- कोणतीही सत्ता वाईटच -- होय.

त्यामुळे, कलावंत हा सत्तेविरुद्धच असायला हवा -- ओके.

तो सतत सत्तेविरुद्ध संघर्षात असायला हवा -- ठीक.

पण, कलावंतालाही एक मन असते.

ते अलगतावादीच असते.
ते एक तर सत्ताकांक्षी वा पराभूतपणे मार खाणारे असते
-- हे असे का असते असा प्रश्न कलावंताला पडू नये.
आपण स्वतः तीच तशीच व्यवस्था असून आपण काय बदलु पाहतोय
-- असा प्रश्न कलावंताला पडू नये.
-- हेही मान्य करायचे ?

माझे दुःख खूप मोठे
तुला नाही कळणार
माझा अभ्यास खूप मोठा
मीच उपयोगी
मी परदेशात जाऊन आलोय
माझा अनुभव विशाल
तू संकुचित तू जातवादी
तू पक्षवादात गाडला गेलेला
दुःखामुळे काय कळते
अभ्यासामुळे काय कळते
अनुभवामुळे काय कळते

आपण सर्वच जर अशी
मौल्यवान माणसे आहोत
तर आपण टिमक्या का वाजवतो
हीन का होतो एकमेकांकडून

अन्याय कुणावर होतोय
हाच विषय चालला पाहिजे
जगभर सतत चोवीस तास

आणि तुकाराम म्हणतो

नाही ऐसा काळ केला आम्ही
म्हणजे त्याच्या मनाला
आकार उकार नसेल
आपलीच लाल करणारा
उलट म्हणतोय
नाही आता पर आप दोन्ही
--- ००० ---

दुधाच्या सायीसारखे असावे
वरून भ्रमाचे लोभस आवरण
आणि खाली असावे आपण
स्वतःला सत्य वाटणाऱ्या रूपात
अशा किरकोळ फसवणुकीतून
आघातांपासून स्वसंरक्षण करत

आपण तर करूच नाही इच्छित
कुणाच्याच सत्यावर आघात या गोडव्यात
घडत राहावेत सगळे संबंध आणि प्रसंग

हा नाजुकपणा जितका फायदेशीर
तितकाच आघाताने प्रचंड दुखावणारा
आणि आपल्या सत्यात काही
जानच नाही असा फील देणारा

आणि अशा माणसाला सांगतोय तुका
आघातावेगळा असे ठाव हा निराळा
जणू त्याचे नाहीच काही सत्य किंवा
सायीऐवजी लोखंडाचा थर असावा
इतका सशक्त असावा त्याचा भ्रम

माझी साय कडक विरोध नाही करत
पण सौम्यपणेच म्हणते
ते आपल्या आवाक्यातले नाही

मंद आचेवर उकळत राहणेच त्यापेक्षा
भ्रमासह झोपू शकेल
--- ००० ---

ईसीजी

रूटीन तपासणी म्हणून ईसीजी काढला की तुलनेसाठी डॉक्टरांना आधीचा ईसीजी हवा असतो. तो शोधून काढावा तर त्याच्या ग्राफची शाई पूर्ण उडालेली असते आणि तो नुसता एक कोरा गुलाबी कागद राहिलेला असतो. आपल्या या इतक्या प्रगत देशात ती शाई टिकावी असे तंत्रज्ञान अजून उपलब्ध नाही ? की यात काही चालबाजी असते ?

साहित्यातले जुने-नवे प्रवाह, जुने-नवे लेखक-कवी, कला व आशय -- अशा विषयांना साहित्य संमेलनात प्राधान्य असावे, असे काहींना वाटते. असे घडण्यासाठी पुढील वर्षापासून कोणती काळजी घ्यावी, मने दुभंगली जाऊन वेळेची नासाडी होऊ नये यासाठी सर्व बाबींचे स्वरूप कसे असावे याबाबत सुचेल ते इथे मांडू या. एरवी आपल्या सूचनांना कोण विचारतो -- इथे तरी म्हणायचे ते म्हणून ठेवू. उदाहरणार्थ, त्या त्या वेळच्या राजकीय परिस्थितीबद्दल नाराजी व क्रोध व्यक्त करण्यासाठी एक स्वतंत्र सत्र ठेवावे. असे आणखी काय सुचेल ते सांगा --

जगण्यात काहीही गूढ नसावे
हेच मला वाटते माझा हा विचार
ऐकून एक मस्त चपळ खार
झाडावर चढून फांद्याफांद्यांतून
बेपत्ता झाली तर तुकाराम म्हणाला
देवाचे कारण देव जाणे

मी तापाने का फणफणलो

बरा तर होईन पण कशाला
हे मधेच तर तुकाराम म्हणाला
देवाचे कारण देव जाणे

काही कायमचे कुचंबणेत
हाल सोसत अभावाचे
मानवी मनांच्या निर्लज्ज
बेफिकिरीत ते का तर तो म्हणाला
देवाचे कारण देव जाणे

एकाला वा जगाला
शाश्वती न वाटणे कसलीच
आपण भलत्याच दूरच्या
परक्या डोक्यांवर अवलंबून असणे
आणि भोवती सतत अतिरेकी
असे का तर तो तेच म्हणाला

मला देवासारखी गूढ गोष्ट नको आहे
म्हणून मला तुकारामाचा संताप येतो
यावरही पुन्हा तो तेच देवाचे म्हणाला
--- ००० ---

पुस्तक व्यवहाराची सत्यकथा

आज रविवार १३-०१-१९ च्या पुणे लोकसत्ताची शीर्षबातमी अशी आहे की ' सांस्कृतिक नगरांमधील ग्रंथदुकानांना ओहोटी '. पुस्तकांची बंद झालेली दुकाने, बंद होणारी दुकाने, ग्रंथालये/वाचनालये यांची निराशाजनक अवस्था आणि दिल्लीतला विश्व ग्रंथ मेळा वगैरे अशा पुस्तक व्यवहाराचे आकसत जाणे -- त्याला ओहोटी लागणे -- याबद्दल ही बातमी आहे. आपले मित्र संजय भास्कर जोशी यांनी यावरचे काही, अर्थात अनुभवसिद्ध, उपाय सांगितले आहेत. आपले आणखी

एक मित्र येशू पाटील म्हणाले आहेत की आंबेडकरी समाज वाचनव्यवहारात अग्रभागी असून त्याच्यापर्यंत नीट पोचायला हवे.

इतर पुस्तकांचा विचार थोडा बाजूला ठेवून आपण ज्याला ललित साहित्य म्हणतो तो विभाग पाहू. तरुण मुलेमुली ती पुस्तके विकत आणून वाचताहेत असे फारसे दिसत नाही. आम्ही शाळा-कॉलेजात असताना वाचनालयातून पुस्तके आणणे, वाचून झाल्यावर ती बदलून आणणे, हे करायचो. तेही आता फारसे दिसत नाही. याला अनेक कारणे सांगितली जातात. स्पर्धेचे वातावरण, संगणक, मोबाईल, वगैरे. त्यांतच या मुलांची जिंदगी हराम होते.

मला काही वेगळे मुद्दे जाणवतात. एक म्हणजे आपल्याकडचे वास्तववादाचे प्रचंड स्तोम. त्याशिवाय काही चालणारच नाही, अशी अवस्था. आणि भल्याभल्यांनी विवचलेले की तेच फक्त साहित्य. आणि वाचकही कल्पनाशक्तीच्या वापराच्या बाबतीत आळशी असणे वा केला जाणे. यातून आणि यामुळे एक महत्त्वाचा प्रश्न निर्माण होतो. अनेक क्षेत्रांतले व विविध वर्गांतले आँखो देखा अनुभव सतत माध्यमांतून लोकांपर्यंत पोचत असतात. वास्तववादी कथा वा कादंबरी म्हणून तेच पुन्हा वाचकांनी कशासाठी वाचावे आणि त्यात अमूल्य वेळ घालवावा ?

दुसरा महत्त्वाचा विभाग राहतो परिवर्तनवादी लेखनाचा. त्या बाबतीतल्या समस्या, आंदोलने, गा-हाणी, भाषणे, चर्चा, वगैरे सतत वाचकांपर्यंत पोचतच असते. तेच परत त्यांनी कथा-कवितांतून का वाचावे ?

तिसरा विभाग फिक्शन वा फॅटसी या विभागातल्या लेखनाचा घेऊ. याला मुळातच वाचक कमी आहे. 'डोक्याला ताप नको' हे तत्त्व हा आपला सांस्कृतिक मूलाधार आहे. त्यामुळे या विभागावर फार मोठा व्यवहार होण्याची शक्यताच नाही. या विभागातल्या लेखकांनी, आपापल्या लेखनात इंटरेस्ट घेणाऱ्यांना पीडीएफ पाठवल्या तरी काम भागू शकते.

हे सर्व पाहता, पुस्तक व्यवहाराला ओहोटी लागली तर अश्रू ढाळायचे कारणच काय ? कोणत्या कारणासाठी आपल्या जगण्यात आता पुस्तकांचे महत्त्व राहिलेले आहे ?

--- ००० ---

मूलभूत परिवर्तनाची सूचना

आजच्या मटामध्ये, साहित्य संमेलनातील एका परिसंवादाची बातमी आहे. मला ती खूपच उद्धोधक आणि साहित्य संमेलनाच्या सर्वच प्रश्नांवर तोडगा ठरू शकेल इतकी महत्त्वाची वाटते. त्या बातमीचा मला कळलेला सारांश असा आहे

की, देव आणि भक्त यांच्यामध्ये जशी पुजाऱ्याच्या मध्यस्थीची गरज नाही, त्याचप्रमाणे, शेतकऱ्यांच्या समस्या मांडणे आणि त्यांची निराकरणे शोधणे यासाठी लेखक आणि कवींच्या मध्यस्थीची गरज नाही. शेतकरी असोत की इतर कोणतेही सामाजिक समूह, तडक त्यांच्या प्रतिनिधींनाच बोलवा ना परिसंवादाला -- हवेत कशाला लेखक आणि कवी ? ! नाही तरी, सामाजिक समस्या सोडवणे हेच साहित्याचे प्रमुख काम आहे असे अनेकांना वाटतेच. त्याचा तार्किक आणि अचूक शेवट हाच आहे -- तडक त्या समस्याग्रस्तांनाच बोलवा. यातून जे ठराव होतील ते एक उपयुक्त अजेंडा तरी तयार करतील. यात फार तर एक चांगला पायंडाही पाडता येईल -- अनुदान सत्ताधारी सरकारने द्यावे पण हे संमेलन फक्त विरोधकांचे असावे. सामाजिक समस्यांच्या निमित्ताने राजकीय भावभावनांनाही यात वाव मिळू शकेल. मुख्य म्हणजे लेखक आणि कवी यांची लेखनात खर्च होणारी शक्ती आणि वेळ वाचल्यामुळे ते तडक चळवळींना अधिक वेळ देऊ शकतील किंवा अधिक समाजोपयोगी, देशोपयोगी कामे करू शकतील. साहित्याची प्रमुख गरजच संपुष्टात येईल ! सारांश म्हणजे साहित्य संमेलन हा प्रकार पूर्ण बंद करून -- ' सामाजिक समस्या संमेलन ' सुरू करावे. यात अनुप्रासही चांगला येतोय ! जे लेखक, साहित्याच्या या प्रमुख उद्दिष्टांशिवाय इतर कोणत्या निरुपयोगी उद्दिष्टांसाठी लिहित असतील तर ते लिहित राहोत -- त्यांच्यासाठी कोणत्याही संमेलनाची गरजच नाही. करमणुकीच्या क्षेत्रातले लोक उपयोगी कामे करत असल्याने त्यांचे उत्सव चालू राहतील -- त्यांना सरकारी मदतीची गरजच नसते ! सारांश, लेखक-कवी यांची मध्यस्थी नष्ट करावी ही नव्यानेच समोर आलेली आणि सध्याच्या व्यवस्थेत मूलभूत परिवर्तन आणू शकणारी सूचना अत्यंत विचारार्ह आहे !

--- ००० ---

" शिब्या द्यायच्या की स्तुती करायची याचा उच्चस्तरीय निर्णय लौकरच घेण्यात येईल ! "

डॉ. अरुणा ढेरे यांच्या भाषणातला बराच भाग आजच्या लोकसत्तेत आलेला आहे. तो वाचून आणि त्यांचा अफाट व्यासंग पाहून थक होणे झाले ! ते आवडणे वा न आवडणे वा त्यावरचे मतप्रदर्शन लगेच करता येईल, असे नाही. पण, साहित्य संमेलनाकडून असे काही मिळणे नक्कीच महत्त्वाचे ठरावे !

आजच्या लेखकापुढची आव्हाने सूक्ष्मपणे मांडणारा, आपला मित्र प्रणव सखदेव याचा आजच्या पुणे सकाळमधला लेख वाचा -- पान ६.

आज, आदरणीय विद्याताई बाळ यांचा वाढदिवस आहे. त्यांचे पुत्र यशोधन बाळ यांच्या पोस्टवर मी दिलेली माझी कॉमेंट --

माझी पहिली नोकरी किलोस्कर प्रेस. मी तिथे जाऊ लागलो तेव्हा विद्याताई रजेवर होत्या. त्यामुळे मला पहिले काम ' स्त्री ' मासिकाचे दिले गेले. ' प्रथमच आई होताना ' या विषयावर स्त्रियांची पत्रे मागवण्यात आलेली होती. त्या दोनअडीचशे पत्रांचे संपादन करून लेख तयार करणे, हे ते काम होते. सारांश, माझी नोकरीची सुरुवात विद्याताईचा असिस्टंट म्हणून झालेली आहे ! माझ्या अभिमानाच्या चांगल्या स्मृतीपैकी ही एक ! विद्याताईना खूप खूप शुभेच्छा !

सामाजिक आणि राजकीय परिवर्तन हेच आणि फक्त हेच साहित्याचे उद्दिष्ट असले पाहिजे असे कुणाचे मत असू शकते पण तेच मत सर्वांचे असले पाहिजे अशी सक्ती करायचा प्रयत्न करणे हा फॅसिजमच आहे !

' हे सार्त्रचे वाक्य आहे. " इतर माणसे म्हणजेच नरक ! " सगळीकडे सगळे माझ्या मताप्रमाणेच चालले पाहिजे अशा हट्टाग्रहाने निर्माण होणारा त्रास हा एक प्रकारचा नरकच असतो -- मुख्यतः स्वतःसाठी ! कारण ' इतर माणसे ' तुमच्याकडे दुर्लक्ष करू शकतात !'

हे सार्त्रचे वाक्य आहे. " इतर माणसे म्हणजेच नरक ! " सगळीकडे सगळे माझ्या मताप्रमाणेच चालले पाहिजे अशा हट्टाग्रहाने निर्माण होणारा त्रास हा एक प्रकारचा नरकच असतो -- मुख्यतः स्वतःसाठी ! कारण ' इतर माणसे ' तुमच्याकडे दुर्लक्ष करू शकतात !

माझ्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याशी जर तुमचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य सुसंगत नसेल तर मी तुमच्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यावर हल्ले करणार -- त्याला फडतुस, पळपुटे, सुखवस्तू, असंवेदनशील, उर्मट, असभ्य, वगैरे काहीही म्हणणार -- तुम्ही तुमचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य कसे वापरले पाहिजे ते मीच सांगणार कारण माझेच फक्त बरोबर आहे ही माझी खात्री आहे ! तुम्ही माझ्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यावर विरोधी काही बोलताच कामा नये ! कारण अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य म्हणजे माझ्या मतांशी सुसंगत असण्याचे स्वातंत्र्य ! हे तत्त्व फक्त मलाच उपलब्ध असले पाहिजे कारण फक्त आणि फक्त माझेच बरोबर आहे !

-- हे असे आकलन सर्वांमध्ये बळावत जाऊ शकते ! मग राहिल काय तर सत्ताधाऱ्यांचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य तेच खरे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य ! आपली गाडी त्याच दिशेने, जरा वेगानेच, चाललेली आहे ! अजून त्या अंतिम टप्प्याला गाडी पोचलेली नाही तोवरच आपण जागे व्हायला हवे !

पिरांदेल्लोच्या ' हेन्नी द फोर्थ ' या नाटकावर आधारित एक मजेदार नाटक प्रकाश बुद्धिसागरने दिग्दर्शित केले होते -- ' मीच एक शहाणा ! ' !

जवळचे कुणी गेले
तर दुःखाचे श्रम पडतात
नोकरीधंदा तर श्रमाचाच
सर्व संबंधही श्रमांचेच
मत बाळगणे
आठवण बाळगणे
रांगेत उभे राहणे
प्रवास करणे
पटवून देणे
हरवलेल्या वस्तू शोधणे
गैरसमज दूर करणे
अपमानाची परतफेड करणे
आपल्या चुकीच्या वागण्याचे
काय होतील परिणाम
याची भीती बाळगणे
डावपेच करणे
आपण मजेत असल्याचे दाखवणे
वाट पाहणे चिंता करणे
विरहात पोळणे
मीलनात मस्तणे
कंटाळणे निराश होणे
आणि उज्वल भविष्याची
स्वप्ने रंगवणे हे आणि असे खूप
हे सर्व खूप परिश्रमाचे

हे समजून मग समजायला हवेत
तुकारामाचे बोल

नलगे श्रम चिंतना

--- ००० ---

सागरने चांगला पेललाय ' भाई ' ! त्याच्यासाठीच पाहिला. बाकी ठीक.

मी म्हणतो तेच तसेच इतरांनाही बरोबर आणि योग्य वाटलेच पाहिजे अशी हेकट खात्री बाळगणे म्हणजेच फॅसिजम --
परमताची गळचेपी !

मातीचे क्षेपणास्त्राशी मतभेद

झाडाचे रेल्वेशी मतभेद

आणि माणसांचे माणसांशी तर खूपच

होतेय काही सुधारणा असे वाटत असले तरी

आखवे आयुष्य हेच करत घालवायचे

हे जरा कंटाळवाणे आणि दबावाचे वाटत राहिले

पहाटे छान फुले उमललेली दिसावीत

असे काही राहिलेच नाही

आणि कुणाचेही ते राहताच कामा नये असे झाले

बुडता हे जन न देखवे डोळा

हे अशा वेळीच वाचले जाणे

हा एक भयानक अर्थपूर्ण योगायोग

किराणा आणताना ठेच लागू शकते

एखादा वेडा दगड मारू शकतो

अवकाशयान बिघडून कुठेही कोसळू शकते

तसे झाले आयुष्य
ओळखीही नसलेले लोक मित्र वा शत्रू झाले
त्यांना खलास करायचा अवकाश की बास असे झाले

हे समूहांनी घडू लागल्याने
लढाईचे स्फुरण लाभले
तुकारामाला काय वाटते ते कुठे बघत बसणार

--- ००० ---

आधी माझा मुलगा आणि नंतर मुलगी एस्सेसीला असताना मी मराठी निबंधासाठी त्यांना थोडी मदत देत असे. मदत म्हणजे, दोनचार संभाव्य विषय घेऊन त्यांवरचे मुद्दे सांगून ठेवत असे. आणि साधारण यांतल्या कुठल्याही विषयाशी संबंधित विषय आला की जरा त्यात ढाळून तेच मुद्दे कसे गुंफायचे ते सांगून ठेवे. त्याचा अर्थातच दोघांनाही उपयोग झाला होता. ते आठवायचे कारण म्हणजे, सध्या असे आहे की एखादे संमेलन वा प्रसंग कोणताही, कसलाही असो, एक दहाबारा असे राजकीय परिस्थितीबाबतचे मुद्दे तयार ठेवायचे. मग तुम्ही कुठे अध्यक्ष असा की चर्चेचे सूत्रधार असा की चर्चिक असा की आणखी काही -- तीच टेप हाणायची ! हीच आयडिया माहीत असलेले आणखी कुणी आपल्या आधी तेच बोलून गेलेले असले तरी लाजायचे नाही. आपली स्टार्डिल आणि कळकळ भिडतेच लोकांना ! साधारणतः कला वगैरे विषयांशी संबंधित प्रसंगी तर हे हमखास उपयोगी पडते ! इतरत्र, म्हणजे उदाहरणार्थ विज्ञान परिषदेत हे कितपत चालेल, हे मला नाही सांगता येणार, त्याबद्दल सॉरी !

साहित्य संमेलनात खालील विषयांवर भाषणे, परिसंवाद व चर्चा हव्यातच --

साहित्य व राजकारण
साहित्य आणि सत्ता
राजकीय पर्यावरणाचे साहित्यावर होणारे परिणाम
साहित्याला स्त्रियांचे योगदान
ग्रामीण साहित्यातले आजचे विषय
साहित्य आणि शिक्षण
साहित्य आणि जागतिकीकरण
साहित्यव्यवहारातले आर्थिक प्रश्न

साहित्य आणि बेरोजगारी

असे आणखीही बरेच विषय घेता येतील. या सर्व विषयांचा सध्याच्या राजकीय परिस्थितीशी संबंध असणारच. त्याला इलाज नसल्याने सगळीकडे तेच तेच मुद्दे येत राहतील, त्यांतलेच काही अधोरेखित होत राहतील. साहित्याच्या विकासासाठी हे घडत राहणे आवश्यक आहे. सर्वांचे मतस्वातंत्र्य जपत आणि सतत सहिष्णू राहात हे सर्व घडत राहणे हे आपल्या सांस्कृतिक पर्यावरणासाठी पोषक ठरेल यात शंका नाही. हे सर्व नेटाने चालू राहो हीच प्रार्थना ! इथे ' प्रार्थना ' हा शब्द सदिच्छा या अर्थाने घ्यावा म्हणजे वैज्ञानिक-अवैज्ञानिक हा वाद टाळता येईल. धन्यवाद !

(सदर पोस्ट वाचिक अर्थाने घ्यावी की उपरोधिक म्हणून घ्यावी की absurdity म्हणजे निर्बुद्धता व्यक्त करणारी समजावी की निरर्थकता व्यक्त करणारी समजावी याचे पूर्ण आकलन स्वातंत्र्य खुले ठेवण्यात आलेले आहे. पुन्हा धन्यवाद !)

पुढारी म्हणाले

तुकाराम आपली माती आहे

या मातीत आपण जन्मलो

या मातीशी ईमान राखणे

हे आपले पहिले काम आहे

तुकाराम हीच तर आपली संस्कृती

तीच आपली मूल्ये

तीच आपली नैतिकता

तोच आपला झेंडा

तोच आपला फ्लेक्स

तोच आपले वर्गणीपुस्तक

तोच आपले कार्य

तोच तिकीट

तोच निकाल
पहिला पेढा त्यालाच

पण तो अवघड आहे साला
कळत नाही
पण भक्तिमार्ग आहेच ना
आपण रोज फूल वाहतो त्याला

वाईट वाटते आपण गह्वारी करतोय
त्याच्याशी आणि मातीशी
पण आपण संस्कृती नाही सोडणार
मस्त खेळू शकतो आपण लेझिम
--- ००० ---

जादूच्या सतरंजीवर बसून
घटना लिहिली
आणि स्पष्टच सांगितले
अयोग्य काही असताच कामा नये

शिस्तीमुळे बेशिस्त मोडण्या ऐवजी
शिस्तीचे विचारच मोडले तेव्हा
पूर्ण मानवजातीलाच
फाशी द्यावे लागेल हे पाहून
तज्ञ सल्ला म्हणून
तुकारामाला विचारले

तो म्हणाला विचारात नसतेच शिस्त
ती काहीच नसण्यात असते
कोट्यवधींची डोकी

तुमच्या विचारात नाही बसणार

काहीच नसणे तर शक्य नव्हते
म्हणून एक न्याय मंच काढला
व्यसनी लोकांनाही हे आवडले

आता वाईट लोकांविरुद्ध
लढा उभारणे गरजेचे होते
वाईट कोण ते ठरवतानाच
हवा तो समूह एक झाला

निर्धार आणि शौर्य
यांची मजा येत राहिली

--- ००० ---

लेखक हस्तिदंती मनोऱ्यात राहात नसतात. त्यांच्या लिखाणातून सुष्ट नि दुष्ट, योग्य नि अयोग्य या संघर्षात ठामपणे एक बाजू घेतात.

-- नयनतारा सहगल (पुणे सकाळ ०८-०१-१९ पान ७.)

तेडुलकरांचे ' सखाराम बाइंडर ', काफकाचे ' ट्रायल ', पिरांदेल्लोचे ' सिक्स कॅरॅक्टर्स -- ', सार्त्रचे ' क्राईम पॅशनेल ' वा खानोलकरांचे ' एक शून्य बाजीराव ' अशा अनेक ग्रेट कलाकृती मी आठवून पाहिल्या. बाईचे म्हणणे नाही पटले. कोणताही मोठा लेखक अशा ढोबळ कल्पना बाळगत न्यायाधीशाच्या भूमिकेत बसलेला नाही दिसत.

साहित्य संमेलन

नयनतारा सहगल यांना उद्घाटक म्हणून बोलावले आणि नंतर ते निमंत्रण रद्द झाल्याचे त्यांना कळवले. अर्थातच हे वाईटच झाले. त्याची अस्फुट कारणमीमांसा कुठे कुठे दिसतेय. एकदोन संघटनांनी ' इंग्रजी लेखिका कशाळा ' असा विरोध केला, हे एक कारण दिसतेय तर दुसरे त्याहून महत्त्वाचे म्हणजे सध्याच्या सत्तेविरुद्ध त्या बोलणार, हे लक्षात येणे, हे एक कारण दिसतेय. डॉ. अरुणा ढेरे अध्यक्ष होणे न आवडलेल्या कुणी, हे संमेलन वादग्रस्त व्हावे म्हणून जाणीवपूर्वक तर हे घडवले नसेल ना, अशी एक शंकाही व्यक्त होतेय. मुळात, साहित्य संमेलनात साहित्याबाबत गांभीर्याने काहीच होत नाही,

अशी एक सामान्य तक्रार असल्याने, या सगळ्या प्रकाराला कितपत महत्त्व द्यावे हा एक प्रश्न आहेच. तरीही, आपल्याला काय वाटते ते आपणही म्हणून टाकावे असे वाटल्याने लिहीत आहे.

राजकारण म्हणजे काय ? कोणत्याही दोन व्यक्तींच्या मानवी संबंधात वेगवेगळ्या प्रभावयुक्तेची दोन मने असतात. त्या प्रभावयुक्तेला प्रोग्रामिंग वा कंडिशनिंग असे म्हटले तरी चालेल. ते वेगवेगळे असल्याने सुरवाच्या अपेक्षा व हितसंबंध वेगवेगळे असतात. त्यामुळे, घर्षण वा संघर्ष अटळ असतात. हीच गोष्ट अनेक समूहांतले वा देशादेशांतले संबंध यांतही तशीच असते. ही सगळी विध्वंसाचीच लाईन असते. तसे होऊ नये म्हणून माणसाने एक युक्ती केलेली आहे. अस्तित्वात आलेल्या व असलेल्या धर्मांकडून त्याने एक मूल्यव्यवस्था स्वीकारलेली आहे. स्वातंत्र्य, समता, वर्गैरे. धर्माचे जगणे हे असे कंडिशनिंगचे नसते, असे म्हणतात. आणि इथे तर कंडिशनिंगचेच, मारामाऱ्यांचेच जगायचे आहे. त्यामुळे, माणसाला सतत या ना त्या प्रमाणात दांभिकपणे वागावे, जगावे लागते. साहित्य, कला हेही याच दांभिकपणाचे माध्यम असते असे अनेकांना पटत असते आणि त्या प्रखर निष्ठेवर आधारितच ते साहित्याचे वा कलेचे गुणगान करतात, त्यांना सांस्कृतिक कृती म्हणून गौरवतात. त्यामुळेच, साहित्य संमेलन हेही एक राजकीय कृतीच्या आखाड्याचे वा मारामाऱ्यांचे क्षेत्र ठरते. शेवटी, जेवण कसे होते त्याच्या चर्चा हाच अशा संमेलनाचा सारांश निघतो याचे कारण तेच आहे. साहित्यापेक्षा इतरच मतमतांतरे व वाद यांना इथे महत्त्व प्राप्त होते. ते टाळता येणे शक्यच नसते.

साहित्य वा कला या राजकीय कृतीच असतात असे मानण्याची आणि तसे आग्रही प्रतिपादन करण्याची प्रथा आपल्यांत रूढ झालेली आहे. मानवी जगण्याची वाट लावणाऱ्या इतर सर्व कृतींप्रमाणेच जर साहित्य हीही एक तशीच कृती असेल तर हे जे घडतेय यात अनपेक्षित काय आहे ? आणि साहित्य व कला यांना इतर सर्व बाजारापेक्षा वेगळे महत्त्व देण्याचे तरी कारण काय ?

साहित्य आणि कला मानवी जगण्यात परिपक्वता आणतात असे जगभर मानले जाते. काय परिपक्वता म्हणजे ? तर आपल्या प्रतिक्रियांच्या रचना आणि प्रकार यांचे भान येणे – ते प्रवाही राहणे. ते कधी होऊ शकते, तर साहित्य हे निव्वळ प्रतिक्रिया वा व्यक्तिगत क्षोभ नसते तेव्हा. म्हणूनच वर्डस्वर्थ recollected in tranquility म्हणजे शांततेत स्मरण केलेले असे म्हणाला. याच अर्थाचे इतर अनेक मोठ्या लेखक-कवींचे उद्गार आहेत. प्रतिक्रियांचे मूल्यमापन कसे करणार ? त्यांना सांस्कृतिक कोणत्या आधारावर ठरवणार ? – हे प्रश्नच नाकारायचे ठरवलेली सध्या परिस्थिती आहे.

मी साहित्य संमेलनाच्या वाटेला कधी गेलो नाही आणि जाण्याची शक्यताही नाही याचे मुख्यतः हेच कारण आहे. आपल्या इतर असंख्य कृतींनी जग जसे सडते आहे, हिंसक होते आहे तसेच जर साहित्यातल्या कृतींचेही स्वरूप असेल तर

मग त्याला वेगळे काही महत्त्व देण्याचे कारण राहात नाही. अशी संमेलने झाली काय आणि न झाली काय – काय फरक पडेल ? ' राजकीय भूमिका ' घेत घेत सर्वनाश होईल तेव्हा होईल !

--- ००० ---

हेल्मेट-सक्ती विरोधातील एक नागरिक -- " हेल्मेट-बंदी करा असे आमचे म्हणणे नाही -- "

तुकाराम सार ऐका हे अपार
जगण्याचा भार टाकावया
मन हेच केंद्र फेका हो बाहेर
देवाचे माहेर स्वतःच व्हा
देवाचे अस्तित्व म्हणजे नास्तित्व
रिकामीक सत्त्व जगण्याचे
वनांतरी जाणे सुखांना मुकणे
नको मुळी सुकणे संसाराचे
ठायीच बैसोन करा एकचित्त
घरी सत्य वित्त सहजची
फावला एकांत एकविध भाव
अवघेचि भेव नष्ट आता
स्मरणाच्या साठी वेळचि नसावी
सर्वकाळ व्हावी भेटगाठ
भेद तो नासला अहंकार गेला
चिंती देव आला हेचि सर्व
देव तेचि पुण्य अदेव ते पाप
रिकामे ते माप असू द्यावे
आता व्हावे जल देवाची जी मर्जी
जावे मनमौजी सर्वासवे
अवघेचि शुभ माझे नाही काही
मला नाही काही क्षोभचिंता

लागला हा झरा अखंडचि वाहे
तुका म्हणे ध्यावे पूर्ण विश्व
प्रत्यक्ष कृतीचे सुंदर सौष्ठव
शब्दाचा गौरव कामा न ये
तुका म्हणे आता निवांतचि राही
पाहिले ते पाही परतोनी

--- ००० ---

“ अगं तुकारामालाही त्याचा माल
खपवायचा असणारच ना
म्हणूनच म्हणाला असणार तो
' नाही देखिला तो डोळा
देव दाखवू सकळा ' “
बाप म्हणाला तरुण मुलीला
मजेत पिड्झा खाता खाता

“ पण माणूस खरा वाटतो “
मुलगी म्हणाली तर बाप म्हणाला
“ या जगात कुणावरही विश्वास ठेवायचा नाही
मी धरून सगळे खोटेच असतात “
“ मग तोही तेच तर म्हणतोय
व्हाट इज हार्म इन ट्राईंग “ मुलगी म्हणाली

“ ' आलिया आकारा अवघे नासे '
हे पटण्यासारखे वाटते “ मुलगी म्हणाली
“ अगं तो बहुमताच्या विरुद्ध होता
' मानियले नाही बहुमत ' म्हणतो तो
आपण तर लोकशाही महत्त्वाची मानतो
म्हणजे बहुमतच आणि समाजात

राहायचे असते आपल्याला शिवाय बघ
स्वतःच्या सगळ्या इच्छा-आकांक्षा मारून
तो फुशारकी मारायचा की म्हणे
' मजहून नष्ट आहे ऐसा कोण '

ते काय लाईफ आहे
त्याला लाईफच नव्हते हे लक्षात घे “

--- ००० ---

तुम्ही जुन्या हिंदी गाण्यांचे शौकीन असूनही
तुम्हाला आता तेही जराही सहन होत नाहीय
अशा नाजूक मनःस्थितीत असाल
तेव्हा तुकारामाचे नावही नका काढू
तो सततचा जिवंत ज्वालामुखी
भस्मसात करेल असा धोक्याचा आहे

थोडी तरी शक्ती थोडी तरी उभारी
लागेलच त्याच्या शब्दांसाठी
अन्यथा त्याला क्षणिक
वाईटही वाटेल तुमच्यासाठी
आणि तो पुढे निघून जाईल
चिडून काही विचाराल तर म्हणेल
मी नाही बाबा काही करत

एकविध आम्ही
न धरू पालट
असे म्हणत फार तर एकतारीवरून
तो विठ्ठलाला पाठवेल संदेश
की बाबा ये धावून याच्यासाठी

वर असेही म्हणेल की
क्षणभंगुर ते उपजली चिंता
खरी अखंडता आवडीची

तो वेडा आहे तो वाट लावू शकतो
मराठीत जन्माला आलायत
तर मरा आता
अभिमानाने
--- ००० ---

त्याचे विमान

देवाच्या कंपनीचे होते की मंबाजीच्या
यावर वाद घालणारे लोक
आज करतात त्याच्या अभंगांची गाणी
आणि करतात त्याला
धार्मिक करमणुकीचा सम्राट
आणि बेधुंद उदबत्यांच्या धुरात
वाहतात त्याला स्वीकारलेल्या नम्रतेचे फूल

सर्व भक्तांना माहीत असते
यातूनही तरणार आहेत हे अभंग
माणसाच्या जगण्याची प्रवाही इंद्रायणी
जाणून आहे या शब्दांचे मूल्य

मानवी हक्क पशुसंगोपनरक्षण
इतर सर्व प्राणी सोडून असणारे
गोमातेचे पावित्र्य
देशाचा झेंडा आणि जातीचा झेंडा
या सर्व ठिकाणी नम्र असणारी मने

तुकारामापुढेही लीन असतात
तशीच

वाऱ्या निघतात
उपास होतात
फुगड्या खेळल्या जातात

पण येत नाही कधीच
अनेकत्वी एकत्व एकपणा
--- ००० ---

आशयाकडे हेतूपूर्वक दुर्लक्ष करून
एखाद्याला महाकवीपणाच्या देव्हाऱ्यात गाडून टाकणारे
भित्रे लोक असे असतील का कुठे जगाच्या पाठीवर

तुकारामाशी पंगा घेणे
म्हणजे आपली फाडून घेणे
एवढी अकल असणारे बुद्धिवादी
सरळ विसरूनच जातात
तर्का नाही ठाव
येथे रिघावया वाव

अस्मितेचा विचार असल्याशिवाय
भावना कशा दुखावतील
हे न समजणारे पुरोगामी
या भावना दुखावणे योग्य आणि न्याय्य
पण त्या दुखावणे अमान्य
असा निर्बुद्ध पवित्रा घेऊ शकतील
हे तुकारामाला आधीच माहीत होते

घटस्फोट घेणे वा न घेणे
एवढीच जेव्हा असते निवड उपलब्ध
तेव्हा समस्येचे निराकरण अशक्य असते

कुणाचा द्वेष करणे योग्य याचा निर्वाळा
देऊ शकणारे सुधारणावादी
खिशात हात घालुन उभे असतात आत्मविश्वासाने

तुकाराम हाच असणार आपला बाप हे समजूनही

--- ००० ---

बाँबवर्षावात चिंधड्या होऊन
मरणे परवडते
हवा पाणी अन्न विषारी करून
तडफडत मरणे परवडते
द्वेषात जळत मत्सरात काळवंडत
महत्त्वाकांक्षेच्या ताणाखाली
तुलनांच्या न्यूनगंडात
नष्ट होत जाणे परवडते

स्वतःच्या मुलांना
याच छळाच्या चाकोरीत
ढकलणे परवडते

पण तुकाराम
नको नको
या सगळ्याचा अंत करून
मोकळे जगण्याचे

भयानक तत्त्व सांगतो तो
आगापिछा नसलेला
कुटुंब खलास झाले तरी
आपण जगरक्षक असल्याचा
आव आणणारा खोटारडा

तळ्यातमळ्यातही चालवून न घेणारा
मरणाचा प्रचार करणारा
कदापि न परवडणारा
अंगाला काहीच लावून न घेणारा
आपला अटळ शत्रू
--- ००० ---

दुःखच नको हे मान्य करणे
देवाच्या कुवतीतले नाही
हे सगळेच मान्य करतात
धर्म मानताना माफक
इतकेच हवे असते
की बाबा पालीपासून
वा डायनासोरपासून
बचाव व्हावा आणि
पुरेशी सहनशक्ती मिळावी
की बास

एक तर मूर्ती
नाहीतर जिवंत माणूस
कुणीही चालते
मध्यस्थ म्हणून
माणूस तर
देवा ऐवजी होतो गुरू

गुरूच वाहतो काळजी
गुरूच देतो यश
आणि हवे ते सर्व
शिष्य राहतो अधीन

तुकाराम झटकून हाकलून देतो
अधम लक्षण म्हणतो
गुरुशिष्यपण

त्याच्या नादी लागणे महा डॅंजरस
--- ००० ---

" हेल्मेट सक्ती ही ऐच्छिक ठेवली पाहिजे -- "
-- एक नागरिक.

भविष्य जाणून घेऊन
तुकारामाला कर्कशा
टाळता नसती आली का
पण मग आदर्श शोधणार कशी
आणि तुकाराम स्वतः
आदर्श असायला नको का

अवघा तो शकुन
हे समजलेला हा माणूस
अमुकच हवे
असे म्हणेल का

जगद्वंद्व स्पेस्टार

अमर कवी होणे
या हेतूने नव्हताच लिहीत तो
अवघे विश्व
अमर करण्याची
जिवंत प्रक्रिया होती ती

कुठे काय झाले
कोण सुधारले
हे त्याला विचारायची सोयच नाही
तो म्हणेल मी
कुठे काय म्हणतोय
मै तो एक नाचीज हूँ

जे नाहीच आहे तो म्हणेल
त्यात सुधारायचे काय
--- ००० ---

तुका म्हणे
फुटू नका
तुटू नका
फाटू नका
एकमेकांना विटू नका
झटू नका
कान किटले तरी
डोळे मिटू नका

देहानेही सुटू नका
आणि पळ म्हणूनही
सुटू नका

एकमेकांच्या जिवावर उठून
आपलेच म्हणणे
रेटू नका
मनाला जे वाटतेय
तेच खरे समजून
इतरांना वाटू नका

वाटूनघोटून
आपापले विचार
चाटू नका

मेटाकुटीला येऊन
वाट लावायला पेटू नका

सर्व एकच आहे म्हणजे काहीच नाही
संशय फिटल्यावर अवघी रिकामीक आहे
--- ००० ---

रस्तादुरुस्तीच्या कामामुळे आधीच बॉबललेल्या रहदारीला लागलाय बँडसह मिरवणुकीचा घोडा !

समझोत्याने जागावाटप आणि सहकार्य करायचे पण त्याला युती वा आघाडी म्हणायचे नाही -- अशी धूळफेक कितपत
जमू शकेल ?

जाणत्या राजाने सोनियांच्या विरोधात असणे आणि आता त्यांच्याच नेतृत्वाची स्तुती करणे याला काव्यगत न्याय
poetic justice म्हणावे का ?

शिवसेना भाजपला कचक्यात दूषणे हासडत असते तरीही त्यांनी पुन्हा प्रेमात पडण्याने जनता चकित होणार नाही ! ती
स्थितप्रज्ञ आहे !